A LÁNGÉSZ UTJAI.

Irta: *Juhász Géza.*

Az irodalmkutatónak ma csupa történelmi fogalom állja útját: faji lélek, korszellem, osztálytudat. Pedig alig különbözhet jobban valami, mint a történelem és az irodalom. Ez a szellem küzdelme, az az anyagé. Az irodalomban a minőség dönt, a történelemben a mennyiség. Az egyik a nagy egyéniségeket tartja nyilván, a másik a nagy közösségeket.

Mikor Horváth János meghatározza az irodalmat, azt a *viszonyt* hangsúlyozza, amelyet a mű teremt az író és olvasó közt. Ez a meghatározás is korunk kollektív igényéből fakad, de legalább egyensúlyt tartanak benne azaz egyéni és közös erők. Nem kétséges, hogy a kettő közül fontosabb az egyén. Az író a döntő tényező. Nélküle nincs mű, nem keletkezik viszony.

Az író kétféle, lángész és tehetség. Mindenki természetesnek találja, hogy a kettő közül a gyöngébb, a tehetség csak saját korára hat. Annál visszásabb, hogy a lángészt meg igen gyakran, csak a saját kora nem ismeri. Napjainkban már majdnem törvény, hogy a legnagyobb műveket, távol a közérdeklődéstől, aránylag kis bennfentes réteg élvezi. Minél jelentékenyebb, eredetibb a művész, annál nehezebben érvényesül. Mikor már az üzlet is meghódolt, a hatalom is beletörődött, még hátra a legszívósabb ellenállás: a tömegeké.

S most éppen nem a milliókra gondolok, hanem a középosztály átlagára. Elkerülhetetlen a gyanu, hogy ebben épp a «műveltség» ludas: a hibás esztétikai nevelés. Minden középiskolás megtanulja, hogy az irodalom művészet, célja a «szép». S ehhez a semmitmondó kijelentéshez járul még az a másik kártékony is, hogy: a költő «gyönyörködtetni akar».

Ez a szó: művész, művészi nincs lefoglalva az esztétika számára. Léptennyomon halljuk: művésze a naplopásnak; művészien tanít. Nem volna-e nevetséges állítás, hogy az oktató vagy éppen a semmittevő célja az, hogy bennünket gyönyörködtessen? Az írót ugyanilyen joggal éri az a gyanu. Művész, művészi, ezek nem foglalkozásnevek, hanem értékmegállapítások, minőségjelzők. A köznyelv helyesebben bánik velük, mint a tudós céh. Művész az, aki azt a hitet kelti bennünk, hogy kifogástalanul végez valamit. Úgyhogy jobban már nem is lehet. Ha a költőt, festőt művésznek mondjuk, ez csak annyit tesz, hogy kifogástalant, tökéletest várunk tőle. Az ilyen munka tetszik nekünk. S ami tetszik, arra azt szoktuk mondani, hogy szép. Nem szükséges a szép fogalmi tisztázásával vesződnünk, hiszen éppen azt akarjuk bizonyítani, mennyire félreértjük a művészet lényegét, míg azt hisszük, hogy célja «a szép előállítása». Ez semmitmondó: csak annyit tesz, hogy a művésztől tökéletes munkát várunk. Akár azt is mondhatnánk: a művész célja az, hogy művész legyen.

A gyönyörködtetés hangsúlyozása meg egyenesen kártékony. A szépség a művészetnek nem célja, csak megjelenési formája. Már pedig a költő, minél nagyobb, vagyis eredetibb, annál kevésbbé tűr magán uniformist. Habozás nélkül eltér kora szépségeszményétől, kifejezésmódjától. Ezért fogadja épp a lángész műveit, a «legszebb» műveket kortársai fölháborult tiltakozása.

A szépségigény félrevezeti a köztudatot. Hamis várakozást kelt. Azt követeli Petőfitől, hogy úgy fejeze ki magát, mint elődei. S azt igazolja, aki azonnal tetszeni akar. Holott rohamsiker rendesen csak annak jut, aki alkalmazkodik a már bevált ábrázolásmódhoz, vagyis utánzó, epigón, s műve : sablónszépség. Az a balvélemény, hogy a művész célja a gyönyörködtetés, a giccsgyárost igazolja, az operettírót, a ponyvakiadót. Az igazi művésznek, míg iparossá nem válik, egészen más a célja. sokkal igénytelenebb és sokkal lényegesebb. Egyszerűen : ki akarja magát fejezni. Mennyiben sikerül ez neki, az már a közönség dolga. Aki eleve tetszésre sandít, elsőszülöttségi jogát adja el egy tál lencséért.

De ha a költő *csak* annyit akar, hogy kifejezze magát, miben különbözik Petőfi a versíró elemistától? Szándékukat tekintve, semmiben. Csak az eredményben, a minőségben. Minden alkotás kifejezés. Az íróé is. A lélek meg akar nyilatkozni, az anyag ellenáll. A kifejezés : a lélek küzdelme az anyaggal. A költőé csak sikerültebb, mint a többi. A hiánytalan kifejezés, az egészen föltáruló lélek olyan ritka, hogy megérdemli a figyelmet, millószor inkább, mint azok a művek, amelyek pusztán szórakoztatásra : gyönyörködtetésre készülnek.

Aki írásra vetemedik, a szavakat kell nyereg alá törnie. Még egy fizetési meghagyás belovagolt fordulatai is megbokrosodnak néha s lehajítják a jámbor irodavezetőt. A tudós meg éppen rá-rákényszerül, hogy pányvával fogja ki a szilajménes ágaskodó szavait. Pedig a tudományos műtől nem várunk stílmutatványt. Elég, ha a tudós vigyáz, hogy közé ne nyerítsenek fejtegetéseinek azok az érzelmi felhangok, amelyek benne rezegnek az elvont gondolatban is.

A cégvezető betanult szólamokon poroszkál. A tudós sem erőlteti meg magát : mai szókincsünk alkalmasabb értelmi célra, mint érzelmire. Csak a költő kénytelen addig hajszolni a szavakat, míg elő nem sistereg orrlikukon hajdani táltoskoruk tüze.

Minden gyerek átesik a nyelvteremtés őskorszakán. Míg beszélni tanul paradicsomi vakmerőséggel töri, hajlítja, illesztgeti a szavakat. Alkotó részeikre bontja, átcsoportosítja, toldja, kurtítja, magakitalálta szólamokkal gazdagítja őket. Ezt az izzó nyelvi anyagot pillézi be aztán a kifogástalan közhelyek szürkesége. Mikor a költő írni kezd, mindenekelőtt ezt a szilárd kérget kell újból széttörnie. Vihar ez, a lélek földrengése. Eleinte vegyesen árad a kezdő íróból égő láva, hült salak. Örül, ha úgy ahogy megérteti magát. Beéri a dadogással, a kezdetleges kifejezéssel. De lassan magasabbra száll az igénye. Már nem jó neki akármilyen szó. Válogat köztük, olyan tökéleteseket, «szépeket», mint kedves dalai, könyvei. Ez a művészi kifejezés kora. E sem elégít ki mindenkit. Aki képes, lerázza az iskolás tökéletességet. Kevesli, hogy művész : eredeti akar lenni. Egyéni nyelvet, formákat keres, önálló kifejezésmódot teremt. A nagy költőnek már a hangjában van valami, ami eltulajdoníthatatlanul az övé.

A valóban «művészi» kifejezés tehát nem tanulható el. Minden műnek külön megoldása van. A művészet főszabálya az, hogy nincs főszabálya. Minden lélek egyetlen példány, soha nem ismétlődő unikum. De ezt a teljes különállást csak a lángelme képes átéletni velünk. Ő vési márványba a sárból gyúrt testet, ő materializálja a lelket, ő állítja meg a futó napot. Azt a sejtelmünket igazolja, hogy minden lélek egész világ, határtalan, mint a Mindenség.

A lángész kohójában újra izzani kezdenek a szavak, ezek a fogalommá fagyott lávadarabok, mint a nyelvteremtés hajnalán. S ezekkel az égő szavakkal világit be a költő az ösztönök homályába. Fénynyalábjában meg-megcsillan a világ értelemfölötti lényege. A tudomány is ezt ostromolja, de minden rohama reménytelen. Az ésszel fölfoghatatlan nem hódol neki, csak hátrál előle, szívósan, méterről-méterre. A költői remekmű képes bennünket elámítani. Míg a maga belső végtelenjét kutatja, úgy érezzük, a földöntúlit éri tetten. A művészet varázslat: a lelkünkbe férő teljes élet, teljes lényeg káprázata.

A művészek az emberiség érzékszervei. A festő a szem, a muzsikus a fül, a szobrász a tapintóideg. Izlés, szaglás s egyáltalán minden benyomás összegyüjtése, rendszerezése, egyszóval: az agyvelő szerepe a költőre hárul. A lángeszű költő új középpont az emberi szellem életében. Hozzá futnak be a telefonjelentések, ő küldi szét a mindig újabb helyzethez illő utasításokat. Nemcsak önálló szem és fül, az átlagnál érzékenyebb, hanem gyors tájékozóképesség, eredeti gondolatrendszer is.

Eredeti annyi, mint elfogulatlan. A lángész nem tisztel semmiféle tekintélyt, semmiféle hagyományt. Minden elülről kezdődik vele. A szakmabeliek rendre megállapítják róla, hogy semmit sem tud. Az utókor úgy látja, mindent tud. Ő az igazi tekintély. Ő a valódi hagyomány. Új oldalát veszi észre a dolgoknak, új összefüggéseket fedez fel. Környezete vagy futóbolondnak tartja, vagy azt hiszi, mindenki más felületes, csak a lángész látja a lényeget. Nem áll, hogy a lángész bomlástermék, hanyatló fajták tünete. Hiszen többnyire a mélyből jön, elhasználatlan rétegekből. De jöjjön akárhonnan, fővonása valami leírhatatlan őserő, valami makacs önérvényesítési vágy. Teljes emberiség, egész-ség.

A hiánytalan kifejezés neki legnehezebb. Igaz, minden lélek külön világ, a legegyszerűbb is önálló nyelvjárás. Csakhogy könnyű kifejezni a lapos hétköznapiasságot. Régi tapasztalat, hogy a tucatember fecseg, a lángész dadog. Demosthenes, a legnagyobb görög szónok, kaviccsal a nyelve alatt, meztelen karddal rángatózó válla fölött: a zseni örök jelképe. Minél tartalmasabb, önállóbb, annál inkább az a természetes, hogy *ne* tudja kifejezni magát. A lángész nemcsak friss érzékelő képesség, eredeti gondolkodásmód, hanem mindenekelőtt: roppant akaraterő. Kettős ellenállást kell legyőznie: öndadogását és környezete gúnykacaját.

Legnagyobb elődei eszközeit sem használhatja. Újakat kénytelen teremteni. Pokoli mélységekig leszáll, hogy forrón törhessen föl, mint a gejzír. S nem is elég ezt az útat egyszer megtennie. Az eredeti kifejezésmód, a hiánytalan föltárulás gyötrő küzdelme nem szűnik meg soha. A lángész Prometheus, napról-napra húsával kell jóllakatnia Zeus madarát. Senkit ne vezessen félre, hogy egyes nagy írók «könnyen» dolgoznak. Az ilyenek megvívják a maguk harcát, mielőtt a papírhoz ülnek. Szabálynak tekinthető, hogy író az, aki nehezebben ír, mint más rendes istenteremtése.

Mikor föllép a Nagy Költő, akit éjjel-nappal korbácsol a démona, hogy fejezze ki magát, egészen kis olvasó rétege van, talán csak két-három ember, azt is inkább személyes varázsával, különcségével nyűgözi le, mint alkotásával. Rendesen fiatalokból toborzódik ez a parányi szekta, s az ég világán nekik legkedvesebb az eszközük, hogy a maguk új látásmódját rákényszerítsék a világra. A tömeg közömbös. Ha gúnyolódni kezd, az már megtisztelő: a figyelem jele. Az írói céh, a kritikusok, a tudatos műélvezők nyiltan ellen-

állanak. De ha a költő megy csillaga után, ez a csoport hódol legelőbb. A fiatal pályatársak aztán versenyre szállnak a lángésszel. Nagy pezsgés, kavarodás támad körülte. A legönállóbbak sem szabadulnak a hatásától, (az öregek sem), legföllebb az ellenkezőjét akarják, mint ő, elhullanak, vagy elszigetelődnek. Esetleg fogyatkozásai résén törnek elő, s kiegészítik a művét. Még az esztétika hozzá sem szabta a mozgalomhoz a maga simulékony törvényeit, az irodalom ínyencei már szentesítik az új ízlést, ifjú írók megszervezik az új iskolát.

S ez az, amire a legtöbb ember szerint semmi szükség: a költői iskola! Az utánzók hada! Aki nem lángész, ne kontárkodjék a művészetben. Közepes írónak nincs jogosultsága. Legalább is ezt halljuk folyton, s ebben a dühös zsivajban egészen elvész Arany János halk szava, aki szerint az epigónoknak is van hivatásuk, igen fontos pedig: ők őrzik a színvonalat a legközelebbi lángész fölléptéig.

Micsoda iskolamesteri bölcseség, — fintorognak, — akik véletlenül ismerik ezt az intelmet. Pedig milyen furcsa! Az epigón-védő Arany meg tudta különböztetni a lángésztől az átlagtehetséget, míg azok, akik csak a zseni létjogát hajlandók elismerni, többnyire egész közepes külföldi és hazai kortársakat tömjéneznek nagyírókként. Ha véletlenül egy társaságba kerülnének a valódi lángésszel, negyedórán belül fölháborodva szednék sátorfájukat. Sajnos, szegény lángelmén nem segít, hogy mindenki az ő magasztalásával van tele. Ugyanezek a rajongók, akármennyire fitymálják a közepes művészt, fél- sőt tizedrangú tehetségeket olvasnak legszívesebben.

Himnuszok ide, ditirambok oda, a zseni sorsa nem irígylendő. Kortársai még akkor is rendesen félreértik, ha véletlenül el vannak tőle ragadtatva. De ez ritka kivétel. A lángeszű költőben az időtlen lényeg testesül, valami ős szimbolum fejeződik ki. Kinek kell az ilyesmi? A közönség az írót tiszteli, a szolíd, megbízható tehetséget, akinél nem érhet bennünket meglepetés: korszerű mondanivalót nem túlszokatlan eszközökkel mindig tetszetősen «önti formába», s a legjobb társaságok is «meghajtják előtte az elismerés zászlaját». Hogyne volna szükség rájuk, ezekre a boldog írókra, országirányító politikusok bizalmas barátaira, vidéki városok díszpolgáraira. Ha ők nem volnának, olvasó is alig maradna. Irodalom csupa lángésszel? El sem képzelhető. Lángész nélkül? Nagyon is könnyen! A közvetítés, aprópénzre váltás, a gyors szellemforgalom lebonyolítása mind az ő érdemük, a megvetett (s valójában mégis túlbecsült) közepeseké. Nekik sem jut mindig siker, de ha valakinek jut, rendesen közülük való. Az utókor aztán gyorsan felejti őket. Méltánytalanság ez velük szemben? Vagy inkább utolsó kegye a sorsnak, amely életükben sohasem hagyta el őket?

Iró és közönség viszonya, a siker tehát nem függ a mű esztétikai értékétől. De az üzleti beharangozástól, kritikától és irodalomtörténettől sem. Sőt az értéktelenségtől sem függ. Le kell számolnunk azzal a babonával, hogy a tömegnek csak a hülyeség tetszik. Igen hülye írókat ismerünk, akik a kutyának sem kellenek. A siker éppen olyan elemezhetetlen képesség, mint a sex apeal. Valami rejtélyes kisugárzás. Tündéri, okos, művelt nők közt akárhányszor abból az egyből árad, aki legkevésbbé szép, még hozzá nem is művelt, nem is okos. Még sem lehet azért azt mondani, hogy csak a csúnya, ostoba, műveletlen nők tetszenek. A siker, a tömegsiker sem csupán fércírók vigasztalója. Petőfi például állandóan a legmagasabb költészetet műveli, mégis «kunyhótól a palotáig»... Mások viszont szállítanának mindent, ami «a csőcselék-

nek kell», erotikát, bűnügyi izgalmat, mégis tehetetlenül kénytelenek tűrni, hogy egy szerencsés vetélytárs elhalássza előlük a népszerűséget unalmas életrajz-regényekkel, vagy nagyképű giccs-metafizikával. Sőt nem egyszer: az egyetlen képesség. Akiben megvan, époly kevéssé tehet róla, mint a közönség, amely nem tud neki ellenállani.

Bizonyára jobb volna, ha az olvasók zöme nem olcsó szórakozást keresne a könyvben. Ha idejében fölismerné a lángelmét, s nem tömjénezné két művész közül gyakran a gyöngébbet. A tehetség is lehetne szemérmesebb, nem kellene okvetlenül odaterpeszkednie a lángész helyére. De a végén ebből is származik valami jó.

Míg az új ige, a remekmű aláhatol, a tömegbe, időbe kerül. Az átlagolvasó maradi. Évekkel, tizedekkel cammog saját kora mögött. Rajong az új mesékért, ha nem térnek el túlságosan a szabványtól, de írtózik a szokatlan kifejezéstől. Az önálló gondolat fölháborítja. Csak akkor tisztel valamit, amikor már közhellyé kopott.

S az elmaradt tömegben, külvárosi oduban vagy vidéki kúrián ott serdül a holnap vezére. Sejtelme sincs kora művészetéről. Mire megismeri, már csak tiltakozni tud ellene, annyira kialakult saját igénye. A szellemi erők háztartásában a közönség tunyasága lesz a haladás hajtókereke.

ESTI VERS.

A leggyengédebb a földön legyőzi a legkeményebbet; a nemlétező a létezőt. *(Laole)*

Ó, lassan járni
jobb a futásnál
és járás után
be jó megállni.
Zúg a folyó, a tenger felé tart
boldogan, de százszor
boldogabb a part.
S jobb ülni, minthogy
céltalan menjünk,
hisz azért járunk,
hogy megpihenjünk.
S még jobb feküdni
földön, ha ringat,
és összefonni
nehéz karunkat.
De ennél is jobb,
drágább az álom,
a félig-élet
kinyúlt határon,
túl az erőkön,
túl, mindenen túl
s legyőzni, mit élet
soha fölül nem múl,
mert jó meghalni,
pihenni testtelen,
így estelen,
a földbe lenn.

Kiss Tamás

VARÁZSTÁNC.

Részlet *Berczeli A. Károly: Fekete Mária* című szegedi szabadtéri misztériumából, mely ebben a hónapban kerül színre a szegedi Dóm-téren.

(Szín: Musztafa palotájának egyik pompás terrasza a szegedi vár tetején. Körbe fák, kúszó növények és virágok díszítik a bástya fogas kőkerítését. Hátul jobbra lépcsős kijárat, középen kereveet. Mikor a szín megvilágosodik, a kereveten Piroska alszik. Mögötte, szemben a nézőkkel, kitártkarokkal Ibrahim, a varázsló áll s varázsigéket mormol az alvó leány felett.)

IBRAHIM: *(Piroska fölé hajol, kitárt karokkal.)*

Törött tükör, lyukas rosta,
csorba kardon csunya rozsda,
avas dió, nyűtt borosta;
így fog tüzet a Piroska.

(körüljárja.)

Sejtán Sejtán, én idézlek,
mindig füstöl, ég a fészked,
lángban mosdasz, tüzön fekszel,
parazsat nyelsz s úgy melegszel.
Mind hazudik,
aki korhol,
s megijed,
ha felbukik
a pokolból
a fejed.
Iblisz, dzsin-dzsin, csütörtök,
nekem szolgál az ördög,
egérfog és nyúlköröm;
ezt a lányt így bűvölöm.

(megáll újra, szemben a nézőkkel, újra kiterjeszti karjait Piroska fölé.)

Álmodj, álmodj s ne hiába,
légy szerelmes a basába,
lásd őt szépnek, daliásnak
s boldoggá tesz a varázslat.
Ha fölébredsz, légy hozzá jó,
csókold, becézd kis rabszolga,
ezt akarja, parancsolja,
Ibrahim, a pokoljáró.

(groteszk mozdulatok kíséretében járja Piroska körül a varázstáncot.)

Sejtán, Sejtán, lópata,
ez az ördög óhaja,
Iblisz, dzsin-dzsin, vasfazék,
éjfélkor forrt kotyvalék,
szerelmes könny, tíz hajszál,
— tizenegy már nem használ —
gyerekcsont és szemöldök;
leheljen rád az ördög!

(varázsport hint Piroskára, közben mormolja.)

Mindig csak a basát lásd,
soha többé ne várj mást,
csókot se adj senkinek,
legyen övé a szíved.

(a port a földre szórja, Piroska körül kékes-zöld lángok csapnak föl.)

Tűzben fogant szellemek,
akarom, hogy jöjjetek!
Forogjatok,
morogjatok,
s kénes földben
kékes-zölden
lobogjatok.
Dzsin-dzsin-dzsin!

(A varázsszelence egész tartalmát a földre szórja, lángok csapnak fel mindenütt.)

Forró vágyat lihegjetek
alvilági füstfellegek,
így bűvölök, úgy bűvölök,
szólaljatok meg ördögök!

(ekkor hirtelen tompa moraj. különös zaj hallatszik a mélyből.) Ibrahim diadalmasan néz körül.

HANGOK: *(a mélyből.)*

Boldog, aki hozzánk jó,
te vagy a nagy varázsló,
szolgálunk is láncra verve,
forró lesz e lány szerelme!
Bűvös burok, báránybőr,
balga, aki sárkányt öl,
kormos köröm, kerekek,
itt vannak a szellemek!

IBRAHIM: *(diadalmasan.)*

Szolgáljatok, ez parancsom!
de tüstént, mert megharagszom!
Szerencsémnek ez az ára;
ügyeljetek Piroskára!
Ha ő hajlik a basához,

a basa is többet áldoz,
s ha én gazdag leszek, akkor
nektek is jut a kamatból.
Sejtán, Sejtán, segíts meg,
s eztán lesz csak sok kincsed.

(széttárja karjait, majd tapsol. Erre a zaj elcsendesedik, a tüzek is kialszanak. Némi önelégültséggel indul a baloldali kijárat felé.)

Uram, jöhetsz!

(hajlongva.)

Szeretni fog!

MUSZTAFA: *(némi izgalommal lép be s röglön Piroskát keresi a tekintete.)*

Berczeli A. Károly.

ÚJ OLASZ KÖLTŐK.

KRÉTARAJZ.

— Aldo Palazzeschi. —

Unott ég. Felleg sem vonul.
A mélyből láthatatlanul
halk hangú forrásvíz buzog.
Völgykatlanok a ködöt ontják;
gubbasztanak a ciprusok,
e szürke lével tele spongyák.
Ködtengeren evez az alkonyat,
kiköt, a partra lép.
Jóval odébb, jóval odébb, jóval odébb
nagybetegen nyög egy vonat.

KOLOSTOR.

— Adriano Grande. —

Magas falak körítik telkemet:
vad fészkemig nem láthat el szemed.
Enyém ez a világ, csak az enyém,
komor barátként élek benne én.
A cellám ajtaja hegyekre néz
s a tengert látom ablakain át;
életemet, mely vattás csendbe vész,
úgy morzsolom, mint egy néma imát.
De néha, hogyha búcsúzik a nap
s az alkonyég lilás lesz és parázsló:
akkor vérem megintcsak lángra kap
s lelkem csattogni kezd, mint harci zászló.

Képes Géza fordítása.

ÚJ RÁDIÓMŰFAJOK.

Irta: *Kilián Zoltán.*

Immár másfélévtizedes multra tekinthet vissza a műsorszóró rádió. Kezdetben nem mert a maga lábán járni: műfajt, elnevezést, művészeti kivitelt más, már meglevő intézményektől és berendezésektől vett kölcsön, a színpadtól, hangversenyteremtől, felolvasóasztaltól, filmtől. Az idők folyamán a különböző országok rádiói különböző mértékben és módokon alakították ki saját műfajaikat; ahol sikerült minden izükben rádiósembereknek kellő működési területhez jutniok, vagy talán pontosabban: voltak már kezdetben rádióalkotó-művészek, ott a legeredetibb és leghangszerűbb lett a műsor; másutt a színház és hangversenyterem, a tudományos és irodalmi társaságok, szemlék emberei alakították ki a rádiót színház-, hangversenyterem- és folyóiratszerűen. Az utóbbi fajtához tartozó studiók az előbbieket követik több-kevesebb haladással. A régi intézmények tekintélyének tisztelete és nem utolsó sorban a régi intézmények némelyikének dekonjunkturája a nem teljesen önálló utakon járó rádióstudiókhoz vitte a már névvel biró embereket, a rádióval való foglalkozás művészeti mellékfoglalkozás lett, melyre a másnemű főfoglalkozás minden jóakarat és igyekvés mellett is rányomja a maga bélyegét. Ily módon a rádiónak, bármilyen fiatal intézmény is, már megvan a maga műsorortodoxiája, megvan az akadémikussága.

A közönség mindezt nem tudja ilyen világosan, csak panaszkodik. Rádiósszabály, hogy minden rádiózó csodálatos intézménynek tartja a rádiót és követendőnek állítja a saját studiója elé a külföld műsorát. Nálunk például Bécs még mindig a kultúra csúcsát jelenti sokaknak s az osztrák rádióműsort állandó jó példának emlegetik lapok és egyéni vélemények, ugyanakkor az osztrák rádióipar és kereskedelem valóságos ultimátumot intéz a bécsi studióhoz: jobb műsort, mert különben megáll minden! *Egyfelől tehát a rádió intézményének rendíthetetlen szeretete, másfelől a műsor iránt való ideges türelmetlenség a két főtünet.* Mindez világszerte gondolkozóba ejti a rádiók legfőbb vezetőit. Bajmegállapításaik állandóan folynak és állandóan kísérleteznek a gyógymódokkal is. Cikkünk az egyetemes európai rádiózás állandó és legszélesebbkörű figyelése alapján ezt a megujhodó munkát kívánja ismertetni anélkül, hogy megállapításainkat egyesítenők bármely studióra.

A bajok helyes felismerői küzdenek a műsormerevítő akadémikusság és bürokratizmus ellen. Az eddigi rádióeljárásokat és rádióműfajokat felülvizsgálják az igazi hangszerűség szempontjából, de megvizsgálják a műsoranyagot elbiráló és műsort végrehajtó személyzetet is. Néhány külföldi studióban már a szolgálati beosztások egyszerű megváltoztatásával könnyítettek bizonyos merevségeken, melyeket az emberek még más művészeti, irodalmi vagy szórakoztató intézmények szolgálatából mint kész munkamódot és eszmevilágot hoztak magukkal. A rádióműködést nemcsak fő-, hanem kizárólagos foglalkozássá emelik. Szívvel-lélekkel rádiós emberekkel új rádióműfajokat teremtetnek.

Melyek ezek az újszerű műsorszámok?

A helyszíni közvetítés ma uralkodó módja az írásbeli ujságtudósítás egyszerű szóbelivé tétele. Elavult dolog, legtöbbször unalmas. Hangszerűségre alig fordít gondot, csupán a látnivalókat mondja el, ami felsorolásszerűvé teszi. Legtöbbször időrendben, vagy menetszerűség alapján dolgozik. Olyan csak tehát még, mint az ősi krónikás a történelemben. Csupán adathalmozó, de nem egyben rádiósító is. Hiányzik belőle az író, a szerkesztő. A sportnál beválik, mivel ott folytonos mozgást, harcot krónikáz. *Az újfajta helyszíni közvetítés nem a szem, hanem a fül tényeit emeli ki.* Nem annyira beszél, mint inkább beszéltet, de nem előre felkészülten, hanem önkénytelenül. Elkapja a hangokat, rögzíti. Sok hangot összeszed, egységes művet állít egybe belőle. Ha kell, drámaíróhoz hasonlóan megírja a közvetítést. Napokon át dolgozik a helyszíni hangok gyüjtésén, kiválogatja, művészien egybeilleszti a hangsort kiadó hangjait. Kétségtelen, hogy sokszor stilizált lesz így, de többé nem unalmas, nem érdektelen és ez a fő. Az eljövendő új irány : *inkább stilizálva sok lemezből helyszíni hangokkal, semmint készületlen, kapásból való szóbeliséggel, helyszíni látnivalókról.*

A felolvasásoknál legújabban a folyóiratszerűséget iparkodnak eltüntetni. A megírás módja az egyszerű, köznapi beszélgetés hangjait, szófordulatait vegye «fülügyre». Az írás ünnepibb, választékosabb, keresettebb ; a rádióelőadás közvetlenebb, ötvözetlenebb, — ahogy beszéd közben a nyelvre tolulnak a hangok, úgy kell azokat leírni és elmondani. A rövid, 10—15 perces felolvasások mindjobban hódítanak, számos rádióban már negyedóránál tovább nem is szabad beszélni. A legmodernebb műsorszerkesztés a felolvasásokat csak zenével, énekkel adja hangképsorban.

Nagyon hódít a *tényjáték* (németeknél : Tatsachenspiel, angoloknál : Scrapbook). Ez a színpadról áthozott, mindenáron való drámaiság elejtése. Amíg a helyszíni közvetítéseknél némi drámaírói megírást kíván az új kivitel, a hangjátéknál erős a tényjátékra való áttérés a szabványos dráma helyett. Versekkel, énekekkel, zenével tarkított életrajzi vagy eseménytörténeti játékokról van szó minden drámai felépítés és szerkezet nélkül. Az ilyen mozaikokat másutt elő sem lehet adni, közönség elé sem lehet vinni, csak a rádióban. Nem a szerkezet, sőt még nem is az egységes stílus a fontos bennük, hanem a friss, változatos mozaikszerűség. Ma már a franciák korábban oly nagyon színpadizű, dohos rádiódramaturgiáját is meghódították.

A nagy és hosszú műsorszámok mindjobban háttérbe kerülnek, azaz a színpad, meg a hangversenyterem hagyományai eltűnnek. *Gondűző negyedórák, meglepetési félórák, munka utáni üdülési estek* lépnek helyükbe. Tartalmukat előre nem is hirdetik, de így még jobb, mindig vár valami ismeretlent a hallgatóság. Erősen népi jellegűek minden országban, színvonaluk azonban magas ; vidám miniatűrművészet ez.

Terjed az északi államok rádióinak az a szokása, mely *a hét fontos eseményeit családi jelenetekben viszi mikrofón elé.* Általában a család mindsűrűbben ad műsorkeretet.

A hét hangjai címen igen ügyes «hetiszemlét» ad számos rádió. A különböző eseményekről felvett lemezek félórás tarka egymásutánja a legdivatosabb szombatesti műsorszám.

A filmek és színdarabok nemzetköziségével ellentétben a népek rádióikban önmagukba tekintenek, saját szívük verését hallgatják. *Soha még annyi történelmi hangjátékot nem adtak a külföldi rádiókban, mint éppen most.* A német rádió minden érdekes történelmi epizódot megirat tényjátéknak, korabeli

énekkel és muzsikával; a francia állami rádióhálózat «Épinali képek» címen a Lajosok korát viszi mikrofón elé (történelmi csevegéssel kezdi, tényjátékkal folytatja); az angol rádió a nemzet életében hiressé vált perekből ad tényjáték-sorozatot, leginkább a bírósági tárgyalás alakjában; a svédek a Gusztáv és Károly királyok történeteit játsszák, a svájciak a nagy függetlenségi csaták eseményeit hozzák, a csehszlovák rádió szintén sűrűn ad történelmi tényjátékokat, mégpedig a közelmultból. *A történelmi lelkület hangzik ki napról-napra az Európát hallgató rádiós készülékéből.* Nyomatékosan hangsúlyozzuk, nem a színházi dramaturgia szempontjai szerint megírt dráma, hanem a tényjáték, mely a regény helyébe lépett regényszerű életrajz korszerű könyvműfajának hangtestvére.

A hivatásos zenészek önkénytelen ortodoxiáját és művészi öntudatból fakadó, vagy céhbeli elzárkózottságát *jó népzenekarokkal és népénekkarokkal enyhítik.* Egyre terjedőbb műsorszám a «*Népdalokat tanulunk*». Általában a népies irány mindenütt erősödik, mert a propaganda és terjeszkedés jó eszközének bizonyul. Szaporodnak *a rádiók vidéki kiszállásai.* A rádió ének- és zenekara szólistákkal és színészekkel rendre felkeresi azokat a városokat és nagyobb helyiségeket, melyekben az előfizetők száma még kevés, vagy nem mutat emelkedést. A hangversenybe, helyesebben szólva tarkaestbe belevonják az odavaló muzsikusokat, énekeseket és előadókat (kiemelkedőbb műkedvelőket is).

A tarkaest világszerte esti főműsorszámmá válik. A régebbi stílusú műsor színdarabját és nagy hangversenyestjét mindjobban kiszorítja, a színházi és hangversenyélet átvett hagyományait a korszerű rádió leveti. Szabályként mondhatjuk ki, hogy *minél nagyobb valamely országban az előfizetők száma, annál több műsorában a tarkaest,* amiből fordított irányban is nyilvánvaló a következés. E tarkaestek alatt nem szabad állandó kabarézást, vagy szükségszerűen alacsony színvonalat értenünk. Mégcsak kizárólagos vidámságot sem. *A mai tarkaest a rádió hangszerűsített, mikrofónra szerkesztett műfaja,* mely elveti a máshonnan átvett, hosszúra nyúló műfaji formákat és kereteket; lehet egybeállítás a legkomolyabb, legklasszikusabb zenei és írói alkotásokból, lehet a komoly és vidám dolgok ügyes keverése, lehet tisztán vidám is, de mindig egybefonódik benne lekötő változatosságban a szó és muzsika.

A tiszta zenében *az új szórakoztató zene* fejlesztése és megfelelő előadása az újítás. Lehetetlen továbbra is mindig csak a tizenkilencedik század és a világháború előtti évek szórakoztató zenéjét adni, mert ezt unosuntig ismeri már a hallgatóság.

A rádióra való átdolgozás úgy a zenében, mint a prózában és drámában megbukottnak tekinthető. Kényszerű megalkuvás teremtette kezdetben, azután valóságos ipar lett belőle. A dolog természetéből következik, hogy csak átmeneti jelenség lehetett. A rádiónak eredeti témákra és eredeti műfajokra van mindinkább szüksége.

A MESTER FELESÉGE.

Irta: *Rónay György.*

Csöngettek. Az asszony fölugrott; ő akart ajtót nyitni, igen, ő akarja fogadni, közvetlenül, mielőtt a lány . . . De Terus már ott babrált a zárral; «csak egy koldus», — mondta és bement a konyhába. Az asszony még állt egy darabig az előszobában. Valamilyen ürüggyel el kellene küldeni, gondolta, de mivel? Egyszerre nagyon gyámoltalannak érezte magát. Hát nem nevetséges? — nem találja föl magát a legegyszerűbb helyzetekben sem, habozik, tétovázik; ez volt az értelme az életének, hogy harmincötéves korára képtelen fölényesen parancsot adni egy cselédnek? Milyen egyszerű volna beszólítani: «Nézze Terus fiam, ma nincs már semmi dolga, ha kedve van, elmehet». Ha kedve van? Hát hogyne volna kedve megszökni akár csak egy rövid fél órára is ebből a pedáns taposómalomból! De ezt már ismerte regényekből; «elmehet, ma már nincs szükségem magára»; milyen olcsó fogás! és még ehhez se ért, ehhez a közönséges bátorsághoz is gyönge, nincs egyetlen szabad lépése, Kornél, mindig Kornél, lesni a szándékait, lekötve élni! Kornél, az ura most szinte gyűlöletesnek tűnt előtte, önző rabtartónak; «a mester felesége», — mondták a multkor az estélyen suttogva, elnyomott irígységgel a háta mögött; ostobák, ha tudnátok, mit jelent ez, micsoda keresztet, micsoda megaláztatást! Bement, pénzt keresett elő és megnyomta a csöngőt. «Legyen szíves fiam szaladjon le és hozzon nekem egy doboz cigarettát.» Elcsodálkozott, hogy milyen nyugodt a hangja. Hát így tudok hazudni? — kérdezte magától meglepetten.

A lány elment; hallotta mögötte csapódni az ajtót. «Végre!» — sóhajtott, s fáradtan vetette magát egy karosszékbe, — «végre!» Kornél vajjon hol járhat azóta? Az órára nézett; a vonat most fut be a pályaudvarra, most száll le az ura, most fogadja az üdvözleteket, már indulnak is, az akadémia titkára kalauzolja, a vékony, szőke tudós, aki itt vacsorázott náluk legutóbb, mikor az ura felolvasását beszélték meg. Egy pillanatra kísérteties élességgel látta kettejüket az autóban, amint suhannak át a városon, ki az egyetemre . . . Eh, — simított végig a homlokán, s a tükör elé sietett. Még világos volt, de azért fölkattantotta a villanyt; magas, karcsú asszony nézett vissza rá, szép, érett asszony; egész közel hajolt, apróra végigvizsgálta az arcát, ujjaival megtapintotta bőrét a szeme alatt s az ajka két szögletében; «harmincöt év?» — tünődött, s valami jó meleg, érzés kerítette hatalmába, — s önkéntelen mozdulattal kicsavarta a körtét a tükör fölött; «ez ma úgyse kell, ez a homály délutánja . . .» Ahogy a fény kialudt, a szoba egyszerre sötétnek tűnt, s fönt, a szemközti házak fölött liláskék volt az ég. Alkonyodott.

Az asszony visszaült a karosszékbe, s a csöndben tisztán hallotta a szomszéd lakásból az óra mély ütését. «Talán el se jön», — borzongott, — talán csak játszott; és miért ne, ki vagyok én? ostoba liba, bezárkózó senki, «a mester felesége», semmi! S hirtelen lobogva csapott föl benne a gyűlölet az ura ellen; «rabszolga kellett neki, és én megadtam magam, pedig . . . ó, ha sejtettem volna, ha előre megérzem ezt . . . soha! soha!» Régi sétáik jutottak eszébe; «szerelem? akkor is csak a közönség kellett neki, az ámult hallgató! Mit törődött velem, az én problémáimmal, mit érdekelte, hogy bennem is lehet valami, hogy nem egyedül ő van a világon!» Tehetetlenségében könnyek fojtogatták a torkát. Liza nénit látta maga előtt, a magyar tanárnőjét, amint megvárja kint az érettségi után és gratulál neki: «Kedvesem, nagyon szép volt, köszönöm, magáról még hallani fogunk, persze, egyetemre megy, egyetemre, persze, köszönöm, köszönöm . . .» Hogy dadogott zavarában a drága öreg; szegényke, ő tudta . . . S aztán jött Kornél, s ő egyszerre ostobának érezte mellette magát, bezárult; hogy beszélhetne ő Kornél előtt! Ő többé nem számított; a szerelem esztelenné tette, nem tudta, mit veszít. Azóta? . . . Hogy ő is akar valamit, ó, nem sokat, csak élni egy keveset, csak úgy élni, mint a többi asszony . . . De Kornél szemei rajta függtek és ő elvesztette szavait, esetlen lett, rettegett attól, hogy ostobaságot mond, s hazafelé menet jön majd a finom lecke, szellemtörténeti alapon, jönnek majd az idézetek és cáfolatok . . . Igen, voltak pillanatok, mikor ragyogni akart s tudott is ragyogni, jobban, mint mások, annyi mindig volt, mint a fád professzorok szajkó feleségei, neki önálló gondolatai voltak, ő a szívével olvasott és néha jólesett kiönteni egy kicsit a szívét; ó de keservesen meglakolt minden kísérletért! Kornél jött az ellenvetésekkel: «Egész érdekes volt, amit mondott, de nem vette figyelembe, hogy . . .» S ő lassan megtört és elszótlanodott; úgyis hiába, úgyis Kornélé az igazság!

Harmincötéves, szebb, mint akárhány kortársa, de mit ér vele? Semmit! Nem különb, mint bármelyik az ura szépen bekötött könyvei közül; igen ez az igazság: könyvtártöltelék! S most egyszerre Ákos arca tűnt elé; látta a fiatal hadnagy lányos, édesen önhitt arcát; «ha nem jön el, ha mégse jön el?» — úgy érezte, nem éli túl. Mi volt köztük? — nyári ismeretség, találkozás a fürdőhelyen s sablonos szavak és ígéretek: «Látogasson meg otthon». — «Ha nem leszek terhére.» — «Ó nem.» — «Ha megengedi, majd fölhívom?» — Hánynak mondta már, de ki mert volna közeledni hozzá, a mester feleségéhez? Ákos bátrabb volt, jelentkezett, megleste, elkísérte egy-két bevásárlására és tegnap . . . Az asszonyon furcsa izgalom futott át, tegnap tudta meg pontosan, mikor utazik el az ura, tegnap véletlenül találkozott Ákossal, és elhívta. Nem árulta el, hogy egyedül lesz; esztelenség volt talán, de nem tehet róla, nem akart tenni róla; harmincötéves, ezek az utolsó percek, naplemente előtt, s ő élni akar, nem még egyszer, hanem először és utoljára, élni végre, élni! ahogy a többiek élnek; ki

tiltja meg neki? ki kötelezi arra, hogy rab legyen egész életére? nem lehet neki is vannak jogai, s ha nincsenek, szerez jogokat! Elég volt, elég!

Ebben a pillanatban csöngettek.

A fiú állt az ajtóban, még fehér nyári egyenruhában; kedvesen szalutált; «asszonyom?» — vágta össze a bokáját, s egy csokrot nyujtott át. — «Ó, nagyon kedves, köszönöm», — hadarta az asszony, s már tuszkolta is befelé, aztán kiszaladt a konyhába, teavizet tett föl, süteményt készített; Terus ócska tükre ott hevert az asztalon, fölkapta, belenézett: az arca csupa pír volt, alig ismert magára.

Bent Ákos már türelmetlenül várta. És Terus még mindig nem jött meg a cigarettával; «jobban sikerült, mint gondoltam», — villant meg az asszonyban, s már vitte is a gőzölgő italt. Amint töltött a csészékbe, reszketett a keze, úgy érezte, elejti az edényt. «Szabad?» — mosolygott Ákos, és ő megkönyebbülten adta át a kannát; hallgatta a fiú kedves fecsegését, lecsillapult és csak a szíve körül táncolt valami édes izgalom.

Közben lassan besötétedett. Ez már szinte félálom volt, elmosódó körvonalak; «hát ez is lehet, ez a fölszabadult boldogság?» — gondolta, hátrahajtotta a fejét és félig csukott pillái mögül nézte a fiút.

«Igen, — hallotta a lágy férfihangot, — az első perctől kezdve tudtam. Azt hiszi, el lehet ezt titkolni? A boldogtalanság elárulja magát egyetlen mozdulatban, hiába rejtegeti; minél szebb valaki, annál jobban. Ahogy elnézett néha nyáron, messze, a tó felé . . . tudtam, hogy akkor nincs ott velünk, hogy távol járnak a gondolatai; ne tiltakozzék, hozzám őszinte lehet. És ne haragudjon, ha én is az vagyok. Nem értek a tudományhoz, s ha értenék is, igazán mindegy, mindenki tudja, hogy az ura kiváló tudós». — «És író.» — «Igen, és kiváló író. De mit ér vele? Kielégíti magát? Nem érezte soha még, hogy háttérbe szorult, hogy kijátszották, hogy maga nem erre született, hogy az egész tudomány, az egész irodalom nem ér annyit, mint a maga egyetlen mosolya? Engem nem érdekel az ura nagyszerűsége, engem a maga nagyszerűsége érdekel. Az a fojtott tűz, ami ott ég a szemeiben, az az emésztő lángolás, az a lobogó elégedetlenség . . . ne szóljon közbe, hagyja az illemet, az asszonyi kötelességeket, tudom, hogy tudja őket, de nem érdekel ez sem, egyedül maga, az igazi valójában. Ha egyszer fölszabadulhatna az a sok visszakényszerített szenvedély, ha volna bátorsága ledönteni a mesterséges falakat, ha volna bátorsága tenni, élni, szeretni, ahogy a vére parancsolja . . . Nézze, én ismerem magát, elég volt egy tekintete, hogy megismerjem. Maga a férje áldozata. Miért? Nőnek van maga is olyan nagyszerű, mint írónak az ura. Megbántom? Ez az igazság, ki kell mondanom. Le akarja tagadni? Le akarja tagadni, hogy másra vágyik?

— De Ákos!

— Ne, kár, ismerem. Nézze, ott fönt már kigyulladnak az első csillagok; hányszor gondoltam magára róluk; ugyanígy alkonyodott, mikor először megláttam, az urával sétált . . . Mit akarok magától? Ne

féljen, nem akarok semmit. Csak sajnálom, ahogy egy csodálatos virágot sajnál az ember, egy virágot, amely nem kap napot, nem bonthatja ki a szirmait ... Ennyi az egész. Talán maga se tudja, milyen különös, egyedüli, felejthetetlen ...

Az asszony keze lankadtan pihent a karfán ; érezte, hogy Ákos megmozdul, előrehajol, érezte kezén a fiú meleg kezét, de nem volt ereje elhúzni ... «ó csak beszélj, beszélj» — áhítozott ; mintha valami megmagyarázhatatlan bódulat ragadná magával, egyre messzebb, egyre édesebben ...

— Ha egyszer kigyúlna a világosság után ... — A hang már csak suttogás volt, ernyesztő, kényszerítő ... — ha megadná magát önmagának ... Ez hiányzik, a vihar, amely elragadja, forró vihar ... Asszonyom ... Emlékszik, mikor először találkoztunk ... Azóta nem tudom elfelejteni, azóta valami kerget magához, hogy megmentsem, hogy átadjam magam annak a tűznek, ami ... Mária? figyel rám? Mária ...

Igen a, kéz már a vállán nyugszik, az arc már itt van az arca fölött ... S most maga se tudta, mi történik, mintha fölrántottak volna valamit benne, vagy vakító fény csapna a szemébe, vagy valami ellenállhatatlan parancsot hallana : fölállt, fölgyujtotta a villanyt, kitárta a dolgozószoba ajtaját, világosságot gyujtott ott is ; a lakás egyszerre csupa fény lett, s a cigarettefüst kék felhői fölhúzódtak a mennyezet felé. «Jöjjön», — szólt át az ura szobájából, — «most bejöhet az oroszlánbarlangba» ; — hallotta a fiú lépteit, már itt állt mellette ; — «igen ez Kornél tanyája, az oroszlánbarlang, ahova csak szerencsés halandók léphetnek be a céhbelieken kívül, no jöjjön már, de illő tisztelettel» ; — nevetett vissza, s most már rá mert nézni a fiúra. «Látja, ez az iróasztala, ennél dolgozik, s itt a könyvei», — végigmutatott a falakat borító állványokon, — «ugye szép?» — Egy percre otthagyta, de már jött is vissza, kezében a csokorral, amit Ákos hozott. — «Ideteszem az asztalára, biztos örülni fog neki, ha megjön.» — Csöngetett ; a lány hunyorgatva jött be. «Hol volt ilyen sokáig azért a cigarettáért?» — «Már régóta megjöttem, de hallottam, hogy beszélnek, gondoltam, vendége van a nagyságos asszonynak.» — «Nekem nincs olyan vendégem, aki miatt ne jöhetne be.» — És a fiú éle tartotta a fölbontott dobozt : «Parancsoljon». Szemei ragyogtak, határtalanul boldog volt, mint talán még soha, szinte már fékezhetetlenül és halkan dudolni kezdett. Mintha valami mély álomból ébredt volna, úgy érezte, mozognia kell, szorgoskodnia, akár értelmetlenül is, le kell vezetnie céltalan kis mozdulatokkal ezt a végtelen, szabad boldogságot. Előresietett, megigazított egy képet a falon, aztán egy másikat is ; most mind gyönyörűnek találta a megszokott metszeteket, a Dante-fejet, a régi várostromképet ; «jöjjön, nézze csak, hogy tetszik ez magának?» — kérdezte, de nem kapott feleletet. A szoba üres volt ; az ajtóhoz szaladt, de nem látta már csak a fiú fehér egyenruháját, amint lemerül lassan a kivilágított lépcsőn.

BÚCSÚ LÁGYMÁNYOSTÓL.

Irta: *Füsi József.*

MEGBESZÉLTEM a dolgot egy budai boszorkánnyal, ő a Gellérthegy alján még bőven viruló középkori bozótos csodafüveiből bürköt kevert s megitatta velem; aztán éjfélkor megbuktatott az Ördögárokban, mire mindenem kipottyant zsebemből, céduláim szerterepültek és fejemből is a sok felesleges gondolat. Amint felfelé haladtam, minden lépéssel könnyebb lettem. Felérve a Citadellára, akkorára nőttem, hogy a körbefutó betonfalra éphogy le tudtam ülni, mint egy fatönkre. Köddé vált két lábamat lelógattam: egyiket a Dunapartra, a másikat a csönduccai Ótemetőbe; előrehajoltam és Lágymányos fölött beborult az ég. Igy maradtam egy álló napig, mozdulatlanul és láthatatlanul, s felhőpilláimat csak néha rezzentette meg egy kis szellő; visszfénytelen szemembe ívódott Lágymányos egy napi élete.

Az első komoly zaj, ami már a másnaphoz tartozik, a tejeskocsik sorának zörgése, melyek éjjel kettőtől reggel hatig egymástól nagy távolságban, mint harci trén-kocsik, végigrázkódnak a hosszú Horthy-Miklós-úton és viszik a köveken összeverődő kannákban a tejet Pest gyomrának. Velük szembe csak néhány bizonytalan mozgású ember megy, későn hazatérő részegesek. Ideoda verődő gondolataiknak, minden hajnalon megismétlődő lelkiismeretfurdalásuknak és javulási szándékuknak egy muzsikus sem talált volna kifejezőbb kísérőzenét, mint ez a keményen és éles lármával összeverődő tejeskanna-zaj, mely a kimerült agy falán kopogja le a primitív bánat tompa dobverését.

Borzong, világosodik a hajnal vize, míg végre a Sziget aljából a nap óriási aranyhálóját Budapestre dobja és egy pillanat alatt kiemeli az éjjeli élet maszatos maradékát; látni, amint a Kamaraerdő fölött hosszú sávokban szakadozik a köd és a gyárkémények füstje lengő hinárként csüng le róla és alattuk felvisítanak a szirénák, búgnak a gyárkürtök. Igazán össze kell vonnom szememet, hogy csak a Csepel-sziget és szomszédos rétjeinek szálló ködeit és megmozduló bokrait lássam: mert csak így tudom érezni a bukolikus tájat, melyet Verseghy a XIX. század elején írt meg Ovidius modorában, akkor még az egész Dunapartra így tekintvén lakása ablakából:

Szivemelő jelenést látok kezdődni az égenn.
Szinte mikint nyáronn a' napnak déli hevétül
szétszakad a' felhő, 's foszlékai, szerte repülvén,
a' tüzzsengének magosabb honnyába enyésznek:
úgy tünik a csillagsereg is, mikor a' nap az égre
a' kelet' öbleibül kitekint; halaványodik a' hold,
a' kiderültt kékség bóltyánn szétterjed az égnek,
's a' nagy természet pözsögő életré felújjúl.
Élni siet minden! Csüdül a' szőke Dunának
méllyeibül sik szine felé a' fürge halaknak
népe, hol, a' napnak fénnyét örvendve köszöntvén,

a' viznek tetejénn lebegő bogarakra rohannak.
A' komor erdőknek tollas zselléri, az első
napsúgárt gallytornyaikonn bekacsongani látván,
tollaikot rázzák, 's orrokkal rendbesimitván
szárnyaikot, kiki módgya szerint, dalolásrá fakadnak.

Száz évvel ezelőtt, a komor erdők tollas zselléri, ki-ki módja szerint fakadt dalolásra, ma csak a gyárak rezzentgetik egymást és zselléreiket. Lágymányosan különben, méltóan nevéhez, már régen volt egy téglagyár, ahonnan a szédületes iramban épülő Város fogyasztotta a finom agyagot, mígnem az agyagbányába egyszer föltört a talajvíz és elborította az egész telepet. A munka nélkül maradt helyi kiskapitalizmus csak egy legendával vigasztalhatta magát, amely máig is kering az igen szűkre szorult, — ma már névtelen, egykor Háromházi-tónak nevezett vizecske körül; e szerint volt itt hajdan egy gyár, melynek munkásai nagyon gonoszak voltak és Isten haragja egy napon elsüllyesztette őket. Helyén támadt volna ez a tó, mely zord hírének igazolására minden évben megkövetelte az áldozatait, még a háború előtti időkben is; a partjába ragasztott emeletes «hármasház» toprongyos lakói, terebélyes asszonyai, bekötött fővel bólogatva, égre emelt kézzel bizonygatták az Isten rendelését, a szófogadatlan és nádasban buzogányért kalandozó gyermekek halálával.

Ez a vidék akkoriban, a század elején, majdnem teljesen lakatlan volt, a Gellérthegy délnyugati lejtőjét szőlők és barackligetek borították; ha a nap erősen sütött a Dunára, megsokszorozva a víz tükörét, az ittlakó pogány nép könnyen déli tengerparton érezhette magát. Mert pogány volt ez a vidék, mintha Vata szelleme itt húzta volna meg magát a Duna kiöntéseiben, a «Kelenhegy» tövében, ahol ősei «átkelének», és ők a szent Papot Dunába taszították. Talán az ő utódjaik voltak azok a gyermekharamiák is, akik még harminc évvel ezelőtt a legvirágzóbb rabló-pandur életet élték e vidéken. A mai sziklakápolna helyén volt a gyülekezőhely, a Gellértszálló csak egy meleg forrás volt, amelynek tetején telente itt táncoltak a bandabeliek, csakis ők, mert a forrás melegéért tudvalevőleg sok ádáz csata dúlt.

Azonban a Gellérthegy aljából már e lágy talajra is átcsapott a telekspekuláció és az első gyarmatosok megszállták a szőlőket, a vizet mindjobban visszaszorították a Dunába, mint Horátius baiae-beli gazdagai villáikkal a tengert. Valójában arról volt szó, hogy civilizálják és megtérítsék az egy igaz hitre ezt a vidéket. Ennek máig is megvannak nyomai. A szemlélődő tekintet ma is a templomokon, az emeletes zárdákon és papi iskolákon, az adóhivatalokon, kaszárnyán és a Műegyetemen akad meg. Ezek kötötték meg a vidék lágy talaját és emelték kultúrbázissá.

1905-ben ide épült a párizsi École Normale mintájára a világhírű Eötvös-kollégium is, mely baglyos homlokát a déli napfényben fürdeti és szívja magába a dél kultúráját; ablakában állva, hány kollegista gondolhatta, hogy itt fut át szellemi életünk egyenlítője, mögötte, a Svábhegy körül már az Észak kezdődik. Harminc év alatt befejeződött Kelenföld és Lágymányos megtérítése; azóta az egykori szőlőnevek is eltűntek. Ménesi útból Boldogasszony-útja, Villányi-útból Szent Imre herceg-útja lett, élő például az elkövetkező nemzedékeknek és hátvédül a bűnös Pestet fenyegető Gellért-szobornak.

Néhány év még és Lágymányos meghódítása eléri delelőpontját. A Háromházi tónak neve sincs már, oly kicsi, hogy a békák is csak tisztességből

laknak benne, hogy a nyári szénaillattal és kutyaugatással vegyítve kuruttyolásukat, tiltakozzanak az építkező ipar túlkapásai ellen. A tó még így is sok gondot okoz a hatóságoknak és eltüntetésére csak egy ötletes indítványt olvastam eddig, azt is egy barátom novellájában, mely szerint az elvilágiasodott Gellértszállóból kitör a «jampecek» forradalma, az élharcosok megszállják az immár jámbor lágymányosi terepet és arra kényszerítik a lakosságot, hogy könyveiket kiszolgáltassák ; ezzel aztán (és a többi szeméttel együtt) meg is telik a tó . . .

* * *

Dél már elmúlt. A hőmérők hőgutára alkalmas időt jeleznek, és valóban, a hullámfürdő körül a mozdulatlan holttesteknek hekatombája hever ; a királyi közjegyző nem ír többé alá, a végrehajtó becsapta dühében maga után az utolsó ajtót is, mindenki rohan haza villamoson, s egy órán belül Lágymányoson annyi asztal terül, hogy abroszuk összefűzve leérne a Dunán Mohácsig.

Sokakat látni lapos háztetőkön, amint a vízszintes rács mögött esznek, mintha hajón utaznának, holott a házra méteres betűkkel rámázolták : TÁRSASHÁZAK. Ezekből igen sok van már Lágymányoson elszórva, a kihúzott úttöltések mentén, melyek geométriai szigorral szabdalják át a lágymányosi réteket, ahol azért az antik építkezésnek is maradt még némi nyoma : nagyon sok kidőlt-bedőlt falú földberagadt vályogkunyhó lapul itt, talán az egykor errefelé is dívó steppe-kultúrának maradványai. Ezek most jórészt üresek, lakosaik a gyárak udvarán ülnek, esznek, álldogálnak, vagy arcra húzott sipkával alusznak a palánk tövében ; a mezítlábos kölykök meglógnak horgászni a holt Dunaágba, ahol a legdrágább fürdőjegy húsz fillér. (Idejárt valaha a pesti Dunapartról egy kiváló literátor, ifjú korában Tacitus olvasni, — ez az árterület illett igazán a *Germania* csontos hőseihez.) Ma már a pallérozott környékű tavon megvadult vitorlások cikáznak egy ittrekedett hatalmas kotrógép körül. Ez a vasszörnyeteg néhány szál náddal a dunai ősromantikának egyik utolsó romja : úgy rozsdásodik itt, mint lehullott meteorkő, mint valami őskori állat csontváza, enélkül ez a vidék nem érne semmit és talán az egykori genius loci is elmenekült volna innen.

A nagy déli csöndben a csónakok nyikorgása hallik s Lágymányos felől csöndes szuszogás ; a Műegyetem szélkereke lágyan forog. Aztán mégis megmozdul minden ; egy tehervonat zörög át az összekötő vasúti hídon (a gyerekek megszámlálják, hetvennyolc; a paklikocsival együtt.) Dunántúlra megy, amerre legszabadabb külkereskedelmünk útja. Az innenső Dunaágon, az eredeti Lágymányosi-tavon életveszélyes (és ezért tilos) a fürdés. Még néhány évvel ezelőtt itt fürdött Budapest szegény népe Kelenföldtől Angyalföldig bezárólag.

Négy óra. Az utcasarkokon pilledt csoportok álldogálnak ; autóbuszra várnak, mely néha bőgve és vágtatva rohan elő a csöndes Lenke-térről, mint egy mentőautó, hogy végre elszállítsa a várakozó utasokat valami mondén, távoli fürdőhelyre, mert a Hullámfürdő — pestiekkel telik meg.

Közben, hét óra felé, kissé megenyhül az idő. A Gellérthegy padjai megtelnek szerelmespárokkal, és a nyugati lejtőkön kigyúl, hol itt, hol ott, a csókok lampion-füzére, mintha szél fúná őket, mely most lebben ki a Sashegy és a városi házak mészkőbányái közül, napnyugtával.

Most indul el esti sétájára a Lágymányos tündére is. Villogó kék szeme jobbra-balra tekint, karcsú dereka után sokan megfordulnak, szegény méla

tanárjelöltek igen gyakran varázslatába esnek. Családja büszkén hordozza körül: ő a legirígyeltebb hölgy e vidéken, és méltán. Még a külföldiek is rápillantanak néha, de a Gellért terraszáról le nem szállanának, mert a HÉV állomásánál már a vidék kezdődik. De a Pestről átözönlő közönség nagyrésze a sziklakápolnába árad az esti áhítatra ; a kerékpárosok is, mintha éreznék ezt és gyalogosan tolják át gépüket a hidon, lehajtott fejjel, szemben a pálosokkal.

* * *

S valljuk be őszintén, nekünk is most kéne indulnunk át a Bakáts-térre, melynek félénk tornya már elütötte a találka idejét. Nagyot kellene kerülni a kollégiumból, míg odaér az ember. A sóhaj előbb átszáll a vizen. A híd, igaz, nagynehezen mégiscsak megépül, de ha meg is lesz, akkor is már csak a sóhajok hídja lehet. Mire elkészül, ifjúságunk elszáll és a körútról egyenesen idezúduló forgalom elnyeli Lágymányos lágy kamaszkorát. Egy öregúr botorkált minap erre, nézte a vörös hidat, ökleit levegőbe rázta ; örült-e, vagy átkozódott, én nem döntöm el. Magam is megfenyegetem néha a túlsó partot és igazán nem tudom, szeretem-e, vagy gyűlölöm.

Most már egészen besötétedett.

Siessünk, mit tudunk még recehártyánkra söpörni éjtszaka előtt. Maga a Citadella is megérdemli, hogy megemlítsük. A negyvennyolcas forradalmunkig csillagvizsgáló volt itt és legalább évenként egyszer, húsvét másnapján mindenki felmászott ide búcsúra. Negyvenkilenctől már nem csillagokat vizsgáltak innen, hanem egy szabályszerű erődítményből a rebellióra mindig lobbanékony magyarokat ; s noha hatvanhétben szimbolikusan rést vágtak rajta, hogy feledtessék egykori megalázó szerepét; ma is katonai célokat szolgál s nem is tudja szegény, az ég melyik tája felé tekintsen.

A többi hegy már elvégezte rámért történelmi sorsát. Hányszor bukkantak itt föl idegen és honi katonák, hogy egy ugrással Budán teremjenek, uralkodni a városon és hazán. Most békések és nyaralókat hordanak hátukon. Ne sajnáljunk tőlük néhány hasonlatot.

Olyanok, mint nagy fekete bársonyvánkosok, melyek csillogófejű gyémántükkel vannak teletűzdelve. Olyanok, messzebbről nézve, mint egy hepehupás nagy temető, halottak napján, imbolygó fényekkel kivilágítva. Olyanok, mint óriási, partravetett bálnák, melyeken még csillog a sós tengervíz, s hajnalra kihűlnek. Mint nagy csatahajók, melyek a tengerről lebegtek fel idáig, de tovább a Duna nem vihette őket. Mint koromszínű, mesebeli komondorok, félkörbe fekszik a várost ; a Lágymányosi-tó egy csepp nyáluk, mely alvó szájukból lecsurrant.

Éjjel félkettő körül, mintha néhány percre megállna az élet, minden mozdulatlan. De most vágtat végig őrületes sebességgel egy 61-es a Szent Imre herceg-úton, mintha egész napi késedelmét akarná pótolni.

Néhány pillanat és megszűnik a varázslat, e látomás soha többé meg nem újul. Felhővé foszlott, előrehajló alakom elnehezedik a végső sóhajban és mielőtt felkelnék, kicsordul, mit tagadjam, belőlem is a visszafojtott keserűség és szomorúság.

S Lágymányos fölött megered az eső.

SZENVEDÉLY...

Irta: *Dénes Gizella.*

Alacsony, sovány vénember volt Zelp Mátyás. Hetven esztendő felé vitték bütykös, görbe lábai. Arca csak akkora, mint tavaszidőn a megráncosodott alma. Apró szemei sárgák, véreresek. Hajából néhány fakó ősz szál meredezett foltos, fénylő koponyáján. Az egész ember viharvertebb és halálnakvalóbb volt, mint a szőlőskertek rozoga karói.

Bányász volt már gyermeksége óta, de mestersége nem húzta le, nem komorította el. Határtalan erős hetykeség élt benne s a napi nyolcórai munkaidő után, amikor a teleptől nyolckilométernyire eső falujába tartott, mindig volt kedve fütyürészni, dalolgatni. Már messziről tudta mindenki: ott jön az öreg Zelp . . . Alig látszott a földből; a réti utacska csaknem elnyelte, de ő nem hagyta magát! Megmutatkozott messziről mindenkinek teljes erejével. Soványságát, kicsinységét, csúfságát levetkőztette róla valamely merész, gőgös hatalom.

Három erős, szálasra nőtt fiúgyermek, két zömök menyecskelány baktatott Zelp Mátyás nyomába, ha ünnepenkint, szabadidőben rokonlátogatásra indult. Hozzá hasonló csöppnyi, sovány, ráncosalma-fakó felesége, a Bábi leghátul kullogott ilyenkor a díszes menetben. Neki, Zelpnének aztán semmi szava nem lehetett soha. Görbelábú, csúf kis ura napszámba soha nem engedte, ruhájáról, lábbelijéről pontosan gondoskodott. Ami a bányászálomhoz tartozik: kicsiny, szilvafákkal beültetett gyümölcsöskert, az építendő házhely már régen nevükön díszlett a telekkönyvben.

Bábi azonban mégse tudta az ura jókedvét osztani. Morcos, szótlan feleség volt egész életében, bár dolgos és tiszta. «Meggondozta» az embert, ahogy illik. Meleg levessel, főzelékkel, hússal várta minden éjszaka, ha hazaért. A lavórban bőséges meleg vízzel, hogy leöblíthesse magáról a bányaport, ami a fürdőházban még rajta maradt. Az otthoni ruhája, papucsa is mindig pontosan a helyére volt készítve, ahogy már kijár a családfönntartónak, aki még hozzá, a föld fekete gyomrában keresi számukra a kenyeret... Bábi mindig imádkozott az uráért, amikor az a bányában volt. Nevetni azonban sose tudott rá. De ezen senki se csodálkozott.

Zelp Mátyás egész életében az egészséges, öt gyermek születése közben, előtt és után más asszonyok után is szaladgált. Sokszor megveregették emiatt a vállát szállasranőtt, szép szál «bányásztestvérei», akiknek egy asszony, egy jó bányászfeleség, ahogy énekelni szokták az évi búcsújukon meg más nagy ünnepeken — éppen elegendő volt egy életre. S ilyeneket mondtak oda Zelpnek, jóízű nevetések között.

— Kicsi a bors, de erős, mi, Mátyás?

Mátyás önérzetesen pislogott erre, nevetett és harsányan fütyörészte az ó-Szuzannát... Bábit meg a szomszédasszonyok bátorították ilyenképen :

— Mire megöregszik, majd benől a fejelágya. Fő, hogy semmiben szükséget ne szenvedjél, te meg a gyerekek. Meggyün az esze, ne félj Bábi...

Közben azért szépen megöregedtek, olyanok lettek amilyenek ekkoriban mindenki ismerte őket ; törődött, meghajlott, kicsike munkásemberek. Unokák szaladtak körülöttük.

Zelp Mátyás nyugdíjba vonult, odahagyta a strucot meg az aknatornyot és a tavaszon elkezdték a házépítést. Ebben a munkában rokonság és szomszédság egyaránt részt vett.

Mikor a kútásásba, a kicsiny családi házak fundamentumába kezdtek, egy erőteljes, szélesderekú, keménykarú szomszédasszony, a négygyerekes Amri, segített nekik legtöbbet. Ő hordta nagy kosarakban a felhányt földet, ő hordta kézhez a követ. Zelp Mátyás minduntalan ott botladozott mellette görbe lábaival és nagyokat ütögetett Amri hátára. Ugyancsak fütyölgetett ekkor.

Amri, akinek keszeg, göthös ura volt, rozoga és betegségjárta férfironcs, csak nevetett az egészen. Még jól oda is húzódott Zelphez, amikor annak kezei minduntalan feléje kapkodtak. Csúf menyecske volt ez az Amri, kiálló fogai vadul villogtak, szája akkora, mintha az egész falut be akarta volna falni, meg még a dombokat, a kéklő hegyeket is. De Zelpné mellett mégis megrakott, termő mezőnek látszott : frissnek, erőteljesnek és fiatalnak.

Az egyik napon kegyetlen sikongatás verte fel a falu ritkuló házsorait. Még a harangot is csaknem félreverték. Szép, melegszellős tavaszi nap volt akkor. Már bomlottak a szilvafák fehér bimbói s édeskés illatukkal telehintették a határt. Egyetlen kiáltásként futott végig a faluban a hír : Zelp Mátyásné a frissen ásott kútba vetette magát. Urának, az Amrinak, a rokonai, gyerekei és szomszédai szemeláttára...

Gyorsan papért szaladtak, amikor kihúzták. A pap, aki köztük öregedett meg, jól ismerte Zelpéket is. Bábi a gyepes földön üldögélt, amikor odaért. Körülötte voltak unokái, gyerekei, rokonai, szomszédasszonyai. Mindahányan voltak Mátyást fenyegették. Meg a szélesderekú, keménykarú Amrit... Ők ketten a szilvafák alatt álltak, egymáshoz húzódva, csaknem remegve. Bűnösökként.

Miattuk tette. Miattuk ! — Kiáltották a papnak.

Bábi megrázkódott közöttük. Karja fellendült és erőszakosan intett, mintha kergetni akarta volna őket maga melől. De oly kicsi volt, oly gyenge, akár a fűszál. Vizesen, mereven gubbaszkodott a meleg napon. Ha hozzáértek felsivalkodott.

— Eresszetek. Hagyjatok...

A pap ránézett. Szája néhányat rándult a benne remegő vigasztalásnak induló szókkal. Megköszörülte a torkát. Határozott gesztusára elhúzódtak, eloszlottak közelükből rokonok, gyerekek, unokák és szomszédok. Csak a két bűnös állott ott tovább is a fák a att, mozdulatlan gyávasággal.

— Na Zelpné, hát mi van magával? Mondja szépen el . . .

Bábi akkor nagyot nyögött. Mint a régen duzzadó sebből a genny, fakadt ki belőle a fájdalom. Fölemelte a paphozráncos-fonnyadt arcát megkínzott, fakófényű szemeit.

— A szégyen miatt volt, plébános úr, — tördelte fojtottan — Csak a szégyen miatt. Hogy ijjen öregember és még mindig . . . Egyre mondtam neki, mióta a kutat ástuk; legyen már eszed Mátyás. Itt az unokák, a gyerekek, szomszédok szemeláttára? Mer ahol érte, ott kapta az Amrit. Mikor még fiatal voltam én is csak hattam az egészet. Maj elmúlik mind a rossz baj, öregségére — gondoltam. Ha majj nyugdijjba megy. Aztán az unokák is nyőnek. Iszen mindig kisebb lett már ő is, mind én. Mikor fiatal voltam nem törődtem vele, ha egész éjcakára elmaradt is másnál. De hogy most is, még mindig . . . Mikor tuggya, hogy az Amri csak neveti. Hallottam a két fülemmel plébános úr, hogy zsírt meg lisztet meg cukrot ígért neki ! Egy ijjen csúf, vén ember plébános úr ! Hát mit akar ez má?

A plébános végigsimította magas, sima homlokát, mely felett ősz haj ezüstje fénylett a nap alatt. Sóhajtott valamit tanácstalanul.

— Keljen fel szépen és menjen haza Zelpné. Feküggyön ágyba, igyon jó meleg tejet vagy teát. Aztán imádkozza el a Fájdalmas olvasót. De egészen !

Aztán odaintette magához Zelp Mátyást.

Vigye föl az asszonyt a lakásba. Aztán estére jöjjön le hozzám ! Az elvörösödött. Ránézni se mert a papra. Darabosan, esetlenül nyúlt az asszonyhoz s úgy dünnyögte hozzá, iszonyú zavarban.

— Gyere hát, Bábi . . .

Amikor a pap lehajtott fejjel hazafelé indult, Amri elmozdult a fehérbe borult, lassan ingó, melegkoronájú szilvafák alól. Nekivörösödve, haragtól feszülve állott a pap elé. Az nem hívta, Amri mégis kötelességének érezte a vallomástételt.

— Itt nyeljen el a föd, ha rosszat akartam én a vén Zelppel. Van nekem uram, tuggya jól a plébános úr! Ha sovány is, göthös is, de az uram és négy gyermekem van tőle ! Csakhát tuggya azt a plébános úr, hogy egy göthös ember keresete nem elég hatra ! Napszámba nem mehetek, akármilyen erős vagyok is, mert a négy gyerek a sarkomba csúszkál ! Zelpné hívott, hogy segítsek nekik a kútásásnál. Mer én vagyok a legerősebb ! Csak nem gondojja a plébános úr, hogy én a vén Zelpre gondótam volna? Egy ilyen *sovány*, vén emberre? De a vén bolond mindig mellettem mászkált, hol a derekamat, hol a karomat kapta meg. Ha meglöktem, aszondta : Csak

várj Amri, majj adok neked zsírt, meg lisztet, meg cukrot, mijjen jó lesz a gyerekeknek! Hát rossz az, hogy neki hagytam, hol a karomat, hol a derekamat? Mi? Egy ijjen vén embernek?! Hát nem bolond ez a vénasszony, hogy most azért a kútba ugrott? Mikor régen, egész éjcakára más asszonynál maradozott az ura, akkor mér nem tette? Neem... Én nem vagyok oka semminek, plébános úr! Csakhát a zsír, meg a liszt, meg a cukor, meg otthon az a göthös ember, a négy gyerek.

A plébános szigorúra vont homlokkal emelt kalapot, mert harangozni kezdtek.

— Máskor kerüld Zelpet — mondta komolyan — Isten megbüntethet a gyermekeidben!

Amri nagyot nyelt. Meghökkenve állt pár pillanatig. Azután haragosan belerúgott az egyik kiálló hantba, mely a frissen ásott kút mellett meredezett.

— Csak gyöjjön mégegyszer az a vén bolond! Úgy meglököm, hogy orra esik. De úgy ellököm...

Széles derekát kiegyenesítve, kemény karjait hevesen meglóbázva odahagyta a hamvaszöld házhelyet, a virágzó szilvafákat s a tátongó új kutat.

Már erősen sötétedett, amikor Zelp Mátyás bekopogott a plébániára. Lassan, óvatosan sompolygott végig a falun a homályban. A ház előtt tágranyílt szemmel vizsgálgatott kicsit s körülnézett. Aztán, amikor csak a konyha táján hallott hangokat, lenyomta a kilincset és besurrant az irodába.

A pap magányosan ült a szobában és pipázott. Lámpa nem világosodt még körülötte. Csak a csillagok halk fénye, meg a felfehérlő hold hullattak befele valami tompa fényességet. Zelp Mátyás megforgatta tenyerei között a kalapot és nyögve köszönt.

— Dicsértessék. Hát megjöttem plébános úr. Meg...

A pap kissé megrezzent. Szemei ott kalandoztak az ablak előtt fénylő alkonyi árnyékok körül. Most gyorsan fölkelt, pipáját kiverte s vállon ütögette a roskadt, groteszk emberkét. Nyomban Amri jutott eszébe, széles derekával, hatalmas alakjával, erőteljes karjaival. A válláig se érhetett Zelp Mátyás... De azért szigorú maradt, sőt kemény.

— Hát akkor most mondja el nekem, miért bántja azt a rendes, derék feleségét, még most is, öregségében is? Nem szégyenli magát?

Zelp Mátyás nagyot morrant. A homályban nem látszott a méltatlankodó harag, mely átfutott ráncos képén.

— Nohát?! — nyeldeste a mérget, szégyent — Hát én szégyeljem magam? Nem tud inkább az onokáira gondóni? Kútba kell ugrani, *ilyenér!*

A pap csaknem hangosan felnevetett. Zelp Mátyás megverte a mellét. Fujt is vicsorogva.

— Mér nem hágy neköm békét? Mér vót egész életibe' olyan fancsali? Nem járt se napszámba mellettem, se rongyosan. Ez a kis *örömem* van nekem, mér nem nézi el?! Iszen akárhol megfogom: csont, csont... Meg aszongya mindig: hagyjá emgen má Mátyás, itt is fáj, ott is fáj... Mit akar hát egy ijjen *sovány, csúf* öregasszony?

A sovány meg csúf szavak úgy buktak ki a szájából pillogva, mint a borotva éle.

A plébános felháborodottan kattantotta fel a villanyt. Szemben Zelppel a falon, a mosdó fölött, diófakeretes, régi tükör fénylett. Benne Zelp Mátyás rozoga, girbegurba alakjával.

— Hát maga? — mutatott oda a pap — Nem nézte meg magát? Nem látja, hogy már maga is éppen olyan sovány, csúnya és öreg, mint az asszony? Mit akar hát még maga.?

Zelp Mátyás szemei belepillogtak tükörbeli képmására. Pár pillanatig valami könnyű tanácstalanság szaladgált benne. De aztán dacosan fölkapta fejét és legyintett.

— Embernél ez nem számít! Embernél csak az számít, ami benne van, hogy megkereshesse a kenyeret, okos legyen, meg erős. Én megadtam neki, ami dukál, mér nem nyugszik akkor? Házat építünk lám, disznót ölünk minden esztendőben, télen meleg a szobánk, ünnepen kalácsot eszünk, meg pecsenyehúst...

A pap fölemelte kezét. Nagyon messzire igyekezett Zelp Mátyás...

— Várjon csak kicsit. Hát az Amri? Nem gondolja, hogy az az kineveti magát? Zelp most vérvörös lett. Meghökkent. Szemei a pap lábánál jártak. Szája párszor tátogott, mint a szárazra eresztett halé.

— Hát... — dünnyögte tünődve. — Az lehet, hogy nevet...

Aztán nagyott csattant a hangja.

— De csak nevessen! Ne gondujja a plébános úr, hogy sokat adok rá! De erős asszony az, nagy, meg széles! Olyan két karja van annak, de olyan...

A pap riadtan köhögött párat. Kezét is fölemelte Amri bájainak részletezése ellen... De Zelpet nem lehetett megállítani. Szemei csillogni kezdtek ráncos arcából, éhesen parázslottak maga körül. Szája nevetésre húzódott.

— Mikor látom, olyan, mintha harminc esztendős lennék. Csak hadd nevessen, azér nekem mégis jó... Igazat mondott a Bábi, én bizony igértem neki zsírt is, cukrot is, lisztet is. Meg is adtam neki, ami járt! Mer jó vót mellette állni! Jó vót, mikor megfogtam a karját... Hát ezér mingyár kútba kell ugrani? A Bábi csak fódozzon, főzzön rám meg tisztogasson, ha bír. Mit akar mást egy ijjen sovány, csúf, öregasszony?

— De a gyerekek meg az unokák Zelp Mátyás — dörrent keményen a pap hangja. — Azokra gondoljon meg a korára?

— A koromra-e plébános úr? — csattant ki a rozoga férfúból — Iszen én még csak hetfen éves vagyok! Hetfen...

A pap elámult. Tíz évvel volt fiatalabb Zelp Mátyásnál, de már évszázadok terhét érezte szikár, vasegyenes gerincében . . .

— Hogy beszélhet így vénségére? Fél lába már a sírban!

Zelp Mátyás legyintett. Gúnyos, fölényes grimasz vigyorodott arcán, a ráncok között.

— De csak felivel plébános úr. A másikkal még járok. Még erős vagyok ám! Nem hagyom el magam, amig itt vagyok. De nem ám . . .

A pap szerette volna kicsit megpofozni, mint az iskolásgyerekeket. Megrázni a vállát. Bábi megkínzott arca homálylott gondolatai között.

— De az ember nem azért él a földön, hogy mindig csak magára gondoljon! Ott van az a rendes, jóravaló asszony. Maga talán még el is hagyná Amriért, vénségére?

Zelp fölháborodottan emelte fel fejét. Öklei belefenyegettek a levegőbe, közel a pap feje felett.

— Már kimongya azt? Az én gondozómat, aki tisztogatott, *kiszógát* egy életen át? Hogy én elhagyjam, elkergessem? Iszen a fél ház is az ő nevén van már? Nyugdijjat is kap utánnam. Olyan szép Amri nincs a világon, akijért én a Bábit elereszteném vagy elkergetném!

— Hát akkor? — tört ki a papból csodálkozva is, haragosan is. — Akkor mit akar az Amritól?

Zelp ránézett a papra. Kutatva, vizsgálódva. Mintha a lelke mélyére akart volna pillantani. Látszott: tanakodik is. Nevetne is. Köhögött néhányat, zavartan. Aztán kezeit ropogtatta nagy-nagy biztonsággal és fölénnyel.

— Nem tuggya a plébános úr? — kérdezte hitetlenkedve. — Olyan okos ember ne tudná?! Az Amri, meg a többiek, az csak *szenvedelem* . . . Valami rossz is, meg jó is. Valami, ami olyan erős, akár az élet . . . Hát nem tuggya a plébános úr?!

Éppen harangoztak. A pap gyorsan keresztet vetett. Zelp Mátyás rátette kezét a kilincsre.

— Hát csak szójjon majj az asszonnak, ha láttya. Hogy legyen esze máskor. Mongya meg neki, hogy egy ijjen sovány, öregasszon csak maragyon békibe . . . Dicsértessék.

Mikor kiment, a pap borzongva ült asztalához. Két kezébe temette fejét és gyorsan imádkozni kezdett. De imádság közben sokszor eszébe jutott, hogy ő még *csak* hatvan éves . . .

KAPITALIZMUS ÉS IRÓI EGYÉNISÉG.

Irta: *Fábián István.*

CHARLES Maurras, a francia konzervativizmus egyik szellemes és néha túlzó vezére kifejti, hogy a mai állapotnál mennyivel különb volt a XVII. és XVIII. századi, amikor az író nem haszonleső, sokszor műveletlen kiadótól, hanem elfogultságában is nemes ízlésű, legtöbbször alaposan iskolázott, bőkezű főúrtól függött. Lehet, hogy a nagyúr szeszélye és egyéni bogarai sokszor gátat vetettek az írói szabadságnak. Ennek voltak árnyoldalai, de voltak nagy előnyei is, amit sokszor maga az író is belátott. Ma nem nagyúri szeszély korlátozza az írókat, ami legtöbbször mégis csak magasabb, erkölcsösebb forrásokból eredt, hanem a kiadói profitéhség, amely állandóan erkölcstelen, mert lezülleszti az irodalmat. «Még jól a (XIX.) század közepe előtt észrevették — írja Maurras —, hogy kereskedelmi vállalatot lehet alapítani és az iparinak mondott irodalom megszervezkedett. Felhasználták a tollat és gondolatot, mint a búzát, vagy bort, mint a bőrt vagy szenet. *Irásból élni* lett az «egyetlen jelmondat», amint a jószemű Sainte-Beuve megfigyelte . . . Mivel az igazi dicsőség pénzben fejeződött ki, az anyagi sikerek felöltötték a dicsőség hamis szineit.» A következmény nem is maradt el: «A legékesebben szóló és legmeggyőzőbb vélemény sem menekülhet a gyanu elől, hogy közvetve, vagy közvetlenül a pénz befolyásának enged». Nem fontos, hogy igaza van-e Maurrasnak, de jellemző korunkra, hogy ez a gondolat valakinek nemcsak eszébe jutott, hanem le is írta. Ha azt nem is fogadjuk el bebizonyított dolognak, hogy az arisztokratikus társadalom jobban rendezte az író társadalmi helyzetét, az biztos, hogy a mai állapot sem tökéletes.

A régebbi helyzet annyiban mindenesetre jobb volt, hogy a megrendelő főúr volt egyúttal a közönség is, ma a kiadó csak közvetíti az alkotásokat a közönségnek, természetesen megfelelő haszonnal. A régi viszonyban ez a haszon tisztára szellemi volt: maga a műélvezet, amelyet a megrendelő főúr, mint közönség kapott. A mai kiadó legtöbbször nem azokat a műveket adja ki, amelyek neki tetszenek, hanem amelyekről sejti, hogy a közönségnek tetszeni fognak, tehát jó üzletet jelentenek. Ez a tény fokozta le az irodalmat üzletté, az írót egyszerű termelővé.

Aki az irodalom életét egy kicsit is figyelemmel kíséri, számtalan példát tud erre a lealázó helyzetre felhozni. Ha nem is vesszük készpénznek a gyanakvó Szabó Dezső elkeseredett és mindig megújuló kitöréseit a kiadók ellen, más írók mérsékeltebb, de hasonló tartalmú nyilatkozatai meggyőzhetnek bennünket. Az is előfordult már, hogy a kész regényhez a kiadó hozzáiratott néhány kevesebb és részletesen megrajzolt intim jelenetet, hogy jobb üzlet legyen a kiadás.

A kiadók üzleti mohósága ma már kifejlesztette a nagy tömeg alacsonyabb ízlését kiszolgáló irodalmat. Ezen a téren a skála elég terjedelmes. A 28 filléres, sőt tíz filléres regényektől kezdve az ötven filléres és egy pengősön keresztül két pengőig minden pénztárca, minden társadalmi osztály és érdeklődés szabott és mélyen leszállított áron kapja meg azt, amit keres, csak nem szabad túlságosan követelőzőnek lenni az ízlés terén. A kiadói nagyüzem készségesen és olcsón szállítja a tömegárut, amely annál megfelelőbb,

mennél kevesebbet árul el az író egyéniségéből és mennél inkább alkalmazkodik az uniformizált tömegízléshez. A Ford-autó is azért olcsó, mert sokat tudnak eladni és az utolsó szegig egyformára készítik.

Ugyanilyen szervezett tömegtermelés elégíti ki a közönség különböző rétegeit a folyóirat és magazin irodalomban is. A legszélesebb tömegeket kiszolgáló heti képes lapoktól kezdve a manikürös kiasszonyok és a negyed-, fél- és egészdémonok számára készült színházi lapokon keresztül a középosztály szolid és házias folyóiratáig, valamint a kamaszok és idősebb urak számára készült magazinokig minden kívánság megkapja a tömegárut. Csak az írói különlegesség, ami végeredményben mégis csak a legigazibb irodalom, nem kap elég teret.

Mindig volt és mindig lesz alacsonyabb és magasabb irodalom és az alacsonyabb színvonalú irodalomnak mindig nagyobb volt és lesz a közönsége, mint a magasabb színvonalúnak. A mai helyzet mégis más. A kapitalista termelés a tömegárura rendezkedik be, mert úgy jobban megtalálja számítását, tehát a tőke az alacsonyabb színvonal mellé állott teljes hatalmával. Ezért a jó irodalom ma az alacsony alá került és élet-halál harcot kell vívnia, hogy átvészelhesse a nehéz időt. Az alacsonyabb műveltség, silányabb áru még soha az irodalomtörténet folyamán nem volt ennyire fölényben, soha nem fitymálták le ennyire a jó minőséget a nagy mennyiséggel szemben. Ahogy Maurras mondja : «La richesse ne classe pas, mais la pauvreté déclasse.» «A gazdagság még nem ad rangot, de a szegénység degradál.»

Természetesen ma is áll az a szabály,hogy az igazán nagy alkotás egyúttal közönségsiker is, mint végig a világirodalom történetén. De a mai helyzet az, hogy az írókból szinte írtják a magasabb igényeket. Ma valószínűbb az a feltevés, hogy valamelyik nagytehetségű írónak sikerül majd az egyik tömegáruba annyi művészetet becsempésznie, hogy korunk «nagy művelegyen, mint fordítottja ; addig kísérleteznek az újítók, míg az egyik rátalál arra a témára és formára, amely a közönség széles rétegeit meg tudja mozdítani.

A helyzetet nehezíti, hogy az igényesebb irodalom is tulzásokba vetette magát, talán épp azért, mert elveszítette lába alól a talajt. Akár Joyce pszichologizmusára, akár Thomas Mann és Stefan Georgeék ernyedt esztétivizmusára, akár Claudel szimbolikus misztikájára gondol az ember, be kell látnia, hogy valóban kevés a lehetőség arra, hogy ezekből a törekvésekből a közönség minden rétegét átfogó irodalom legyen. Az irodalom kettészakadt, de a világnézeti különbségnél sokkal mélyebb szakadékot ásott a kapitalizmus szervezete, amely a tömegárut felemelte és ezzel a minőségi termelést a másik tulzásba kényszerítette. Teljes elvonulás a közönségtől, néhány meghitt követő számára való alkotás : ezek a következményei a másik rész hangos sikereinek.

A szakadás, amely ma már ennyire végletes formákat öltött, tulajdonképen már a XIX. század második felében megkezdődött, a l'art pour l'art jelszavával. A művészet magáért a művészetért van : ez azt jelenti, hogy az író nem törődik a közönség tetszésével, elvonul a tömegtől, visszahúzódik saját külön világába, ahogy ekkor mondták : az elefántcsonttoronyba. Az elefántcsonttorony : találó szimboluma ennek az írói magatartásnak. Elefántcsontból, tehát nemes, nem mindennapi anyagból készül, amelynek bizonyos magasztos értelme is van, hisz a katolikus Egyház szent szövegeiben is előfordul. Torony, azaz kiemelkedik a mindennapi életből, az író felülről nézi a tusakodást, vásári lármát. Bármilyen régi is az elnevezés, az

elefántcsonttorony mégis csak menekülést jelent, meghátrálást a jelentkező üzlettől, visszavonulást a harctól. Ebben van előkelőség, de van fáradtság is. Ennek megvoltak külső formái is. Mivel az igazi irodalon nem számíthat nagy tömegre, igyekeztek a kis elite számára berendezkedni. Ez volt a kis példányszámban megjelenő luxuskiadások kora, sőt az angol praerafaeliták irodalmi visszhangjában megjelent a kézzel írott és diszített, vagy maga az író által kiszedett és nyomtatott mű is. Bármilyen érdekes kuriózumok is ezek, természetes, hogy hosszú életre, vagy elterjedésre nem számíthattak.

A tömegek számára készült irodalom és a nagy tőke nem vett tudomást a l'art pour l'art-ról, nemcsak azért, mert nincs érzéke az előkelő gesztusokhoz, hanem azért sem, mert csak haszna volt az önkéntes visszavonulásból. A háború után azonban éppen a magasabb színvonalú irodalom képviselői közül néhány mozgékonyabb szellem belátta a visszahúzódás káros voltát és hangsúlyozta, hogy az irodalom magasabbrendűsége nem abban áll, hogy megveti a tömeget és valamilyen tolvajnyelvet fejleszt ki, amelyet csak a beavatottak értenek meg, hanem vállalnia kell azt a feladatot, amit várnak tőle: vezetnie kell a népet, a kevésbbé művelteket el kell látnia gondolatokkal, a tömegízlést finomítania, emelnie kell és különösen világnézetet kell adnia az alsó rétegeknek.

A háború utáni irodalmi élet leginkább abban tér el a háború előttitől, hogy akkor stílustörekvések, formai szempontok szerint csoportosultak az írók, most pedig világnézeti kérdések szerint. Természetesen a régebbi álláspont képviselői árulást emlegettek. Nálunk Babits Mihály adott hangot ennek a tiltakozásnak a nem tulságosan jelentékeny Julien Benda «Trahison des clercs.» (Irástudók árulása) c. könyvével kapcsolatban. Azonban minden tiltakozás hiábavaló, az új gondolatok megindultak pályájukon. Hamarosan jelentkeztek a változás tünetei. A líra, dráma és regény mellett, sokszor helyette új műfaj jelentkezett : a tanulmány. Különösen feltűnő a fiatal írók vonzódása feléje. Nemcsak ez a tény mutatta az idők változását. A háború óta kétségbevonhatatlanul igen nagy sikere volt — bár furcsán fest egymás mellett e két név — Szekfű Gyulának és Szabó Dezsőnek. Mindkettő még féllábbal a régi irodalomban áll, mert a háború előtti irodalom formáiból növesztették ki az újat. Szekfű Gyula történettudományi műveket alkotott, de legértékesebb részük nem a tudomány volt, hanem az, amire a mai közönség szomjazik : a világnézet. Szabó Dezsőnél a kiinduló pont a regény, de a lényeg nála is világnézet. Első regénye és tanulmányai a nagy magyar kérdésre nagyjából olyanforma válaszokat adnak, mint Szekfű. Sajnos heves vérmérséklete később a pamflet felé sodorta, meglazította önfegyelmét s ezzel elkerülhetetlenül dekadenciába sodorta.

Úgy látszik tehát a tanulmányban és a világnézeti kérdések tisztázásában a magasabb irodalom megtalálta az utat a közönség, a népszerűség felé. Menynyire járható ez az út és mennyire mély ez a forrás? az idő mutatja majd meg.

A l'art pour l'art csak egyik formája, még pedig újabb formája a tömeg elől való menekülésnek. A másik út egyidős a romanticizmussal, sőt ha úgy akarjuk, a romaticizmus egyik legfontosabb forrása. Az első romantikusok forradalmi tette az volt, hogy befelé, önmagukra fordították tekintetüket. Nem a társadalmi eseményeket figyelték, hanem a lélek finom rezdüléseit és illanó hangulatait. Irói erényeiket sem abban keresték, hogy a társadalmi vagy politikai eseményeket elemezték, hanem önmagukat akarták mennél teljesebben kifejezni. Eredetiek akartak lenni, nem szellemesek, vagy észszerűek.

A társadalomtól való elfordulás első fokozata után az eredetiség hangsúlyozása, mint második, már erősebb fokozat szerepel. Eredetinek lenni azt is jelenti, hogy az író a megszokottól, a társadalom által szentesítettől eltérőt nyujt. Ehhez hamarosan támadó szándék is járul: «Épatez le bourgeois», «Botránkoztasd meg a nyárspolgárt», azaz azt az embert, aki társadalmi szokások kitermelője és őrzője.

A mai élet, amikor az emberiség zöme és a kultúra hordozója nagy egységekben, milliós városokban tömörül össze, kifejlesztette az együttélés törvényeit, amelyek bármilyen kényelmetlenek is az egyénekre, a közös élet nélkülözhetetlen feltételei. Ezeket a feltételeket nevezhetjük udvariasságnak, szokásnak, vagy jó modornak, de bármilyen szép nevet is keresünk, az bizonyos, hogy az alapjában önző és kiméletlen ember számára kényelmetlen gátat jelentenek. Nyárspolgár talán az, aki már nem érzi a gátak kényelmetlen voltát, hanem már apáiban is beletörődött abba, hogy nem élhet szabadon és őszintén. A romantika ezekre a gátakra, a velük együtt járó színlelésre, megszokott hazugságokra (Nordau : Konventionelle Lüge) hívja fel a figyelmet és igyekezett felébreszteni a minden emberben szunnyadó vágyat a szabadság után.

Ez a folyamat lejátszódott már a múlt században, de az írók még mindig csoportokban éltek saját törvényeik szerint. A fejlődés legújabb fokozatán az egyéniség teljesen egyedül áll : társtalanul, barát és rokonlélek nélkül a saját gőgje és öntudata által emelt ormon. Ezzel a legújabb fejlődési fokozattal körülbelül egyidőben a társadalom is megért ilyesféle világszemléletre. Az első romantikusok, amikor a nyárspolgárt támadták, az arisztokratikus modor és illem majmolóját vették célba. Azóta a polgári társadalom is kifejlesztette a maga modorát, viszont a romantikusok modortalansága és vadócsága is leszállt a szélesebb rétegekbe. Ma az idősebbek állandóan panaszkodnak a fiatalok hangossága és kiméletlensége miatt. Párizsban, vagy Londonban ugyanúgy, mint Budapesten és Wells közismerten rossz világtörténetében van egy jó mondat : 1914-ben kitört a világháború és ezzel meghalt a halk és finom modor Európában. Az emberek megelégelték az illendőséggel járó tettetést, szomjazzák az őszinteséget és nyiltságot, meg ami ezzel együtt jár a formátlanságot is.

Ezért van ma nagy sikerük a muzsák fésületlen gyermekeinek, ahogy Musset-t nevezte Victor Hugo. Az eredetiség és egyéniség ma annál inkább tetszik, mennél kiméletlenebb. A közönség tapsai észrevétlenül belehajszolták az írókat abba, hogy most már az őszinteség, nyiltság és gátlásnélküliség lesz az a szerep, amelyet túloznak és — tettetnek. Az önmagával stemben is kiméletlen őszinteség szerepét különösen két kiváló tehetségű írónk játsza meg nagyobb sikerrel : Szabó Dezső és Németh László. Hogy egészen a külsőségeknél kezdjük, kettejüknek van olyan folyóirata, amelyet ők adnak ki, szerkesztenek és írnak tele az első sortól az utolsóig. Ezenkívül társtalanságuk, nyugtalanságuk, néha tulzó támadó kedvük is egymáshoz kapcsolja őket. A mester és tanítvány viszonya fűzi őket össze, hisz Németh László szerint Szabó Dezső mindenkire hatott a mi nemzedékünkből, csak nem mindenki ismeri be.

Azonban a két író szerepe között különbség is van. Szabó Dezső a kiméletlenül ostorozó próféta lendületét és kitöréseit az egészséges ember jókedvével, népi őserejével és a romantika fintoraival keveri. Lendül az egyik végletből a másikba, kihasználja a romantikus ellentétek által nyujtott

lehetőségeket. Németh László városibb, civilizáltabb. Inkább a lelkiismeret embere, aki mintegy belső kényszernek engedelmeskedik, amikor nyilt és őszinte. De nyiltságához nem járul olyan fokú közvetlenség, mint mesterénél. Valami papos, vagy humanista öntudat teszi hozzáférhetetlenebbé alkotásait, melyek hol a tudományra, hol a szellemre büszkék, de mindig bizonyos hidegséget, vagy ha jobban tetszik: klasszikus kimértséget árasztanak. Bizonyos, hogy távolabb áll a romantikától, mint Szabó Dezső, ha a formákat és az alapmagatartást átveszi is.

Ez a különleges írói magatartás, ha tehetséggel és más korszerű vonások érvényesítésével jár együtt (Németh László is elsősorban tanulmány író, noha legsikerültebb, legtisztultabb alkotása egyik regénye: Gyász) a közönség körében is viszhangra talál, tehát célját eléri: megtalálja a kapcsolatot a magasabb irodalom és a közönség széles rétegei között.

JÉZUSÉ VOLT A NEGYEDIK POHÁR.

— A halott Juhász Gyulának. —

Ó, költő, ki már lélek vagy csupán
és könnyebb vagy szép hugunknál, a holdnál,
nézek elolvadt életed után
s csak most látom, hogy milyen fehér voltál!

Azért lett tőled tisztább a világ,
könyv, kéz és szívek, minden, mihez értél,
mégfehérebbek a fehér imák
és minden álmod mennyeibb az égnél.

Csillagot lestünk a Tisza vizén,
jártam veled dús bibliotékába,
ínyünk kigyúlladt hűs borok izén
s csókot leheltünk Annák ablakára.

Felsír most bennem az a régi nyár:
Veled s Bibóval ültem a csapszékben —
s Jézusé volt a negyedik pohár,
mert Ő is ott ült, a negyedik széken.

Tudom azóta, veled volt az Úr,
mindig veled volt szent, borús szerelme
s hogy cudar sorsod megtiport gazul,
Ő felemelt a Gecsemáni kertbe.

Ott sír a cserje, véresek a fák,
te ottmaradtál, önként, vértanunak
s most elsiratnak csillagok, tanyák,
könyvtár-zugok és tiszaparti utak.

Nézek elolvadt életed után
s csak most tudom, hogy milyen fehér voltál,
ó, költő, ki már lélek vagy csupán
és könnyebb vagy szép hugunknál, a holdnál.

Csomorkányi Pál.

HALACSKA AZ ESŐVIZBEN.

Irta: *Petrovics Veljko.*

Mintha beteg lenne, a kisfiú nyugtalanul aludt. Amikor a sötétben hirtelen mozdulattal jobboldaláról a baloldalára fordult, nehéz nyomást érzett a lelkén, felébredt, s álmosan nyitotta ki a szemét. A sötétségben sejtette azt a hosszú rést a behajtott zsalugátereknél, eszébejutott a szegény halacska, amely most beteg és összeszorult a szíve. Ha nem lennének itt a szülői ágyak, a két íves fakorláttal, legyőzné álmosságát és lanyha restségét, s kimenne. Még gyertyát is vinne magával, hogy láthassa, mit csinál abban a fekete hordóban az alsóház mögött, az esőcsatorna alatt. Vajjon a hordó fenekére ereszkedett-e, s úgy mint az utóbbi napokban, mintha odaragadt volna, mozdulatlanul fekszik, úgyhogy alig látszik gerincének csillogó éle? Vagy pedig csendben, kétségbeesett csendben a felszínen lebeg, s halszárnyát meg sem akarja rebbenteni, amikor ő föléjehajol és óvatosan mártja be mutatóujjának hegyét a halacska tárvanyitott szeme mellé.

Kétszer, de talán többször is, kelt fel atyja is, anyja is, tenyerüket homlokára tették, ütőerét fogták, vállain át a tarkója és hóna alatt, a mellét tapogatták, úgy hogy pontosan érezte nyugtalan, érintő ujjaikat, mint valami száraz párnácskákat, rögöket és ráncokat, mintha póknak a csuklói lennének. Mindaddig, amíg meg nem kérdezték: — Mije fáj? — alvást színlelt. — Nincs semmi bajom! — Uralkodnia kellett önmagán, hogy reájuk ne förmedjen, hogy érintésük alatt meg ne borzongjon, s hogy észre ne vegyék, milyen kellemetlenül fut át rajta a hideg. Unta szüleinek ezt az örökös figyelését és gondoskodását az egészsége felett. Megfeledkezett gyakran, és mindgyakrabban a szeretetről, arról, amellyel ő szereti szüleit, s arról, amelylel szülei szeretik őt, mintahogy rendesen megfeledkezik az ember a mindennapi kenyér és a tiszta ivóvíz áldásáról. Félig öntudatosan pedig neheztelt szüleire, hogy sohasem érdeklődnek nála más szeretetről, például a szegény kis halacska iránt érzett szeretetéről sem. Még ha észre is vesznek valamit ebből az életéből, nem fogják fel komolyan, hanem összeesküvők módjára összenéznek, valahogy megfontoltan kérdezősködnek, vagy, ami még rosszabb, szemmelláthatóan kicsúfolják, vagy legalább is mindezt lebecsülik.

Reggelre, — de ez igazi gyász, igazi szerencsétlenség volt. Alighogy megfogta mindkét kezével a kád szélén már megvékonyodott, éles és hepehupás dongákat, amelyek már szétváltak, s repedezettek voltak, mint az öregemberek ajka. A halacska oldaltfeküdt, fehér volt, szinte elvesztette gyöngyházszerű fényét, egészen a felületén volt ennek a csunya víznek, amely sűrűnek, nyálkásnak és háló-

szerűnek látszott, az ebihalak pedig mint kíváncsi vadállatok, dögkeselyűk, félkörben gyűltek köréje, s amint a kisfiúcska képe közéjük esett, tompa, kidülledt és kócos fejükkel, fejesezve szétpattantak, farkukkal belemerülve az átláthatatlan mélységbe. Reménye megcsalta. Alámerítette a tenyerét, mintha egy kagylóval merítené ki, de csak az ő megfeszített figyelése tudott valami szorongatott lélekzést észrevenni. A halacska tehetetlenül, ernyedten és meggörbülve feküdt a kisfiú kezében, halvány kopoltyúcskái alighogy félig nyíltak ki, az a szem pedig, az sehova vagy mindenhova irányított halszem, ki tudja, hogy egyáltalán lát-e még. Csak amikor lassan, szomorúan megint a vízbe eresztette, — szinte megelevenedett. Először, mint valami kődarab esett be, utána magához tért, megkísérelte, hogy kiegyenesedjen és így fenntartsa az egyensúlyt. De hiába, — megint csak kifordult. Farkának kicsiny csipkéje már kikandikált a vízből. Ez annyira fájt a kisfiúnak, hogy majdnem elsirta magát. Még az ősszel, amikor a fürje halt meg, elrejtőzött a padláson, s nagyapjának domborúfedelű, levasalt ládáján hangosan sírt. Valósággal megkönnyebbült, hogy saját zokogását hallhatta. Most türtőztette magát, de nem azért, mintha szégyelte volna magát, hogy már felnőtt, a tizennegyedik évében van, a negyedik osztály befejezése előtt áll, hanem azért, mert vonzotta, hogy azonnal mindent bizalmasan elmeséljen kis barátnőjének, Dobrilának. Az utóbbi időben, a tél óta, annyira összebarátkoztak, hogy vele osztotta meg minden örömét és bánatát. Még amikor a kislány nem is volt itt — gyakran vitték levegőváltozásra — a kisfiúnak a kert alján volt egy karcsú almafája, kicsiny, hosszúkás koronával, amely évente rendesen egy vagy két körteformájú, sárga és fényesen síma gyümölcsöt hozott, — s ezt az almafát, maga sem tudja hogyan, miért és mióta, Dobrilának tekintette és annak is hívta. El szokott menni az almafáig, átkarolja fiatal, sima törzsét, alulról nézi leveleinek szürke visszáját és mindent elmesél neki. Majdnem csodálkozik, hogy miért kell később mindent megismételni az igazi Dobrila előtt, aki ezt a titkát is megtudta és el sem mosolyodott. Mindent meghallgatott, figyelmesen és komolyan meg sem rebbenve, mintha azzal a nagy gesztenyeszemével is hallgatná.

Keresztülnézett a karókerítésen, azon a három, oválisan kiesett csomón, a kedves ablakokon keresztül, amelyek csakis kettőjük ablakai voltak. A kislány azonban nem volt ott, sem a rendezett szőlőtőkék között, sem a vadkomlóval beborított lugasban, amelynek olyan kellemesen fanyar az illata. Kissé túlkorán lenne ahhoz, hogy már elment volna az iskolába. Elgondolkodott, szórakozott és vigasztalan volt egész délelőtt. Tizenkét órakor pedig volt mit látnia. A halacska a hátán úszott, hasacskája fehérlett, majdnem a víz felett volt. Kín lett volna számára, hogy a halacskát kezével vegye ki és átvigye. Elszaladt Dobriláért, s ketten figyelték félelemmel a szegény halott dévérhalacskát.

Dobrila mindig hallgatott és nagy szemével csak nézett a kisfiúra, amíg ez beszélt, ő pedig érezte, hogy a kislány mindent megért. Habár a tizenkétéves lányok gőgösek, öregeknek tettetik magukat és affektálnak mintha hölgyek volnának, a kisfiú nem volt tartózkodó előtte, biztos volt benne, hogy a kislány férfit lát benne, hogy csodálja szavait és tetteit, amelyek a többi kisfiú szokásos beszélgetéseihez, szokásaihoz és játékaihoz nem is hasonlítanak, és hogy a kislány hálás, amiért olyan őszinte hozzá.

Levelek segítségével vették ki a halacskát a vízből.

— Most látom, hogy a halacska mégis csak nézett rám. Tudod, órákon át figyeltem, amikor még az első napon vidám volt, alámerült a vízbe és fickándozott, nekem pedig mindig úgy tünt, hogy a halacska semmire sem néz és hogy engem sem lát. Szórtam neki morzsákat, lisztet, legyecskét, — semmi; mindez lassan alámerült, ráment a halacskára, éppen a szemére és szájára, — semmi. Csak amikor kezemet mártottam be, akkor rezzent meg... Most pedig látszik, hogy semmit sem lát... Emlékszel, milyen szép volt, amikor a kiskannában elhoztam? Megállt, mintha valamitől tartana, mintha várna valamire és figyelne, egyszerre meggörbült és bepottyant a vízbe, az egész arcomat befröcskendezte. Édes volt! Olyan nagyon szerettem! Te is szeretted, úgy-e? — Ne bántsd az ujjaddal — azt mondja a papa —, hogy az állatok nem bírják, ha az emberek bántják őket, attól elpusztulnak. Miért van ez? Én, Isten bizony nem bántottam, te igazán tudod. Csak akkor, amikor átvettem a halásztól a bárkából. Azelőtt mindig azt hittem, hogy csak azok pusztulnak el, amelyeket a horogról szednek le, a seb miatt. És most itt van. A mama is mérgelődött, szidott, hogy beszennyeztem az esővizet, kell a nagymosáshoz. Azt mondja, hogy a halacska nem tud ebben a vízben élni. És hogy tudnak az aranyhalak?... Csak, tudod, nem szeretem azokat az aranyhalakat, olyanok mint a kutyák vagy a macskák. Ezeket szeretem én, ezek szabadak és vadak. De mit csináljak, ha ezek nem akarnak nálunk megmaradni és nem akarják, hogy mi szeressük őket.

— Miért szereted te ezeket? Én tudom, — bólintott bölcsen Dobrila.

Zsárkó meglepődött.

— Mit gondolsz: miért?

— Azért, mert másmilyenek.

A kisfiú barátnőjének szemébe nézett, s a meleg öntötte el, mint valami mély, vigasztaló öröm. Dobrila elszégyelte magát, könnyen elpirult, és egy nehéz könnycsepp állt meg felkunkorodott szempilláján.

— Miért sirsz? a halacska után? Ha én nem sirok...

— Nem tudom... te fiú vagy, és én... én...

— Te nő vagy, — mondotta Zsárkó, mintha valami merész felfedezést tett volna, s hozzáhajolt és a lesimított, orcái alatt egye-

nesre levágott haján keresztül odasúgta neki, — te nő vagy . . . te is másmilyen vagy . . . Isten bizony, ne haragudj, egész más, más mint bárki a világon ! . . .

A kislány erre felemelkedett, nesztelenül és tisztán, símán, mint amilyan minden mozdulata, állandóan, s majdnem ijedten, ajkára tette mutatóujját. Zsárkó a földről, guggolva és csodálkozva nézte egy pillanatig. Nagynak látta a kislányt, felnőttnek. A fehérsárgás szoknyácskából, sűrűre rakott, érintetlen, frissen vasalt ráncokból kinőt vékonyka, még lapos termete, a fehér blúzocska vékony ujjakkal, nyakán pedig mint tövén a virág, a kerek fejecske, sötét nagy szeme és sötét, síma haja, félkörbe vágott fru-fruval a homlokán.

A kisfiú felállt, érezte, hogy a kislánynál magasabb, egészen közel lépett hozzá, s a kislány szemefényének közepén meglátta az egész kertet, a kék eget és saját magát is. Lassan megfogta mindkét vállát s kezében érezte ugyanazt az élőlényt, meleget és kedveset, mint amikor ujjai között tartotta az édes, forró madártestet, amely síma, élettől illatos és dobog.

— Dobrila, te olyan szép vagy!

A kislány nesztelenül sóhajtott és gyengéden meghökkenve kinyujtotta összeszorított ujjait, mintha azokkal akarná lecsukni a kisfiú száját és a kijárat felé ment.

Zsáróka a helyén maradt, küzdött sajátmagával, s korholta önnönmagát, amiért nem tudja megmondani: mi az, amit ő a kislányban látott? Nem is hasonló az ahhoz, amit édesanyja és nagynénje mondanak, amikor Dobriláról beszélnek: — hogy ha Isten úgy adja, szép lesz mint a nagynénje. Nem ez, hanem az a valami, ami Dobrila szemében fénylik, ami abban van, hogy Dobrila hogyan hallgat és figyel, hogyan szokott valahova nézni, és senki sem tudja, hogy ő akkor mit néz és mit lát, még a kisfiú maga sem . . .

A kapunál megfordult a kislány és megint ajkára tette at ujját. De most nála valahogy szokatlan módon, tréfásan, egy megbocsátó mosoly kíséretében. — Zsárónak valami átvillant a fején, ami megijesztette. Kinek mondja most el azt, ami kínozza? Az almafának? Ez gyerekes és nincs értelme. Legalább csak meg merné kérdezni atyjától és anyjától — vajjon mindannak meg kell halnia, amit az ember, az ilyen ember, mint amilyen ő, megszeret és megérint?

Fordította: *Grba Náda.*

BALÁZS FERENC ÉS KÉT KÖNYVE.

«Rög alatt» Torda 1936. Aranyosszéki Vidékfejlesztő kiadása. «Zöld árvíz» Erdélyi Szépmíves Céh kiadása, Kolozsvár 1936.

Az alábbi tanulmány már a Napkeletnél várta megjelenését, amikor hire érkezett Erdélyből Balázs Ferenc halálának. Magáról a halálesetről Mihály László kis visszaemlékezése ad hírt a Napkelet olvasóinak. Ez a kis nekrológ és Kováts József tanulmánya együtt állít emléket az erdélyi magyarság egyik legkitűnőbb harcosának.

A nevető kék, római égbolt alatt fekete borzongás rázott meg, amikor az erdélyi hegyek közül eljutott hozzám az ő halálhire... Hatökrös szekéren temették az erdélyi irodalom égőszemű romantikus hősét, aki «valóban bejárta a kerek világot», hogy most «az emberi élet útjának felén» testi erői megroppanásával, fiatalon megtérjen az erdélyi földbe. Mi «tizenegyek» megfogytunk eggyel, azzal a valakivel, aki annakidején lelke, megindítója, megszervezője, mindenese volt annak a fiatalos, lelkes mozgalomnak, amelyből olyan gyönyörűen kiteljesedett az új erdélyi irodalom. A feketehajú, örökvidám, agilis «Balázs Feri» hozott össze minket, nem engedett megállni, csüggedni. A «tizenegyek» már megindulásakor is többet jelentettek, mint ugyanennyi fiatalember társaságát. Gondolatot, eszmét képviseltek: a nyugati művelődés friss áramlatainak a sajátosan magyar hagyományokkal való egységét. A haladó magyar szellemiség örök vonalát. S ez a gondolat tovább lángol, mint a fáklya a hegytetőn akkor is, amikor a szélrózsa minden irányában szétszóródtak a «tizenegyek.» Többjüknek neve már azóta előkelő márkája lett az egyetemes magyar irodalomnak. Közéjük tartozik Balázs Ferenc is, akinek utolsó könyve «A zöld ár» az erdélyi magyar falu hősies életküzdelmét tárja fel megrázóan. Az oxfordi egyetem doktora lelkipásztor lett egy kicsiny erdélyi falucskában, vállalta a lelkész és író kettős roppant munkáját, mígnem össze nem tört a kettős súly alatt. Elment, de testi elköltözésével még több kötelesség hárul vállunkra, akik megmaradtunk. Mert mi elmúlhatunk egyenkint, de a gondolat, amelyet szolgáltunk, az nem múlhat el. Ezt a római babérlevelet küldöm Balázs Ferenc sírjára.

(Róma.) *Mihály László.*

A haladó gondolkozású erdélyi fiatalság utópiája: összeszedni minden számottevő erőt, visszamenekíteni minden értéket a falvakba! A fiatal értelmiség teremtsen ezáltal olyan munkakört magának, mely megélhetését is biztosítja s a magyar kisebbség szigeteit irányító és vezető tevékenységével megmenti. Vissza a falvakba! ez volt az Erdélyi Fiataloknak jelszava. De a falumunka kimerült abban a részben folklor körébe vágó gyüjtő-tevékeny-

ségben, melyet fiatal zenészek, nyelvészek és etnográfusok fejtettek ki. E mellett egy falutanulmányozó csoport fejlődött fel, mely szociográfiai, gazdasági és kulturális célkitűzésekkel közelítette meg a falut. Egy-egy nyári vakáció. Ennyi volt az egész. Szinte idegesítő volt az ellentmondás, melyet a faluzók egyéni életükkel állítottak szembe azzal, amit hirdettek. Az Erdélyi Fiatalok csaknem kivétel nélkül a városokban kerestek elhelyezkedést. De a kivételek kiemelkedő kivételek voltak. *Debreczeni László* és *Balázs Ferenc*. Debreceni vándorgrafikus, aki a református egyház műemlékeit gyüjti össze és álló, vagy rombadölt épületek vallomásait rögzíti meg fényképezőgépen, rajzban, tervrajzokban, eltűnő történelmi adatok és legendák, helységnevek dülőnevek és családnevek feljegyzésével. Hét éve készülő munkája, melyből eddig ízelítőnek csak egy művészi album látott napvilágot, (Erdélyi Református Templomok és Tornyok 1929 Kolozsvár) a süllyedő Erdély titkos adatait tárja a világ elé oly sokfélén és oly határozottan, melyre eddig sem a műtörténetben, sem a történelemtudományban nem volt példa, Debreczeni mellett valósággal legendává vált Balázs Ferenc papi személye az elmúlt évek alatt. Már kisdiák korában elszánja magát a misszióra. Szüleit, akik Magyarországra repatriálnak nem követi, a kolozsvári Unitárius kollegium, majd Teológia növendéke marad, megtartja új állampolgárságát és egész életét Erdélybe irányítja. Mint a teológia ösztöndíjas növendéke Oxfordba kerül, innen Amerikába megy, onnan Japánba, majd Kínán, Indián, Perzsián, Arábián, Palesztinán, Egyptomon át haza Kolozsvárra utazik. «*Bejárom a kerek világot*» címmel vaskos könyvben számol be úti élményeiről. A kisebbségek kulturális önellátása és a szövetkezeti mozgalmak voltak főkép azok, melyek Balázs érdeklődését világjáró útja alatt lekötötték. Tudományos munkássága emellett máris érdemesíti a fiatal papot arra, hogy a kolozsvári teológián maradjon, mint tanár, de ő önként jelentkezik falura. Az unitárius vallás nagy szabadságot enged a gondozó szellemnek, de Balázs vallási szabadsága megrettenti feletteseit, aggódva nevezik ki egy tordaaranyosmegyei kis faluba Mészkőre. A fiatal lelkipásztor nem válogat. Feleségül veszi Amerikából hozott menyasszonyát és kivonul Mészkőre. Akkor már annyira előrehalad tüdőbaja, hogy az orvosok lemondanak róla. Öt munkás év következik mégis.

Erről az öt évről számol be «*Rög alatt*» című könyvében. A könyv a valóságokhoz ragaszkodó, de álmodó férfi bizonyságtétele elmúlt esztendők munkájáról. Vallomás és gyakorlati tanácsok sorozata, költészet és vezérkönyv. A falusi pap cselekvéslehetőségeinek mutatója, a férfiúi munka, a szünet nélküli lelki és testi izgalom, az építési és szervezési láz, a legnemesebb értelemben vett faji ösztön lázgörbéje ez a könyv. Öt év munkája új tevékenységre rendelte a test lankadó motorját s Balázs Ferenc mészkői naplója a fehérhajú öregség csendes kikötőjében szemlélődő lelkipásztorét felülmúlja gazdagságban. A «*Rög alatt*» olyan pap könyve, akinek a papi tevékenység pihenőt jelentett. Igazi munkája annak a pragmatizmusnak jegyében folyt le, melyet ő maga fogalmaz meg anélkül, hogy William Jamest ismerné: «Amint magamat elvetettem egy picinyke helyre, hadd lám kikelek-e, termek-e gyümölcsöt?» éppen úgy el kellett vetnem a vallásomat is az emberek lelkébe, hogy meglássam: kikel-e az ott? Terem-e gyümölcsöt? Jelenthet az életünkben a «fejlődés», az «együttműködés köre», az «öntudatos érdekazonosítás» és a többi ehhez hasonló gondolat, melyek nekem most az életemet valóságosan meghatározó célját adják? ... Szeretném ezt a kifejezést

százezerszer leírni. Csak az jogosult, ami az életet *áldottá teszi. Áldottá teszi* . . . Valami kimondhatatlan szent gyönyörűséggel írom le ezt a két szót . . .»

Mindaz, amit Balázs Ferenc további elmélkedései nyomán a lélek-Istenről és sors-Istenről ír, tetsző vita-anyag lehetne teológusoknak. Én csak annyit állapíthatok meg, hogy az átélés és költői megszállottság fanatikus hitvallásán túl maradék nélkül művész, mikor gondolatait elindítja. Szépen ír, s így vonzová válik mindaz, amit magyarázatok és meggyőző logikai vértezet nélkül elénk tár. De a könyv legizgalmasabb részét a tulajdonképeni falumunka naplója jelenti.

A szó szoros értelemben vett építő, nevelő és szervező munkát végzett Balázs őrhelyén s öt év alatt mintafalut teremtett Mészkőből. Új papilakot, új templomot, új iskolát, kultúrházat és kis turistaházat építtetett, tejszövetkezetet, majd az egész magyar környékre kterjesztett tejtermék szövetkezetet létesített. Később Tordán általános termelő és fogyasztási szövetkezeti központot állított fel. Gazdasági tanácsadót alkalmazott a szövetséges magyar falvakban, külön egészségügyi állomás felállítását tervezte, kifejlesztette az iskolán kívüli oktatást, majd úgynevezett népfőiskolát létesített, ahol az érdeklődő falusiaknak módott nyujtott arra, hogy a bennük rejtőző, de a mostoha viszonyok miatt elaltatott tudományos érdeklődésüket tovább fejlesszék. Kitűnő matematikus, nagyszerű történész, elsőrangú közgazdász került ki a kétszáz magyar lakosú faluból. A keresztény lelkipásztor meglepő ösztönével és megfelelő szociológiai felkészültséggel fordult szembe a világnézetek válságában élő munkásokkal.

A mészkői pap hat esztendős munka után ismét váratlanul összeroppan. Akkor pihenni kezd : azaz megmarad a tervezgetéseknél és papi hivatásának egyszerű teljesítésénél. A pihenési programmba tartozik az írás is. A «*Rög alatt*» után hamarosan regény jelenik meg tőle, a «Zöld árvíz».

A «*Zöld árvíz*» a cselekvő ember irodalmi dokumentuma. Önkénytelenül kínálkozik az összehasonlítás : Vajjon a szerző pozitív tetteinek a krónikája, a «Rög alatt», vagy az előttünk fekvő népies regény előbbrevaló? Nemcsak tetszetős, de hasznos is elvégezni az egymásmellé állítást. A Rög alatt William James pragmatizmusának bizonyos vallási licenciában való feloldása és egyben nemes illusztrációja is. Csak az a vallás, csak az a bölcseleti igazság elfogadható, amelynek nyomán áldás fakad, amely könnyebbé és jobbá teszi az életet. Bizonyos mértékben Szabó Dezső is kísért ebben a megállapításban. Az éhező parasztgyereknek kenyeret adni, ez az igazi átlényegülése, ez az igazi transsubstantiációja az úrvacsorán kiosztott kenyérnek. S ha a gyülekezet élére került pap nem érzi át ezt, nem teljesíti hivatását. Az adott gazdasági keretek és lehetőségek között mindent megtett Balázs Ferenc, hogy mintafalut csináljon a helységből, ahova kirendelte egyháza. Épített, szervezett, tanított, szövetkezeti rendszer elfogadására bírta rá híveit. Ebben a munkában hívei közönyével kellett Balázsnak elsősorban megküzdenie. Az embereket kényszeríteni kellett arra, hogy a haladás gondolatával megbarátkozzanak, ki kellett rázni őket közönyükből és önzésükből, rá kellett nevelni őket bizonyos kollektív gondolkozásra. Ebben a munkában a megaláztatások, gáncsok és visszavetések egész sorával kellett megküzdenie. Volt alkalma megismerni az anyagot, amit formálni akart. A falu kiterült előtte, de a krónika mellett új irodalmi keret kellett, melyben bensőségesebb dolgait is kibeszélheti. Igy született meg a «Zöld árvíz».

Az utóbbi időben megjelent népies regények címei sorakoznak fel

előttünk. Elsodort falu, Ég a Tisza, Ég a Volga, Csendes Don . . . A megszenesedett falu a haladás utjában. A haladást az antik bölcselők ismert fogalomkapcsolása révén az örök mozgást, a rohanást, a sodrást jelentő vízzel hozzák kapcsolatba a mai szerzők. És nemcsak szimbolikus jelenségről van itt szó. A víz utat is jelent, s ahol közlekedés fejlődik ki, ott többet tudnak az emberek. De maradjunk csak a naív eposzok mithikus magyarázatánál, ahol a hasonlatok és szimbolumok eleven termőtalaja terül el. A vizek mellett zajlanak le a csaták és az idillek, az erdők és hegyek lakói a békesség emberei, akik a sebesült Párizst fogadják maguk közé. Az erdélyi falu, ahol a Zöld árvíz meséje szövődik, csak ürügyül viseli a regény jelleget. Valójában folytatása a Rög alatt-nak. Ez a regény keresett irodalmi forma arra, hogy a belső csődbe és csalódásokba kergetett falusi vezér problemáit a *személytelenség* leple alatt kiírja. Ez a kiütköző alanyiság teremti meg a couleur localt, a mesét, egyszóval mindazokat a kellékeket, melyek az elbeszélés legfőbb jellegzetességei. Deduktív módszer, melybe a szerző el nem mondott prédikációi, elnyelt indulata, példabeszédei, aranymondásai is elférnek különböző személyekben felosztott egyénisége megnyilatkozásaképpen. Igy is egész csomó mondanivalója akad a szerzőnek, aki akárhányszor kiveszi valamelyik hőse szájából a szót, folytatja és elköveti a műhibát : elárulja, hogy azonosította magát vele. Az embernek egyébként az a véleménye, hogy a szerző a falusi mellékfigurák kulcsjellegét rejti véka alá. Nem a mese érdekében, hanem a szereplők maszkja miatt szövi és töri a cselekményt. Igy esik meg aztán az, hogy a Zöld árvíz-nek nincs főhőse és nincs meséje. Szétesö írás. A «Rög alatt» folytatása kötött formában. Mondhatnánk : vezérkönyv az erdélyi falumunkához népszerű és művészi formában.

A szerző mégse szánhatta ezt a regényt vezérkönyvnek, hisz uralkodó hangja a borulátás. A cselekvő hős elbukik, csak az marad felszínen, aki a maga önző érdekeit nézi. Az ilyen ott mindjárt megkapja a szerzőtől a rovást de alapjában véve az eső hős példája nem buzdító, s a vigasztalás, hogy az elvonuló vizek után új zöld fakad, új nemzedék jön, amely — csalódás nélkül, frissen kezdi újra az elgáncsolt apák munkáját, — nem biztató. Inkább a lemondás, inkább a halálvárás öreges megnyugvása ez. Mikor a sóvári pap személyében leplezetlenül bemutatja magát, felállítja a mérleget : az elvégzett munkával szemben a halál maga kuporodik a serpenyőben. «Ki magyar földön nagy sorsra vágyik, rokkanva jut el az éjtszakáig» — jut eszünkbe Ady.

A falusi ember makacssága a haladással szemben mindennél elkeserítőbb. «És vajjon teremtett-e az Isten a gazdag parasztnál utolsóbbat?» — teszi fel a kérdést a szerző. Ezen az ellenálláson egy pap minden jó szándéka megtörik s ha van ereje ravaszkodni és erőszakoskodni, a kivívott boldogság rikító és kiabáló bizonyítékai ellenére se kerüli el a kicsinyes megjegyzéseket és zsörtölődéseket. Nem érdemes. Ez a konkluzió. De ennek a konkluziónak van egy nemesveretű balázs-ferenci mellékzöngéje : azért gyönyörű munka volt. Megérte a fáradságot.

A regényt művészivé teszi a szerző íráskészsége, a kissé romantikus, de végig lüktető és eleven stílus, a realitás, mellyel figuráit kezeli. A jó népies írók erényeire emlékeztet néha. Kár, hogy a világ, amit elénk hoz, nem új. A magyar naturalizmus, elsősorban Móricz Zsigmond írásaiban, annyira kitermelte már ezt az irányt, hogy ma maga Móricz se talál benne érdekeset. Mint regényíró a gazdagabb lehetőségek rétegéhez, a városi polgársághoz

fordul. Falumunkájában ujságíróvá válik és ezzel bizonyítja, hogy a falu valóság, melyet nem szabad többé mitoszok vékája alá rejteni, ha meg akarjuk váltani.

Balázs Ferenc könyve is a valóságba épült, de mitizáló jellege miatt sokat vesz el abból a közvetlen hatásból, melyet a «Rög alatt» olvasása közben éreztünk. Mint irodalom, a közepes népies regények közé sorozandó, mint egyéni dokumentum oly papregényekkel tart fenn közösséget, melyek az Elnémult harangok, Fáklya és Elsodort falu vonalán túl a szerző életének szűrőjén áttört tapasztalatok. S ezek adják a könyv eredetiségét.

Kováts József.

Gulácsy Irén: Nagy Lajos király. *(Regény három kötetben. Budapest, 1937. Singer és Wolfner kiadása.)*

A regény Nagy Lajos király uralkodásának utolsó éveiben játszódik le. A királyon, aki hatalmának tetőpontján ország népeitől csodálkozó szeretettel és hódolattal körülövezve áll, mind jobban és jobban elhatalmasodik a lepra szörnyű betegsége. A rejtve hordott s a királyi méltóság távolságtartó szertartásaiba beburkolható baj csak hűséges szolgája és orvosa előtt ismeretes; egyébként nem tud, nem is sejt róla senki sem, még hitvese: Erzsébet sem, aki virágzó asszonyiságával érthetetlenül áll a király rejtelmes tartózkodása, visszavonultsága és királyi tudatának gőgjébe beleszédülni látszó emberfelettisége előtt. A király és a királyné egymást megérteni nem tudó, egymással nem találkozható lelki messzeségbe távolodásának kínján ütközik ki a regény tragikus ellentétű felépítése. A király fél attól, hogy a közvetlen érintkezés továbbterjeszti rettentő ragályát. Mindent felhasznál, hogy betegségét megállítsa, legalább annyi időre, amíg országa jövőjének biztosítékairól — külső és belső politikájának végleges rendezésével — gondoskodhatik. Orvosának, Radlicza Jánosnak tudásán át az orvosi tudomány minden eszközét kipróbáltatja magán. Amikor fásult csüggedéssel érzi, hogy a természetes módszerek tehetetlenek betegsége nagyobb hatalmával szemben, természet feletti erőkhöz folyamodik. Hazahozatja Remete Szent Pál ereklyéit és csodaváró hittel reméli tőle gyógyulását. Minden hiába. A rettenetes kór lassan elfogyasztja testét és feltartózhatatlanul omlasztja lelkének képességeit is. A király nem lázong. Megmélyül lelki és testi szenvedéseinek reáboruló magányában: nagyobb és több lesz, mint helyzete. Egyedül hordozza országa jövőjéért reszkető aggodalmait, s hitté szentelődő fájdalmát egy pillanatra sem bántja meg önmaga előtt vesztessé kicsinyedő reménytelenséggel. Azt is tudja, hogy felesége a nádorral: Garay Miklóssal megsérti asszonyi hűségét. Az ő szerelmének tisztasága királyian panasztalan s felségesen fénylő marad s megbocsátó alázattal emelkedik hitvesének bukásai fölött annak a fogalomnak a magasságába, melyet feleségéről alkotott s amelyről ő áruló, gyarló pillanatokért nem lépett le soha. Igy lassan minden megnagyul a királyban. Még halála előtt elválik a földtől, a lélek szépsége ragyog ki rajta. Halála csak annyit jelent, hogy mindenki, még felesége is leboruljon a szenvedések titkaitól felszabadult s csak ekkor meglátott nagysága előtt.

Ami a regényben először megfog bennünket, az a történeti anyagszerűség roppant készlete, terjedelme és bősége. Minden előttünk van, ami a kor időszerűségéhez tartozik. Az író tudása mindenütt otthon van,

semmit sem felejt ki, kor-átélő ereje sehol sem zökken ki a külső és belső események teljes bemutatásából. Talán ez a mindent felölelni kívánó törekvés túlzottan igényelt anyagáradást zúdít rá a regény finomságainak teherbírására, mely így néha szinte meglazul a részletek fölöslegesen kitágított külsőségei alatt, s a korkép egész, nagyon is pontosan kirajzolt lesz, de veszít a történetiség igazi mélységeinek megéreztetése, s megmeginog a kompozició egyensúlyának művésziessége.

A regény jellemértékei az író legsokoldalúbb studiumai közé tartoznak. A mese maga útjain járó ingerétől Gulácsy Irén itt jobban felszabadítja jellem-alkotó figyelmét, mint a Pax vobisban. Módszere mélyebb, lélektanibb, elemzőbb, ellentéteken felépülőbb, mint előbbi regényeiben. A részletezés bősége itt is el-elhajlítja, megbővíti alakjai zárt vonalait, önérdekűen sodorja sorsukat megduzzasztja epizód szerepüket, de amikor egy-egy jelenet lelkileg határolt körébe állítja őket, felejthetetlen szépségeket remekel belőlük. A király és királyné első találkozása, Garay és felesége otthoni néma elhidegülése, Kont István és Garay Miklós tekintetének összedobbanó szemrehányása annak erkölcsi fölénye, s emennek összeomlása, Gulácsy Irén legfinomabb írói magaslatát örökítik meg. Kár, hogy a királyné s a halott király találkozásának várható feszültségét a királyné lelkének tragikus erkölcsi öntudatraébresztésével nem tette megrendítőbb katasztrófára emeltté. Ez a jelenet is a királyné erkölcsi lejtőjét mutatja, anélkül azonban, hogy a bűnérzés képességét világítaná meg benne. Kitűnők a mellékalakok. Az orvos több, mint egyéniség, hivatásának szímbolumává emelkedik. A szolgának szinte hangtalansággal megrajzolt árnyék-élete a hűség gyönyörű pszichológiájának telítettsége s alakteremtő remeke egyúttal.

Külön szépsége a regénynek stílusa. Nem arra a cizelált archaizmusra gondolunk itt, mely ódonná patinázza a regény hangját, hanem arra az intenzításra, mely Gulácsy Irén szavaiban, különösen pedig hangulatmondataiban él: hajladozik, feszül, a lelkiség minden remegő fodrát hullámoztatja, felhangolja és árnyékolja. Ez nem stílus-tudósság, mint archaizmusa, hanem a nyelvkifejezés magától adódó és megoldott művészete. A kettő néha harcban áll és az utóbbi lesz a győztes. A léleknek s a szónak folytonos egymáshoz idomulása, egymásba áramlása következtében a szavak dús érzetelemmel asszociálódnak, belső távlatot kapnak, a lélek mely messzeségeiből áradnak, s így mindig kitöltik azt a helyzetet vagy állapotot, melynek szolgálatára az író ihlete hívja és rendeli őket.

Gulácsy Irén talán ebben a regényben ér el olyan területre, amelynek mélységeiből az élet nagy kérdései nyilnak ki. Történelm látása nem több, mint a magyar sorsismét lés megrendítő éreztetése. De Nagy Lajos egyéni és királyi életének ábrázolásában mintha a szenvedés, az ő módján elviselt szenvedés legnagyobb emberi értékűségének akarna tiszteletet adni. A földön ez a legnemesebb anyag, amelytől nagy lehet az ember s amelyből, minthogy erősebb, mint a történelem sokszor irracionálisnak látszó folyása, újjászülethetik egy nemzet. E világító gondolatban összegeződik Gulácsy Irén kitűnő művének a történelmet magasabb értelemre felragyogtató költészete és életszemlélete. *ss.*

Verseskönyvek.

Varságh János: *Őszi napsugár.* Singer és Wolfner. — *Csuka* Zoltán: *Életív.* Ady-Társaság kiadása. Debrecen. — *Bódás* János: *Uti fű.* Nemze-

dékek kiadása. Szombathely. — *Debreczeny* Lili: *Akkordok.* Vörösmarty Irodalmi Társaság kiadása. Újpest. — *Sibay* Gyula: *A hallgatás tornya.*

Zajtalan, többévtizedes költői munkásságra tekint vissza *Varság* János. Alig van napilap, folyóirat, melyben ez idő alatt finom, szelídzengésű dalaival ne találkoztunk volna. Ő maga szerény igénytelenség, halkszavúság, aki sohasem küzdött kifelé, míg nála sokkal kisebbek mutatósabb pozíciót harcoltak ki maguknak, de annál több benne a belső viaskodás, csöndes elvérzés egy számára túlságosan hangos, tülekedő korban. Abból a költő-fajtából való, mely Reviczky hitben, szépségben megnyugvó, magányos útját rójja. Úgy emlékszem, valamelyik régebbi versében mondja, hogy egy nő lelke lakik benne, ez szólal hozzánk dalai csipkeszövetéből, szinte állandó érzelmességében, szelíden cirógató, félig epika, félig líra formájában kijegecesedett rövidlélekzetű vallomásaiban. Nagyon előkelő, szinte mimóza lélek, minden apró bántalomra érzékenyen reagáló, de valami szívós kitartással, elpusztíthatatlan életszeretettel felvértezve. Lírája: pillanatok szülötte, melyeket a napi életből szerzett magának, prózai órák, napok maradéka, a fukarul mért «független nyugalom» fényűzése. Család és természet: egyetlen forrása e költészetnek, elkívánkozás a robotból, mely évtizedeken át mázsás súllyal fekszik a költő másutt időző lelkén. Olyan ez a legutóbbi verseskönyve, az *Őszi napsugár* is, mint az eltaposott ibolya illata. Zenefoszlányok, szín, hangulatjáték, egy-egy mélyről fakadt, tördelt sóhajtás, s a gesztusa, mintha szelíden az arcunkat simogatná egy csupaszív, fájdalmas, nagyon boldog ember, zene, irodalom s egy kis meleg otthon verőfényes, szelíd borongású élvezetében.

Szenteleky Kornél írta *Csuka* Zoltánról «Ami tíz év alatt a (délvidéki) magyar irodalom megteremtése, összefogása, kévébekötése és talpraállítása körül történt, az sohasem történt Csuka Zoltán nélkül. Az ő csodálatos aktivitása, lankadatlan hite, kifogyhatatlan energiája teremtett életformát, megnyilvánulási és fejlődési lehetőséget a fiatal, bizonytalan és gyenge lábakon tipegő vajdasági irodalom számára». Mennyire szívvel-lélekkel áldozott hivatásának, saját költői pályájának mostohasága mutatja. Kevesen tudják, hogy ennek az aránylag ma is fiatal költőnek nyolc verseskötete jelent meg már. Kollektív élet- és művészetérzés katonái azok, másokért harcolnak, eszményért, világboldogságért, ami a valóság nyelvén nem több kívánság, mint hogy a költő se haljon éhen s korunk izom-uralmában az esztétika a tudomány is kapjon az aktualitás Stádionjaiban, valahol hátul legalább, egy állóhelyet. Csuka ebbe az egyetemes vágyálomba olvasztotta belé a maga szelíd, s mégis forradalmas énjét, s önmagáról ejtett legkevesebb szót. Költői hangja is szervező egyéniségéből fakadt, s úttörő önfeláldozására vet fényt, mint ahogy irodalmi lapjai is mind ezt az összefogó, embernevelő szellemet hangsúlyozták. Boldog Csuka Zoltán, hogy mindezt ifjan végezhette s ezentúl önmagába is jobban betekinthet. E sorok írója annakidején éppen a Napkelet hasábjain méltatta egyik kötetét. (Mindent megszépítő fiatalság, 1931.) A mostani, válogatott versek olvasásakor is akkor mondott szavainkra gondolunk. Csukában megbékül a szabadversnek minden végletessége; mintha valamennyi társának hangulatvilágát összegezné s le akarná számolni ennek a műfajnak értékeivel, hibáival. Hangfogó is került így a hangszerére, lírájában nincs egyetlen feltűnőbb gikszer, de

nincs a léleknek nagyobb szárnyalása sem. A könyv nagyrésze szabadvers, még sem fárasztók: valami belső fényük van, természetes melegségük. De azt is éreznünk kell e kötetet lapozva, hogy a szabadvers ma már nem tud lekötni a régi varázzsal. Szerencsére Csuka Zoltánnak vannak versei, melyek csak formára tartoznak ciklusába s átkívánkoznak a kötet másik, kisebb fejezetébe. Mert Csuka nem felejtkezett el a másik ihletformáról sem, s az most kezd benne igazán kivirágzani. Az «Elcserélt tájban» című ciklusban csírázik Csuka Zoltán új verseskötete; a «Csók», «Nem több s nem kevesebb», «Elhullott búzaszemek», «Öreg rikkancs Debrecenben» című versek már jelzik ennek az új stációnak szépségeit.

Kevés verseskönyvet olvastam az utóbbi években olyan szívesen, mint *Bódás* János «Utifű» című kötetét. Itt-ott nagyon ritkán találkoztam vele, s csak most tudom, hogy már három verseskönyve jelent meg. Semmi reklám nem szólt mellette; ma, amikor gyakran a líra is síp-dob segítségével terjed, ezt nem lehet eléggé megbecsülni.

Maga vallja csendes büszkeséggel, hogy egyszerű falusi ember az apja, akinek életét folytatja. Verseiben is lépten nyomon kiütközik ez. Szemlélete is a falusi emberé. Az impresszió költője, de nála a pillanatnyiság percek, órák elmélyülését jelenti, a kapott benyomás kivirágzik sok-sok kis képpé s a vers maga is egyetlen kép. Egy sereg alak, jelenet vázlatát, rajzát, festményét kapjuk, Bódás mindig benne van a természetben s ha másnak nem, háttérnek mindig felhasználja. Az ökör s a pöttöm gyerek, akiről szülője elfeledkezett s most állati jóság kíséri haza, a cigánygyerekek, a kutya, a kamasz, a paraszt, a levélhordó a pacsirta, a varrónő, öreg bácsikák, utifű, katángok, bodzabokor, hóvirág, tövis, a gyökér, a varjúfa, az útjelzőtábla, a sürgönydrót, a reklámoszlop, aztán a csend, a sugár: mind Bódás János hangulatának színes galériáját jelentik. A tárgyak, jelenségek elemi mivoltuk realitásában tűnnek fel, de drámai keretet kapnak, határozott körvonalakat egy hasonlat, egy ötlet révén. Az ágakon, mint nagy örömkönnycseppek, csüngnek a piros almák, sárga körték. — Aggastyán nagyapja «agyarán a pipa ég örökre s nevetve fittyet hány, amint fölötte megszégyenülve rohan az idő». — «A vidám paraszt lépése büszke, dobbanó, kemény, s úgy megy az úton, mint egy eleven szép hőskölteméný». «A kútágas: valami szörnyű állat, aki az égnek visszafelesel» . . . Ilyen képeket bőven jegyezhetnénk ki Bódás verseiből. S a kisebb-nagyobb arckép mögött — mert arckép nála az állaté, a dolgoké is, — a háttérben a falu meg a város, de inkább a természet, jó illatával belengve a hangulatot. Legrokonszenvesebb az, hogy Bódás János ismeri s ritkán lépi át képzeletének, tehetségének határát, van benne valami az apja egyszerű, szilárd önismeretéből:

Apám paraszt. A föld parasztja.
Amit vet, azt le is aratja.

Nem tüntetően ígérkező lélek, azért örvendünk kétszeresen a verseinek, ha rájuk bukkanunk. Úgy hiszem, előbb-utóbb sokak szívéhez eltalál még ez a poéta.

Debreczeny Lili verskönyve az első viaskodás a kifejezésért. Szabad versei s a kötött formájúak egyformán ennek a nagybecsvágyú álomnak tanui. Nála a szabad vers még nem lelki szükség, szembehelyezkedés a rímmel, kötött formával. Nincs is mivel szembehelyezkednie: a rímig még nem jutott el, s nem elégtelen formaként dobja el magától, hanem

mert nem tud az ura lenni s azért adja át magát a látszatra kényelmesebb ritmusnak. A küzdelem a formáért így is rokonszenves, s e kaotikus áradat már néhány ötvözött szót, biztos hangsúlyt is éreztetni tud. De a sallang még túlnyomó s lépten-nyomon megakasztja a vers igazi folyamát. Egészen naiv verstöltelékek zavarnak gyakran. «Elnézem a képedet itt a Nagy-Beöthyben s keresem veled az összeköttetést» *(Ujfalvy Krisztina)*. «Szavak izzásán forr belül dalom: készül a szemfelvette kép» *(Caffé Quarnero)*. — Elgázolt engem egy hatalmas kék autobusz: az élet» *(Nem szabad tudni senkinek)*.

«A vers démona», «Igazi dal», «Vallomás a vershez», «Epigramma», «Az új költő» a «Versek a versről» című ciklus darabjai lesznek Debreczeny Lili legjobb oktatóivá, egy-két év mulva olvasgatva bennük, ha valóban arra született, hogy költeményeket írjon. Egyelőre csak rokonszenves becsvágyát, irodalomszeretetét látjuk. Néhány finom cikkét olvastuk a minap, s az az érzésünk, hogy inkább prózában lesznek sikerei.

Sibay Gyula simán versel, csekély ihlettel. Már szóösszetételei jellemzők s únos-úntalan meghökkentenek: szellempalack (a falanszter-tudósé), mámorpárna, életkönyvtár, sorsmalom, lélektoll, életház, napszív, éjlovag, naplovag, napvitéz (e három ugyanabban a versben); aztán: mellbedob; kupán találva; a gyomron vágott föld kintól vonaglott (nyílván Gyóni Géza «S úgy nyög a véres föld, mintha gyomrát vágnák» reminiscenciájaképpen) stb. Sok a bombaszt a kötetben, lelkes botondiádák lépten-nyomon, mind tisztes szándékból, de gyarló eszközök éleinszögein megtépázva. A «Töltőtoll» című versben pl. ezt olvassuk: «Hittagadás nyúlos lélekvigyorába . . .» Egy másik versben már a kiloccsant muszka agyvelő nyúlós. Lehet, hogy ez a dagályos korszak hamar elmúlik a lelkes Sibay Gyula életében, de addig nem árt újabb lírának történetét tanulmányoznia.

Vajthó László.

Germanus Gyula: Allah akbar! (Révai kiadás.) Az olvasóközönség értékes ajándékot kapott Germanus Gyulától, érdekes, nagyszerű megfigyelésekben bővelkedő utirajzot, többek között egy mekkai zarándokút leírását. Mindenki tudja, hogy az utóbbiban való részvétel rendkívül veszélyes vállalkozás, s amellett fizikailag is igen megerőltető teljesítmény. A szerző előzőleg Indiában és Kairóban járt, hogy mozlimok között élve, teljesen felkészülve vállalkozhasson a nagy útra. Sőt maga is mohamedánná lett, hogy ne csak a tudós tárgyilagos érdeklődésével, hanem a hivő szemével és buzgalmával mélyedhessen el a vallás misztériumaiba. Így szorultak háttérbe az út kavargó, gyorsan változó képei a szerző lelki küzdelmeivel szemben. Mennél tökéletesebbnek, mennél felkészültebbnek lenni a vallási tudományokban. Belülről látni az iszlámot, amennyire lehet keletivé válni, hogy aztán majd visszatérve Európába, teljes beszámolót adhasson az iszlám világáról — már amennyire ez megvalósítható.

Nem tudom, melyiket értékeljem magasabbra, bátorságát és lemondását, amellyel az út fáradalmaira és veszélyeire vállalkozott, vagy nagy lelki «kalandját», a mohamedán hitre való áttérését. Könyvének legnagyobbszerű, leglenyügözőbb részlete az volt részemre, mikor Delhiben, a nagy mecsetben nyelvükön mert szónokolni, mint mozlim, a hivőknek. Vakmerő kiállás volt, egyetlen szó, egy megfeledkezett kézjel elég lett volna, hogy a tömeget felingerelje. Darabokra szaggatták volna. — «Ayyuha'sszádat alkirám — oh, kegyes urak és szeretett testvéreim.

Eljöttem messze idegenből, mert hajtott a vágy a megismerés után, amit otthon nem szerezhettem. Eljöttem hozzátok tudásért és ihletért és szeretetetek és szívetek gazdagságát terítettétek ki előttem.»

Nagyszerű stílussal megírt könyv. Nyugodt, szorosan egymásbakapcsolódó mondatok, megválogatott jelzők, kimért, szabatos meghatározások. Fegyelmezett magatartás; a szerző tartózkodott a liraiságtól a szubjektív és személyi leleplezésektől. Pedig, hogy szerettem volna megtudni, mi indította őt el, erre az útra. A személyéhez szerettem volna hozzáférközni, hiába. Egyetlen kép csak a könyv elején. Egy kisfiú a Gartenlaube régi évfolyamaiban lapoz. Az egyik metszetnél fennakad az ujja, és sokáig időz el előtte. Keleti kép, talán Arábiából, házak lapos tetején emberek ülnek és a sarlóalakú félhold mindent nyugodttá és ünnepélyessé varázsol.

Valóban elég ennyi arra, hogy valaki már életet építhessen rá? Egy pillanatnak, egy gondolatvillanásnak, egy feltűnő képzetnek elég ereje lenne, hogy mindent megváltoztasson, valamit kijelöljön?

Egyes fejezetekben, igen helyesen, sok hasznos felvilágosítást és alapos magyarázatot kapunk az iszlám lényegéről, multjáról, fejlődéséről és jelentőségéről. Általában nagyon sok érdemére lehet rámutatni a nagy munkának és dícséretét a legelismerőbb jelzők magaslatáig növelhetnénk: mért van mégis, hogy elolvasása után valamennyire kielégítetlenül maradtunk?

Kevésbbé képzett, hasonlíthatatlanul kevésbbé komoly, nem tudósok de kalandorok útleírása miért tetszetősebb és többet közlő? A képet, amelyet tőlük kapunk, miért találjuk hívebbnek, igazabbnak?

Úgy érzem, egy kutatónak nem szabad engedményeket tenni az olvasó közönséggel szemben. Ne azt tűzze ki célul maga elé, mint legfontosabbat, hogy könyvét minden olvasója, unalom nélkül végigolvassa és megértse. Ne szálljon alá, hozzájuk és a fogalmakat ne elejüktől, az alapfogalmaktól kezdve magyarázza meg. Nem szükséges, többek közt, az sem, hogy epizódokkal élénkítse írását.

Különböző kategóriák: az ujságíró riportja és a hivatásos utazó könyve. Az utóbbinak kell különbnek lenni. A tudós munkájában a műnek kell legtöbbet nyujtania. Tárgyban, hangnemben, írásban.

Germanus könyvében megalkuvásra találunk. Nem vállalta, hogy útját a saját szemén keresztül látva, a maga elképzelte beosztásban, formában mondja el. Nem a saját magának feltett kérdésekre ad feleletet, hanem az érdeklődő nagyközönség kíváncsiságát akarja kielégíteni. Nem szállítják alá kifogásaink (szájban maradt keserű íz) a könyv értékét. Nyugodtan, bátran ajánlhatjuk, irodalmunk alkotásban, értékben nyert vele. Csak attól tartunk, hogy a tudományos élet szenvedett kárt, mivel egyik kiváló reprezentánsa egy másik táborhoz, a közönség kegyeit kereső írók csoportjához csatlakozott.

Horváth Tibor.

Passuth László: Eurázia. *(Regény. Budapest, 1937. Atheneum kiadása.)*

Idézetek kapásból:

«... ezt nem lehet így *kitartani*» ... — «*Sok beszéd van*» (A szerző hősével — nagyképzettségű magyar külügyminisztériumi tisztviselő — valószínűleg azt óhajtja magyarul kinyilatkoztatni, hogy sok a szóbeszéd.) — «*Én már rég akarom ezt megmondani*» ... — «*És gondolja el!*» ...— Amit először csináltam, az egy ellsülyedt világot *illetett.*»

«Ezt nem lehet így kitartani!» Nem bizony. Gyorsan visszalapozunk, hogy megállapítsuk: ki ez a kéj-

gyilkos fordító, aki időközönkint a szadisták lelkes fáradhatatlanságával tűt döf fülünkbe?

Lehetetlen ! Nem fordítás ! Eredeti magyar regény ! (Csak helyenként elfelejtették magyar nyelvre lefordítani.) A szerző magyar ! Sőt : a nemzetközi regényolimpiász magyarországi selejtező versenyében — a harctéri tudósítások szerint — mindössze orr-hosszal maradt le a *Halászó macska utcája* mögött.

És mégis ; ez a válogatott, mondhatnánk választékos magyartalanságokkal megírt regény, fülsértő mondatai ellenére meglepetéssel szolgál. *Jobb* a Halászó macskánál. Ha az összehasonlítás relatív értékmérőitől s a nyelv elleni merényletektől eltekintünk — még azt is megállapíthatjuk : van valami figyelemre méltó Passuth első irodalmi próbálkozásában.

Ha a regényről lehántjuk a kínosan modoros «szimultán» előadási módot, az idegesítő és fárasztó formát, az érthetőséget támadó hanghordozást, végül kapunk valamit, *enyhítő* körülményt : egy *fülleszto* állapot érdekesen megírt atmoszféráját.

Passuth a világháború utáni antantmissziós Budapestet ábrázolja, szétlódult életeivel ; a legyőzött ország kaotikus, eszméletlen vergődését. A főhős tulajdonképen ez a nyomasztó állapot és annak kisugárzása. Néha igen erőteljes vázlatokkal eleveníti fel a szerző az 1921-es időket, sajnos azonban, a legtöbbször csak egyoldalúan, silány, ingadozó jellemű embereken keresztül reflektorozza igényes témáját.

Tompított, filozófikus pácba mártott romantikát is ad, kémeket, ellenkémeket, Európát behálózó «Secret service»-t, külügyminisztérium titkos aktáit, árulást, spionázs történetek irodalmasított izgalmait. Olykor egész érdekesen.

Ez a regény. Nem több. Néhány elhajlott sorsú ember életfonalának laza összebogozása. Mesét, kompozíciót hiába keres benne az olvasó.

A keszeg történet mellékszereplői : Koródy, a filozófikus hajlandóságú volt tengerésztiszt, a külügyminisztérium elhárító osztályának tisztviselője ; Kolowrat Elly minisztériumi tisztviselőnő, akit hollywoodi álmai és egy Wreck nevű, erdélyi származású kém úgy megszédítenek, hogy árulást követ el egy filmszerződés reményében ; Nabugana japán gróf, az ellenőrző antant misszió elnöke, aki halálosan beleszeret a Ritz egyik kenyeres lányába, végül feleségül veszi. Szerepel szrelmével még egy Gracia nevű gazdag lipótvárosi «intellektuális Terka».

Nabugana infantilis szerelme egyúttal a regény szimbolikus magja. A japán grófnak és Margitkának Párizsban «a fajok olvasztó kohójának laboratóriumában» gyereke születik. Két tulajdonképen el nem választható kontinensnek : Európának és Ázsiának — *Euráziának* gyereke.

Homályos a regény mondanivalója: arról van itt szó, kialakulhat-e az euráziai embertípus ? Összemosódhatnak-e fajokat, országokat elválasztó testi-lelki határok, bőrszínek, nemzeteket elhatároló kultúrák, érzelmi vámfalak, klima által elsorompózott emberek? Nivellálódhatnak-e olyan ellentétek, eszmeáramlatok, mesterséges szakadékok, amelyek széttagolják a nagy kontinens fajtáit ? Mi lesz a fajok keveredésének következmenye?

Passuth naív eszközökkel feszegeti az erejét meghaladó kérdéseket, bölcselkedik, birkózik a feleletekkel, végül egy szimbolikus, homályos befejezéssel nyitva felejti az ajtót és magára hagyja kórházi ágyán Margitkát, sárgásszínű porontyával.

Külön tanulmányt lehetne írni Passuth regényéről.

Iskolapéldája lehetne az átlagon-

felüli képességű, nagykultúrájú dilettáns írásának. Mennyi mondnivalója van — de megsüketít azzal, ahogy mondja! Milyen érdekes meglátásai — de képektől és fogalmaktól elrugaszkodott szózuhataggal homályosítja el azokat!

Tömören — terjengős.

Néha egy-két kemény ceruzavonással igen sikeresen jellemez helyzetet, embert; ugyanakkor giccsel, megirígyli a kalandorregények filléres, hatástkeltő eszközeit. Használja őket. S ha ijesztő sikert ér el velük — megrémül, az igényesebb olvasóra kacsintva engesztelésül gyorsan bölcselkedik egyet.

És hogyan? Szakadozottan, veszszőkkel elválasztva össze-vissza dobálja bele a mondatokba a lazán összefüggő képeket, asszociációkat, különböző időkben lefolyó testi-lelki történéseket. Fárasztó, idegesítő ez a szimultán módszer... Mért nem az például Giraudoux-nál?

Nemcsak dilettáns, de közepes író munkájára is legjellemzőbb tünet az, hogy *a külső forma sohasem fedi a tartalmat.*

Kedvenc tételünk: jó írónál, nagy művésznél a stílus, előadási forma, belső tartalom, mondanivaló tökéletesen fedik egymást. Nincs olyan nagymondanivalójú író, akinek művészi kifejező képessége elmarad vagy kullog... dadog a felsőbbrendű tartalom felszínén. Tolsztoj semmivel sem kisebb stiliszta, mint moralista és gondolkodó. Giraudoux, Kosztolányi előadásmódja tökéletesen kongruál műveik mondanivalóival. Művészet ott kezdődik ahol a közlés és forma szétbonthatatlan kémiai vegyületté olvad össze.

Önmagáért való «*egyéni*» hangszerelés, stílus, akrobatika, jellegzetesen kezdő íróbetegség. Passuthnál súlyos természetű. Mégis: találhatunk biztató jeleket az Eurázia szerzőjének regényében, amelyek arra engednek következtetni, hogy Passuth megfogja találni a közölnivalójához méretezett hangot. Persze mellékesen meg kellene tanulnia magyarul is.

Kolozs Pál.

Ernst Lothar: A megváltó halál. *(Fordította Gaál Andor. Budapest, 1936. Franklin.)*

Tényállás. Vád. Itélet. Ime, milyen könnyen belefoglalható e bírói nyelven megfogalmazott hármas keretbe az a sok testi és lelki szenvedés, probléma, exisztenciák tündöklése és bukása, évtizedeken keresztül megépített gondolatmenetnek és világnézetnek máról-holnapra való kártyavárszerű összeomlása. Salzburg, nyári ünnepi játékok. A törvényszéki tanácselnökék ezüstlakodalmukat ülik, az asszony hirtelen elsápad, néhány percre félre kell vonulnia, de semmi az egész, már vissza is tért társaságához. Múló rosszullét, látszólag, először fordul elő, — legalábbis mindenki úgy gondolja. S másnap orvoshoz mennek, a híres bécsi tanárhoz, de csak igazán a maguk megnyugtatására s e megnyugtatás keresésében a legelszántabb kétségbeesés lesz. Az asszony menthetetlenül beteg. Hónapok lehetnek még hátra, de talán csak hetek, szörnyű, a pokol tüzénél fájdalmasabb hetek. S az asszony megsejti a borzalmas véget és sejtelméből bizonyosság lesz. A betegség lefolyását is esmeri már, csak a végtől, az utolsó napoktól fél. S egyik békességesebb sétájukon végül is kierőszakolja férjétől, a vérbíró hírében álló tanácselnöktől, hogy segítsen rajta. Az ember jóformán meg sem értette, mihez ígérte segítségét a halálraszánt asszonynak s amikor napok multán felfogja a szörnyűséget és egyéni bajaihoz mellőzéstől való félelem, gyermekeiben való csalódás járul, a maga életének sem látja többé célját. Kettős öngyilkosság! — ez az egyedüli kivezető út. De a

terv csak félig sikerül. Az asszony halott már, előtte azonban elfeketedik a világ és a magának szánt tíz szem veronálból csak hármat tud bevenni. Ez a tényállás. Az ember ezekben az ijesztő órákban mélységes veronálmámorban alszik s mire fölébred, kényszerű visszatérésével a földre, gyilkosnak mondják. Megölte a feleségét, — ez ellene a vád és a hajdani bíró ugyanabban a tanácsteremben ül, melyben annyi szigorú ítéletet jelentett ki a császár, majd a köztársaság nevében. Akkor fenn, az elnöki emelvényen, most lenn, a vádlottak padján. Milyen végzetes a távolság e néhány lépés között! Beszámítható, anyagi okok, szigorú ítéletet kérek! — kiált szakértő és ügyész. Euthanázia, esküdt uraim! — bizonygatja a Bécsből odakerült védőügyvéd. A vádlott meg nem kíván élni az utolsó szó jogával. Minek, hiszen úgy sem értené meg senki. — Itélet: felmentés. Akkor már ősz van, október. A volt törvényszéki tanácselnök vékony nyári felöltőben kimegy a salzburgi temetőbe, a síron ott áll a díszes márványemlékmű, rajta a hű férjről és szerető gyermekekről szóló felírással. Igen, majd kijövök ide beszélgetni, majd mindennap elmondom neked, ami történt, hiszen most már ráérek. Nem volt okos dolog az öngyilkosságra gondolnom, látod. Nem is sikerült, de akkor azt hittem, nem tudnék nélküled élni. Pedig nem így van. Azóta két hónap telt el. Az élet megy tovább és lelkemben te meg sem haltál, együttélünk tovább, mint idáig. Nem kell ezért meghalnom!

Elvitathatatlanul irányregény ez a könyv, de e műfajban talán a legművészibbek közül való. A feltűnő tehetségű osztrák szerző a bíráskodást állítja pellengérre, azt a szellemet, amellyel a törvényt magyarázzák — amint ő állítja —, félremagyarázzák. Vitáznak beszámíthatóságról, felindult lelkiállapotról, pulzusról, értelmi képességről, szándékról, különféle szakaszokról s bekezdésekről és a rengeteg akta, szakkifejezés és rideg, merev stílus mögött elsikkad a lényeg. Az a lényeg, amiért talán minden bűn, minden emberi nyomorúság történik. De hogyan lehetséges az, hogy a lelkiismeretes nyomozás, tanukihallgatás, vizsgálatok, iratok áttanulmányozása ellenére is valahol hiba csúszik a számításba és a bírák, szakértők és ügyészek keze közül kihull a lényeg. Amit keresniök kellene! Az ok? ! A bécsi védőügyvéd a temetőből visszajövet megfelel rá: mert akik törvényt ülnek, fantáziátlanok.

Az irányregény a maga célzatosságával időleges érvényű és vitás. Az olvasókat természet szerint osztja két pártra. Az ügyésznek mindig más felfogása van az ügyről, mint a védőnek. Igy is kell lennie. Ez az élet rendje. Ez az írás azonban több egyszerű irányregénynél. Egy bíró, egy ember sorsa, fájó vergődése van benne. Jellemrajza meglepően gazdag, a maga egyszerűségében, hétköznapiságában előttünk van, él, amint mellénye kihajtását ráncigálja, kiálló szemfogait nyelvével böködi, valahányszor az átlagostól eltérő, rendkívüli dolog nyugtalanná teszi. Amolyan valódi Jedermann, amilyen ezrével jár-kél az utcákon. Minél hétköznapibb, annál nagyobb művészet megmintázása. Nem, a törvényben továbbra is hisz, valami mégis összetört benne, — hogy mi, arra nem tudna határozott feleletet adni, de a bíráskodáshoz sem volna ereje többé. Legalább is egyelőre nem. Aztán meg mennyire nem típus, vignetta az ember, a vérbíró, akit az ügyészi szellem szigorával neveltek s míg az elnöki emelvényen ül, nem tud hinni a képzelet magyarázta mentőkörülményekben, most meg, amikor saját kis tragédiája nehezedik rá, hogy el kell vesz-

tenie azt az asszonyt, akit mindennél jobban szeret, akire teljességgel áll a szó szentsége, — feleség, mennyire leleményes, az érzelem megnyilvánítások formakeresésében milyen változatosságot kitaláló. Ember, húsvér- és lélek szerint az. De a könyvből kicsendül a szerző keresztény életszemlélete is: az öngyilkosságnak nem szabad sikerülnie, az egészséges életet Isten adta. Isten tartja is meg.

A magyar olvasót e szép és érdekes könyv élvezetéhez a fordító szemléletes magyar nyelve erősen hozzásegíti. Egyben megjegyezzük, hogy a filológusi kedélynek érdemes volna egybevetnie Márai Sándor «Válás Budán» című multesztendei könyvével. Sok hasonlóságot, de mindenesetre egyező beállítást találhatna a két műben. *Dénes Tibor.*

Pásztor Mihály: Buda és Pest a török uralom után. *(Budapest székesfőváros statisztikai hivatalának közleményei. 73. k. 1. sz. 408 l.)*

A helytörténelem, egy város «kezdeteinek» történelme szinte páratlan tanulsággal és gyönyörűséggel kecsegteti búvárát: a civilizáció — amelyről ne feledjük el, hogy a civissel és civitas-sal egy tőről ered! — születését és növekedését mintegy kísérleti tisztaságban, megfigyelhetőségben mutatja be. Egy város alapításával minden elölről kezdődik. Mert bárha készen is állanak az egyetemes civilizációban a formák és eszközök, azok helyi tartalma és használata kizárólag az új településektől függ, nekik kell újra utánképezni, mégpedig a helyi viszonyokból, lehetőségekből kisarjasztva, Robinsonokként. Ez adja meg a várostörténelmek sajátos érdekességét. Ha pedig saját városunkról van szó, ez még fokozza a studiumok vonzó voltát. Milyen más érzés élni, jönni-menni, dolgozni az otthonos falak közt, ha előttünk áll multjuk, látjuk a mai utcák helyén a régieket, s a bennük folyt hajdani életet. Csak így válhatunk öntudatos lakosokká, polgárokká egy városban.

Pásztor Mihály könyvének érdeme, hogy ezeket az érzéseket költi fel bennünk. Nagyon hasznos szolgálatot tett a főváros statisztikai hivatala e kötet kiadásával. Nem új kutatások gyümölcse, de gazdag tárháza, rendszeres összefoglalása a régibb eredményeknek, melyeket így együtt kap az érdeklődő kezébe.

Buda és Pest régi köveiből szinte egy sem maradt kövön az 1686. évi ostrom után. A két város története elölről kezdődik, új településsel. Néhány épületen, inkább romon kívül csak a nagy hagyományok a régiek, melyek, úgylátszik, mégis ösztönzően hatottak az új, idegen településekre. Pásztor könyve az első negyven esztendő történetét adja elő. Megismertet bennünket az első telepesekkel, a két város telekbirtokosaival, általában a kétszázötven év előtti topográfiával, majd a népesedési viszonyokkal, azután a két város kormányzatával, várospolitikai életük első, primitív korszakával, a kicsinyes és dísztelen civakodásokkal, a viszonyok lassú tisztázódásával és a régi szabad királyi városi rang visszanyerésének körülményeivel. Külön fejezet szól az egyházi és társadalmi életről, másik a lakás és ruházkodás állapotáról, ismét másik az élelmezési viszonyokról. Majd sorra kerülnek a szórakozás, időtöltés és az utazás egykori formái. Végül a gazdasági, pénzügyi, kereskedelmi és ipari életet tárgyaló fejezetekkel zárul a könyv. Előadásmódja, a könyv céljának megfelelően, népszerű és sok jellemző adattal, érdekességgel eleveníti az olvasó szeme elé azt a régi életet, mely a mai világváros első tétova motozása volt.

Joó Tibor.

Hunyady István: Két óraütés közt. *Versek. 1937.* Erősen keresztény, felelős lélek szorongása egy megvadult, ellenség-világ kérdései előtt: ez *Hunyady István* legtöbb versének magatartása. Úgy érzi, hogy «most lázálomban hánytorog a föld», új világ van megszületőben, melyet körvonalai egyelőre ijesztőnek, reménytvesztőnek mutatnak. Félelmét nemcsak a magárahagyott ember földi reménytelensége fűti, hanem az érző költőé is, akinek azt kell látnia, hogy «mint nyeli el az emberi hangot a gépi dörej». A kétségbeesés mellett azonban nem marad meg, segítséget Krisztusban keres, — a költő pedig ismét és ismét a veszélyeztetett lanthoz nyúl, felriasztja bárd-társait is és akár egy jobb Néró, dallal köszönti a pusztulásból egyszer talán kibontakozó krisztusibb világrendet.

Hunyady István hitében van valami megrázó és hősies, aggodalmaiban pedig gondolkodásra késztető. A kérdés most már csak az, — mennyi mindebben az őszinteség és mennyi a kicsit kopottas konvenció? Mit érez «első személyben», mint saját ügyet és mit ismétel, engedelmesen, a sablon lelketlen anyagát a költő lélegzetével életre lehelve? És ezen a kérdésen körülbelül el is dől verseinek tartalmi értéke. Mindenesetre: nagyobb szabadság a témák felé való fordulásban, az életnek független szempontú kommentálása javára lett volna ezeknek a verseknek. Kicsit lejárt költői szólásmód nyomait mutatja a forma, a stílus is. *Hunyady István* mindig szépen és majdnem biztosan versel, de kép-használata legtöbbször ingatag, szó-összetételei erőszakoltak, a nyelvet hanyagul, túlzott szabadsággal kezeli. Több merészséget a témákban, több tisztaságot és szabatosságot a nyelvben: ezt kell még várni *Hunyadiy Istvántól.*

Thurzó Gábor.

Giovanni Hankiss: Storia della letteratura ungherese. (Trad. Filippo Faber. Paravia, Torino p. 356.)

A magyar olasz kultúrpolitikai munkák eleddig bizony meglehetősen gyér sora egy igen értékes és hasznos könyvvel gazdagodott. Hankiss János, aki eddig is a legmagasabb értelemben vett eredményes munkásságot fejtett ki a magyar műveltség külföldi elismertetéséért, most olasz nyelven adta ki irodalomtörténetét. Nagy élvezettel és élégtétellel olvastuk el könyvét; szinte az utolsó órában érkezett, égető szükség volt rá. Olaszországban kétségtelenül erős már az érdeklődés a magyar irodalom iránt, az utóbbi időben sok magyar könyvnek volt sikere, sajnos azonban, a mélyebb érdeklődést nem tudtuk kielégíteni, akiknek annyiszor szegezték a kérdést: mi is hát az a magyar irodalom? Hankiss János most kitűnő művében nagyszerűen megfelel a kérdésre. Munkája nemcsak azért sikerült, mert helyes arányérzéke még az új irodalmunk tárgyalásában is megóvta az elfogultságtól, hanem mert könnyedebb, franciás s mégis alapos szelleme helyesen találta el a hangot, mely egyedül alkalmas egy eléggé nem értékelhető kívánság kielégítésére. Azt mondhatnók, ez külön képesség dolga, ez a közvetlen, csevegő s mégsem felületes hang, s Hankiss ennek legteljesebb mértékben birtokában van.

Könyvében semmi iskolás pedantéria nincs. Fölényes tollal rajzolja meg irodalmunk korszakait s igen finoman érvényesíti önálló vizsgálatainak eredményeit is, melyeket két korábbi kis kötetéből ismerünk. (Irodalmi problémák, Debrecen; Défense et illustration de la litterature, Paris.) Különösen sok új érdekes megjegyzése van az író és kora irodalmi átélésének kiegyensúlyozódásáról, valamint az íróknak koruk

társadalmában való elhelyezkedéséről A legújabb kor irodalmának tárgyalásában pedig a realizmus és naturalizmus átelemzésében és ennek gyakorlati alkalmazásában meglepő és eredeti.

Természetes, hogy irodalomtudományunk mai fejlettsége nélkül nem sikerült volna így könyve; bizonyos azonban az is, hogy ő mindenütt a legjobbat követte s higgadságával és főleg elfogulatlanságával, hogy úgy mondjuk, finom modorával példája lehetne ilyenféle kísérleteknek.

Úgy tudjuk, könyvének nagy sikere van Olaszországban s ez mindennél többet mond; mi csak megerősíthetjük, hogy méltán, és megállapíthatjuk, hogy megérdemelt és komoly erkölcsi sikerről van szó.

Füsi József.

Erdélyi Ferenc: Lejtő. *(Cserépfalvy kiadás.)*

Vannak regények, melyeknek megjelenésük előtt van nagy sikerük. Elbeszélve jobbak, mint megírva. Bizonyos, hogy ennek a regénynek is, mely a szerző élményeit mondja el, nagy és hálás hallgató közönsége volt s nem kis mértékben késztette a szerzőt megírására. A sok igen érdekes epizódfigurának és cselekménynek meg is van az élő szó erejéből eredő varázsa, csak éppen a főhős, akit talán éppen a regényszerkezet érdekében kellett megtenni központi élménynek, meglehetősen papírosízű. Egy ujjára megbénult hegedűművészről van szó, aki tragikus kétségbeesésében festésre adja fejét, mely persze nem elégíti ki, s így tanui leszünk egy nagyarányú elzüllésnek, igaz, egészen új környezetben, a flamand tenger partján. Kár azonban, hogy már csak züllöttsége «lejtőjét» látjuk, pedig a mai fejlett regény lélektani tudásunkat éppen a műfajváltás mozzanatai érdekelték volna, nem pedig az az eléggé ismert álszentimentalizmus, mely, jobb híján, itt töméntelen borba és gőgbe fojtódik. Vannak ennek is megrázó pillanatai, de egészében véve érdektelen és kissé hamis.

Ám e hiányért bőven kárpótolnak a mellékcselekmények, melyeket a szerző valóban «mellékesen» jegyez le, de éppen ez őrzi meg életszerűségüket. Így például megragadó és felejthetetlen a flamand halászokkal tett kirándulása, mely a legjobb francia filmekre emlékeztethető részlet-finomságokkal írja le ez Istentől elhagyott szegény emberek megrendítő küzdelmét a mindennapi kenyérért.

Stílusa is, ez a mindenképen egyéni, de éppen nem rokonszenves stílus, rövid, és csökönyösen «meg» kötőszóval kapcsolt mondataival ezekben a részekben pompásan illik az élmény jellegéhez. Valamint azokban a részekben is, ahol sorsokat vázlatszerűen, s hogy helyén használjuk a szót (a szerző ugyanis festő): pár ecsetvonással jegyez fel, minden irodalmi igény nélkül.

Ez a «désinteressement» s a sorok mögött lappangó nagy élettapasztalatok levegője végül is jó olvasmánnyá teszik ez írást s nem csalódik benne az, aki nem vár tőle többet, mint amennyit talán a szerző sem akart.

A regényt Cserépfalvy adta ki; kiállítása rendkívül csinos és ízléses. A kiadót csak elismerés illetheti meg.

Füsi József.

Kósa János: Pest és Buda elmagyarosodása 1848-ig. Apolló könyvtár. Budapest, 1937.

A magyar nemzetkép kialakulásának egyik nagyon érdekes, hősi szakaszát mutatja be az ifjú szerző. Azokat a társadalmi erőket keresi, melyek a sok-sok évszázadon keresztül egymásnak farkasszemet néző két dunaparti városkát egyesítette, fővárossá emelte és gondolatban, lélekben, nyelvben, sőt a maga egész életkifejtésében és önmegmutatkozásában is magyarrá tette. E társadalmi erők: a centralizáció és a nacionalizáció, mely a privilegiális céhi rendiség bomlásával az új társadalmi formát igyekezett kidolgozni és amely 1848 nemzeti mámorában a nemzettársadalom fejlődését indította el. A nemzeti lét alapját jelentő nacionalizmus e kezdeti fejezete izgalmas, ébresztő olvasmány.

Ami elsősorban meglep, az a szerző derekas felkészültsége, amely nemcsak a kevésbbé ismert monográfiák, a kor-

képre annyira jellemző és ma már kevésbbé emlegetett szépirodalmi írások beható olvasásából áll, hanem az észszerű és kritikai érzékkel kiválasztott levéltári és statisztikai adatokból is áll. Olyan gazdag a fiatal történetíró felkészültsége, hogy alig-alig mutat hiányokat. Kevésbbé ismeretes előtte például a 250 éves budai gimnázium statisztikája, azokból az esztendőkből való számos megmaradt névkönyve és ezzel kapcsolatban a jezsuiták hatékony szerepe Buda elmagyarosodása terén. Kétségtelen, hogy ezeknek az adatoknak ismeretében még teljesebb lett volna a gazdagon felvázolt kép. Azonkívül talán könnyen indokolható szándékosság is volt abban, hogy a szerző elsősorban a kor kevésbbé jelentékeny íróinak tanuságát hallgatta meg, pedig szellemiségünk nagyjai levelezésükben, feljegyzéseikben, sőt munkáikban is nem kevésbbé érdekes és nem is túlságosan ismert megnyilatkozásaival találkozhatunk, melyek e problematika körébe vágnak és amelyeknek felhasználásával nem egyszer hihetőleg egészen más irányba terelődött volna a meggondolások menete. Példaképen csak Révai Miklós meglepő nyilatkozataira hivatkozunk. Azonkívül Kazinczy levelezésének huszonkét kötetét sem forgatta elég haszonnal Kósa János. E hiányok azonban természetesen nem pótolhatatlanok.

Figyelemreméltó az ifjú szerző mélyebb történelmi érdeklődése és érzéke is, mert ha a szigorú kritika egy-egy apró elcsúszásra rámutathat is, azt semmi esetre sem hallgathatja el, hogy Kósa Jánosban megvan az adatok történelmi kulisszája mögé látás készsége. Nem elégszik meg a tények rideg felsorakoztatásával, hanem bőven folyó adatait bizonyos mélyebbjárású rendszerbe foglalja, elveket és törvényszerűségeket érez ki a mult kicsi életmegnyilvánulásaiból. S ez lehet csak a történelemírás igazi útja. A történelemnek, mint életfolyamatnak e kitűnő meglátása valóban kárpótol a mű fogyatékosságaiért.

Ilyen fogyatékossága kifejezetten rossz stílusa, amely annál kevésbbé magyarázható, mert ugyane tárgykörből való érett kis tanulmánya a magyar fülnek legalábbis kellemes csengésű mondatokban fejezi ki gondolatait. (A magyar nacionalizmus kialakulása, Apolló füzetek 7. Bp. 1937.) S végül — bár egészen külsőséges — mégsem hallgathatjuk el a könyv helytelen tipográfiáját, a sajtóhibák megszámlálhatatlan serege zavarja az olvasót és történelmi munkáról lévén szó, különösen a személynevek helyes szedése felette kívánatos.

Dénes Tibor.

Jósa Jolán: *Dr. Jósa András (1834—1918) és elődei.* Kiadja: Szabolcsvármegye törvényhatósága.

Előbb át kell vergődnünk a Jósa-család elődeinek históriáin, hogy megérkezzünk Dr. Jósa András csodálatos életének gazdag eseményeihez. Az igaz emberhez, ahogyan őt Szabolcsvármegye Törvényhatósága ajánlásában a legnemesebb epitheton ornanssal feldíszítette. Dr. Jósa András a magyar Axel Munthe, kevesebb cinizmussal, több idealizmussal, megható önzetlenséggel s gazdag életének utolsó pillanatáig teljesített segítő munkával. Jósa András korának európai fogalom szerint legképzettebb orvosa és orvoskodása mellett polyhistor volt. Tudományos munkálkodása mellett orgonasipokat faragott, régészkedett, nyiri vinkóból pezsgőt készített, szélmalmot tervezett, propagálta a háziipart, rekeszes sárkányokat épített, amivel a motornélküli repülés lehetőségeire mutatott rá. Nem hiába mondta róla egyik méltatója, hogy benne a Leonardo da Vinci lelke lakozott. Mikor Bécsben az egyetemre beiratkozott, Rokitanszky, Hyrtl, Brücke hirdették katedráikról

az orvostudomány hatalmas forradalmát. Schwann felfedezte a sejteket, Brücke mértföldes lépésekkel vitte előre az élettant, az egész orvostudomány a felfedezés lázában izzott, nem csoda hát, ha Jósa András szívvel lélekkel nekifeküdt a tanulásnak. Tökéletes német nyelvtudásával ez könnyen ment neki. 1864-ben orvosi diplomát nyert s még ezévben letelepedett Nagykállóban. Csodálatosképpen időközben megszerzett sebészi képesítésével sem vágyakozott a fővárosba s talán nem is gondolt pillanatig sem arra, hogy a megyét odahagyja s fővárosba költözzék. Nagykálló, majd Nyiregyháza volt munkásságának székhelye, itt kapta szárnyra a hír, itt alapította nyolcágyas «kórházát», itt nősült, itt rohant az oltártól betegéhez, innen utazott a világban, hogy tágítsa látókörét s a látottakat odahaza hasznosítsa.

A kor, amelyben élt, mozgalmas volt. A kiegyezés előtti viharok s a Bach korszak fagyos lehellete sokáig áthűtötték körötte a levegőt. A pipájával a szájában, látszólag boldogan elszenderedő Jósa Péter, Jósa András édesapja kemény harcban küzdött a kiegyezésért, mert azt így látta jónak, de az eredmény nem boldogította s nem keresett igazolást sem cselekedeteire. A közegészségügy gyermekcipőben járt, a megyebizottsági tagokat jobban érdekelte az állatok egészségügyéről szóló jelentés, mint az ember közegészségügye. Utóbbi jelentésénél gyakorta elbóbiskoltak, vagy ami még rosszabb, kedélyes diskurzust kezdtek. Jósa Andrásra nagy feladat várt a megyében s ő ezt a feladatot becsülettel, embertelen munkabírással elvégezte.

Kállay Miklós bevezetőjében magyar úrtipusnak nevezi, amely talán pusztulóban van már, vagy legalább is eltűnik a mai élet zsivajgó lármájában, de amelyik fenntartott egy ezeréves országot és a minden szépért, nemesért hevülő magyarság inkarnációja volt. Aki végigolvasta a vaskos kötetet, igazat ad Kállaynak. Úr volt, szerette a népet, amely körötte élt, becsülte a megyét, amelyből nem tudott elszakadni soha, folyton képezte magát, örökké dolgozott, szervezett, agitált, voltak bensőséges ünnepi órái is, amikor saját magának élt és önmagán keresztül a magyar művelődésnek. Csakugyan példa, amit minden magyar ember elé állítani kellene. Úr volt, mert csak adott s ezért nem vette igénybe egyetlen lekötelezettje jóindulatát sem. Nem volt irigye, mindenki ismerte és mindenki szerette.

A kötet műfajára nézve életrajz, de mégsem az. Jósa András élete így, ahogyan azt Jósa Jolán megírta, a legizgalmasabb regény. Korrajz, ami azért sikerült ilyen pontosan, mert nagy ember élete köré festette a szerző. A kor és az alkotó ember elválaszthatatlan egymástól, ahogyan a horizonton egybefonódik a föld és az ég. A kettő harcából az ember került ki győztesen, aki sokoldalúságával, műveltségével és emberi szívével átkerült egy zilált kor megbecsülésébe. Bár minden magyar ember kezébe eljutna Jósa András életének ez a gazdag feldolgozása.

Jósa András alakja természetszerüleg itt ott kissé ijesztő. Ahogyan leszakadt gomját suttyomban maga varrja fel ruhájára, cipőjét, ha elfelejtették kitisztítani, saját maga hozta rendbe, tréfái voltak, amiket keserű humorral a maga gyönyörűségére játszott végig, mindez egy kissé a zseni szellemiségének eltolódása a normális méretektől. Mindez csak arra jó, hogy megértsük sokoldalúságát, hihetetlen munkabírását, törhetelen energiáját.

Jósa Jolán bevezetőjében azt írja, hogy Jósa András életének megírásához nem szükséges íróművésznek

lenni. Elég hozzá az írómesterség is. S mégis ez az élet, melynek leírásához annyi lelkesedéssel fogott a szerző, igazi íróművészt formált belőle. Lapról-lapra jobban belemelegszik a témába s néhol egészen hatásos és rutinos írókézre valló sorokban eleveníti elénk Jósa András jellegzetes alakját. Ha nem ragaszkodik annyira a tényekhez, érdekes regényt írhatott volna. Igy is érdekes és regényszerű könyve s ha néha nehezen hiszszük a történetet annak oka az, hogy csodálatos ember életrajza ez, ilyent az élet is csak egészen kivételesen produkál. *Marék Antal.*

Tabéry Géza: Fekete ablak. *(Nyugat könyvkiadó.)* — Abban a halálos légkörben, amelyben Erdély kisebbségi sorsra kárhoztatott magyarjai már tizennyolc év óta élnek, bizonyára hősiesség olyan mondatokat leírni, amilyenek Tabéry új regényében találhatók. Mert nem valószínű, hogy ennek a szókimondásnak a szerzőre kellemetlen következményei elmaradnak, hiszen tudomásunk van arról, hogy Erdély magyarjai a saját testükön érzik, mekkora bűn, hogy megalázó megalkuvásaik mellett is magyarnak merik vallani magukat. Az utóbbi hónapok egyre több és keservesebb hírt hoztak erdélyi véreink elviselhetetlenné vált helyzetéről s így a tőlük legtávolabb állónak is könnyű beleélni-e magát abba a minden lelkierőt felőrlő, szörnyű kiszolgáltatottságba, amelyből egyelőre menekülésük sincsen.

Tabéry könyve ezt a magyar sorsot írja le alakjainak történetében, de engedményeket is tesz, alkalmasint jobb meggyőződése ellenére és ezt a szempontot igyekszik beállítani, hogy nem minden erdélyi magyar angyal, viszont nem minden román ördög. Bármennyit szaval is azonban erről Vér Sándor, ez a Jókaitól lelkezett romantikus és patétikus magyar, vezércikkszerű hangjai valahol elvesznek a levegőben, mielőtt hozzánk érnének. Az író minden nemes szándéka és erőfeszítése ellenére sem tud az élő tényektől regénytávolságra kerülni. Első személyben történő előadása élményszerűen akar hatni, mégis a riport ízeivel árad szét az olvasóban és ezt talán nem is lehet különösebb hibául felróni, mert ez a tizennyolcéves mult állandóan égő jelenként fájhat a szerzőnek, benne él s így el sem távolodhatott tőle.

A kisebbségi sors sötét viharfelhői alatt élők természetszerűen hűtlen menekülőknek tekintik a repatriálókat az ottmaradókkal szemben, akiknek helyzete napról-napra bizonytalanabbá válik, még Vér Sándoré is, jóllehet a véletlen sajátságos bekapcsolódása folytán, mentesül a mindennap gondjaitól. Végeredményében mégis arra lyukad ki, hogy a földhöz kell visszatérni az állásaikból kitúrtaknak, ami nem valami biztató jövő erdély visszamaradt magyarjaira.

Valószínűleg hiteles élmény a regény egész anyaga s eleven emberekről mintázódtak mindazok az alakok, akik a történés során felbukkannak, hogy megmutassák nekünk ennek az egészségtelen és igazságtalan atmoszférának nemcsak a szenvedéseit, hanem a szenvedések nyomán keletkezett lelki eltorzulásait is; maga a regény mégsem hat ránk az élmény erejével. Alakjai legnagyobbrészt egy síkban maradnak; sem a köréjük mesterkedett romantika, sem az a verítékező páthosz, amellyel az író róluk beszél, vagy amellyel őket beszélteti, nem tudja őket a papír fölé emelni. Ringlotti Carmen grófnő (ó, ez a név!) démonisága például a legolcsóbb füzetes irodalom termékeként hat s a regény olvasmányszerűségét is állandóan lefokozzák az efféle — igen sűrűn — található fo-

galmazások : «A válóok kavicsa Julia szerint egyidejűleg gurult el Póli néni betegségének kezdetével» (23. old.). «Picike (név), mint nénjének mellékzöngéje, kiállhatalanul duzzogott.»

Majthényi György.

Falusi melódiák és városi dalok. *(Medgyasszay Vince, Ternyey Árpád és Vörös Istvánversei.)*

Aki hisz még az irodalom hivatásában, annak öröm látnia, mint gyúlnak ki sorban egymásután a lámpák és mécsesek, hogy fényükkel megvilágítsák az utat a magyar éjszakában.

Négy verseskötet fekszik előttem s szememmel simogatom őket, mert mind a négy fényforrás, vagy legalább is fényárasztó szándék.

Legnagyobb világosság köztük, de egy-két kivétellel az utóbbi idők költői termésében is, *Medgyasszay Vince* terebélyes kötete, a *Falusi melódiák*. Nagy cselekedet ez a könyv, mert pozitív hit sugárzik belőle. Nem ismerem a szerzőjét, de versein át egy zömök termetű, őszes, pirosképpű, mosolygós magyar úr alakja tűnik elébem, aki személyében és mondanivalójában egyaránt képviselője az igazi magyar úri lelkületnek. Nemes gondolkozás, mély érzés, józanság, bölcseség, becsület és tisztaság a főjellemvonásai ennek a lelkületnek, melyben a fájdalmak, szenvedések és csalódások rétegei fölött is vigasztalón ömlik el a bizakodó optimizmus szelíd derűje.

Nem mellékes ez egy költőnél, kivált ma, mikor a tántongó és tévelygő emberiségnek irányt kell mutatni. S ki mutasson irányt, ha nem a költő és az irodalom ? Sajnos, az irodalomról általában jobb nem beszélni, különösen ami a regényt és a drámai irodalmat illeti, de a költők még mindig érzik, és kell is ,hogy érezzék hivatásukat az emberséges jövő kialakításában. Különben is, a költőt mindig a lélek teszi, nagy költőt a nagy lélek (Petőfi, Vörösmarty, Arany, Madách, stb.), ami, természetesen, csak a kifejezőképességgel együtt hozhatja létre alkotásait s nyilatkozhatik meg költői mivoltában. Medgyasszay Vince anélkül, hogy össze akarnám hasonlítani költői nagyjainkkal, nagy lélek, lámpás a mécsesek között, s kellő képességgel is bír, hogy fényét szívének és elméjének széles skáláján az élet tág területére szórja szét. Témáinak gazdagsága, hangjának hajlékonysága és formáinak bő változatossága, mind azt bizonyítja, hogy személyében hivatott költővel állunk szemben. Sír a sírókkal, nevet a nevetőkkel, elmélkedik vagy mélázik, de ha kell, gúnyol, korhol és ostoroz is, mindig a saját egyéni hangján, melyben bentrezeg szívének melege és megbocsátó jósága is.

Műfajban is sokoldalú : színesen pompás csokorral tér meg az elbeszélő költészet rétjéről, a lírának pedig úgyszólván minden húrját avatott ujjal zendíti meg. Nem csoda, a legjobbakhoz járt iskolába, Petőfihez és Aranyékhoz, de mégsem utánozza őket. Tőlük csak a mesterségbeli fogásokat leste el, nyelvük zamatát ízlelte, s gyarapodott náluk azon az örök magyar szellemen, mely nekik sem sajátjuk, hanem amelynek ők is csak kiemelkedő képviselői és hivatott kifejezői voltak. Felfogásában és mondanivalójában Medgyasszay mindig a maga lábán áll, s amit mond meg ahogyan mondja, az teljesen mai. Sok versét kellene idéznem, ha csak a legszebbeket akarnám is kiemelni, azért ezúttal inkább egyet sem. Aki olvassa őket, meggyőződhetik róla. Mindenesetre, könyvtárunk első sorában van a helye, hogy könnyen és gyakran hozzáférhessünk.

Ternyey Árpád ugyancsak zavartalanul tiszta szándékú költő, aki azonban még a fiatalság hibáiban leledzik. *Halálos szélben* című kötete, kivált első felében, élénk bizonysága annak, hogy még a romantikus nagy

szavak hinárjában vergődik és nem sikerült teljesen kiszabadulnia a nagyvárosi lírai intellektuálizmus béklyóiból. Vannak azonban már versei, melyekben közvetlen emberi hangján szól, s ezek az igaziak. Ezekben már szívének parazsa is melegít s egyszerűségükkel biztatók a jövőre. Ha ezen az úton érzésben is elmélyül, komoly, szép alkotásokat fog létrehozni.

Vörös István még Ternyeynél is fiatalabb : negyedikes vagy ötödikes gimnazista, s így nem csoda, hogy még nincsen számunkra egyéni és önálló mondanivalója. Mindenesetre, már elég jól versel, de jórészt leírásokban merül ki a poézise, melynek hiányzik az átfütöttsége. Van formai érzéke s egyszerűsége máris megnyerő. Hogy a jövőben hova fejlődik, e tekintetben korai volna még jóslatokba bocsátkozni. Vörös Pistának, a *Papírsárkány* biztató tehetségű fiatal költőjének, egy törekvése lehet csak : a tanulás s egyetlen célja : az elmélyülés. Ha ezt eléri, akkor bizonyára fog még figyelemreméltóbb verseket is írni.

Zalai Fodor Gyula.

Némedi Lajos : A németség magyar szemmel. (Német irodalmi és nyelvtudományi dolgozatok a debreceni Tudományegyetem német szemináriumából és nyelvatlasz intézetéből. II. köt., 3. sz.) A magyar ezerév történetében egyetlen szomszédnépről sem esik annyi szó — a legkülönbözőbb relációkban — mint a németről. A Dunavölgye országainak a mult század végéig a magyarság és németség volt legfőbb sorsintézője. S ebben a szerepben életközösség, ellentétes vagy közös politikai aspirációk és érdekek hordozói. Történelmi paradoxon : ellenfelek és barátok egyszersmind. Két történelmi sorsában annyiszor egymásrautalt nép, két ellentétes kultúrakarat, a német végtelenség és a magyar finitizmus örökös küzdelmének vagyunk itt tanui. Milyen lesz hát az a nemzetkép, melyet a magyarság politikai-érzelmi színekkel festett meg magának erősebb szomszédjáról ? Kétségtelen, hogy a németségre nézve nem túlságosan hízelgő. Szent István óta a német imperialista törekvések irányvonalába estünk, a Habsburgok magyar királyságától kezdve pedig a német egyet jelentett a Habsburg hatalommal és annak Magyarországra telepített sáfárjaival. A magyar tömegek lelkében az elnyomottak százados keserűsége gyűlt. Mai széthullottságunkban viszont újra ösztönösen védő állást keresünk a német jólszervezettséggel szemben, amely a német nép- és kultúrközösség álarcában a Balaton mentére álmodja a Harmadik Birodalom határát. A német, ha politizált, mindig volt okunk aggodalomra s ha a nyugati műveltség követjévé szegődött, akkor is volt félteni valónk. A tömeg a csúfolódás vesszejével, a gúny ostorával védekezett ellene, az írástudók komolyan, higgadtabb vagy kevesebb vitaszóval.

Némedi Lajos egyáltalán nem németfaló tanulmánya — erősítgeti a hitet, hogy a magyar világban a németség jelentette az élet savát-baját, melyet a hétköznapok nyelvén «szükséges rossz»-nak szoktunk tisztelni. Ebben egyúttal benne rejlik az elismerés a német szellemiség és műveltség iránt, de érezteti, hogy a magyar ezeréves európai multjával is másarcú kultúra képviselője. A tanulmányban körvonalazott nemzetkép sok érdekes vonása mellett is némely részletében elnagyoltnak látszik. Nincs pl. élesen elhatárolva, hogy a magyarság a németeket koronként a németségnek milyen rétegein keresztül ítélte meg. Hiszen időnkint más volt a viszony a hazai németséggel, mint — mondjuk — a birodal-

miakkal. Könyvében, többszázados határok között, mint egy óriási kaleidoszkopban, egymásmellé nem mindig illő adatok kavarognak. Eltekintve attól, hogy a kérdés kimerítésére nem is törekedhetett, adatbeli hiányosságai itt-ott szembeszökőek. A magyarság védekezőharcában Apor Péter Metamorphosis Transylvaniae. c. munkáját meg sem említi és úgyszólván teljesen érintetlenül hagyja a magyar utazók eléggé gazdag anyagát. De azért a probléma további feltárásához és elmosodott részleteinek élesebb megrajzolásához Némedi tanulmánya mégis kiváló alapot nyujt és igen könnyen továbbfejleszthető lenne.

Varjas Béla.

Gereblyés László : Nehogy engedj ! *Versek. Cserépfalvi, 1937.* A szociális költő örök nehézsége, hogy két feladatot kell betöltenie : verset írni és tendenciát érvényre jutta tni. Nehéz kettőssége ez minden szociális, de általában minden világnézeti költészetnek. Amikor a szociális cselekedet hibátlannak tűnik fel, a költészet elszenvedte a maga elszenvednivalóját, mint legtöbb szociális indítású költőnknél. Amikor pedig a vers jó, a szociális tendencia sikkad el. Megtalálni a szerencsés kibékítést, nehéz feladat. Gereblyés László is ezzel próbálkozik. A feladat nehézségeivel tisztában van, fegyelmezettsége meglepő és sokat jelentő. Megtanulta, hogy a költő szociális magatartását nem politikai törvénykönyv, pártprogramm szabja meg, hanem a felelős ember mélyebb lírája. A szociális érzés — a testi munkában élő férfi állásfoglalása az élet anyagi és szellemi jelenségei mellet vagy azokkal szemben — áthatja egész magatartását. Legszebb versei — szép verseléssel, bő és egyénivé erősödő szókincscsel — azok, ahol elkerüli a tendencia plakátvers stílusát (ilyen verse is akad nem egy kötetében) és nyilván József Attila hatására, a napi élet megnyilvánulásainak, szerelemnek és kenyérnek, szeretetnek és fájdalomnak ad erősen szociális veretű hangot. Egy-egy verse az újabb magyar szociális hangú költészet szép fejlődését mutatja. Köztük is legszebb talán az «Anyám» című :

Testvéred néked, őszi nap:
oly szomorú szegény,
mint életem borult delén
a megfakult remény.

Tudod, szemébe mi ragyog?
az ékes szeretet ! —
hozzá hasonló csak te vagy,
mutasd meg, — szereted !

Thurzó Gábor.

W. B. Pitkin : 40 évvel kezdődik az élet. *(Grill-kiadás. Benedek Marcell fordítása.)*

Igaz ugyan, hogy tudománynak, bölcsességnek és tapasztalatnak az idő a lényege, de nem igaz, hogy mindez egyben boldoggá is teszi az életet. Igaz ugyan, hogy széles és mély perspektíva kell ahhoz, hogy felfoghassa a mai ember legalább a környezetét, de nem igaz, hogy az élet belső tartalmának megértéséhez, vagy az élet külső, boldogító feltételeinek jobb megszerzéséhez erre különösebb szükség volna. Negyven éves korban — nálunk — már benne a negyven éves az élet taposó malmában. Sorsának minden hibájával tisztában van már s tudatában van annak, hogy minden további nyugtalanság céltalan.

Pitkin a negyven éves kor egyetlen komoly hanyatlását a szabad energia eltűnésében látja. Ezzel szemben az évekkel egyre fejlődő s a 40 esztendővel növekedését s differenciálódását befejező agynak nagy jelentőséget tulajdonít. Az agy szabályozza az energiát s ezzel az ember energiáit kellő kímélés esetén hosszú időre kiterjeszti.

Születésünk pillanatában ötvenöt esztendei életre van kilátásunk. Senkik vagyunk negyven előtt s erre a történelemből s művészek életéből számos példát ad. S ha így áll a helyzet, az ötvenöt esztendős átlag, amivel az ember születésének pillanatában a sta-

tisztikusok jóvoltából elindul, végtelen kevésnek tűnik fel. Az ötvenötből a szerző szerint negyven csak az ismeretek megszerzésére jó, az igazi élet csak akkor veszi kezdetét, mikor már mindez megvan s elérhető tökéletességéig eljutott. A szerző egyik későbbi fejezetében felveti azt a kérdést, hogy vajjon az asszony élete is 40 évvel kezdődik-e? Persze náluk is ott kezdődik. A szerző túlbuzgóságából természetszerűleg következik ez. Igen ám, de Amerikában a nő előtt minden korban «tízmillió pálya áll nyitva». Ezt nem én mondom, ezt a szerző mondja, aki pedig bizonyára jól ismeri az amerikai viszonyokat. Nálunk? A nő egyszer virágzik a házasság első évtizedéig, azután már csak az emlékeinek él sértődötten, neveli gyermekeit és elhanyagolja magát. Ezt az európai, háztartásbeli, egycélú asszonyt csak az orvosi értelemben vett másodvirágzás hozza ki időlegesen a zavaros jelenbe a begyepesedett s egyirányú multból.

Az olvasó legtöbbje, persze a negyven éves olvasó, érdeklődéssel veszi kezébe Pitkin művét, mert abból triviális tanácsokat vél kiolvasni, valami korszakalkotó felfedezést, amely az emberi sorsnak ezt a komoly állomását bevirágozza s a lenyugvó nap vérvörös sugarai helyett a hajnal villogó fényözönével beragyogtatja. Merő kitalálás s utópia ez a jelszószerűen kidobott gondolat s a szerző rohanva, új és új bizonykodások után, itt-ott ellanyhulva, majd újabb lendületet véve magyarázza az olvasó várakozásának oldalról-oldalra növekvő hiábavalóságát. Aki negyven éves korában kezd élni — mondja —, az tudja, mit akar tenni. Ha ennyit sem tud, nem kezdhet élni. Ime a keret, melyet az olvasónak kell megfejtenie, illetve tartalommal megtöltenie. Mi hát az élet célja, amit ebben a ragyogó 40 esztendős korban az ember megközelíthet? Megelégedtünk volna azzal is, ha az átlagműveltségű ember számára adott volna észszerű tanácsokat. Abban igaza van a szerzőnek, hogy ebben a korban az ember főléje kerekedik a munkájának. Ez energiafelszabadulást jelent. De mit kezdjen ezzel a feles energiával a negyven éves ember? Mennyiben élhet így jobban szenvedélyeinek, unalmának, rosszindulatának, élvezetének?

Izig-vérig amerikai, felületes, és gyermeteg ez a könyv. «Adj kezembe egy gyereket két éves koráig s nem bánom, hogy aztán ki neveli. »Ahelyett a szerző eképpen szellemeskedik : «Adj kezembe egy gyereket hetven éves koráig s nem bánom, hogy azután ki neveli». A legtöbb amerikai negyven éves korában még sok tekintetben gyermek — vallja a szerző töredelmesen.

Végeredményben a tétel ez : csakugyan igaz, hogy az élet egyre mélyülő s táguló csodáit egy emberi ész végeredményben részleteiben is csak bizonyos idő mulva fogadja be. Eddig rendben volna. Az utópia a szerző elgondolásában az, hogy a neveléstől, amelynek alkalmazkodnia kell a való élet követelményeihez, sokat vár. Bízik továbbá abban, hogy a betegségeket megelőző orvostudomány növelje a felsőbbrendű emberek abszolut és relatív számát. Kétségtelen, hogy a két elmondott tétel felfokozná a negyven éves energiáját s képessé tenné őt arra, hogy ebben a korban a maga gyönyörűségére saját elképzelése s eredeti vágya szerint elinduljon.

Amerika sohasem szállított Európának komoly és számbavehető szellemi értékálló aranyrudakat, mert szemléletében felületes, beszédében gyermekded s mondanivalóiban erőszakos. *Marék Antal.*

Pápa multja, jelene és környéke. (Szerkesztette dr. *Tóth* Lajos, írta : *Horváth* Elek és dr. *Tóth* Endre. Pápa, 1936.)

Ebben az igen ízléses kiállítású könyvben valóban megelevenedik előttünk Pápa, a magyar történelemből, sőt irodalomtörténetből is (Petőfi és Jókai diákoskodása az ősi pápai főiskolában és első írói működése az ottani «képzőtársaságban») ismert kedves patinájú dunántúli város képe. Monográfia, amelyben dátumok, számok, adatok vonulnak fel a két szerző felsorolásában, még sem unalmasok, mert egy-egy odavetett színnel tudják azt érdekessé tenni. Nem száraz és nem hézagos és ha letesszük a könyvet, úgy érezzük, mintha ott jártunk volna. Az ilyen monografiák jó szolgálatot tesznek a megmaradt magyar föld értékeinek megismeré-

sére. Ez a munka arra is példát ad, hogyan kell vidéki városok történetét és a rávonatkozó ismereteket papírra vetni. Az ügyesen megírt könyvet szép fényképek, metszetek és térképek díszítik és egészítik ki. *M. L.*

Bíró Vencel: altorjai gróf Apor István és kora. (Az Erdélyi Katolikus Akadémia kiadása.) 212 l.

Az erdélyi magyarság öneszmélkedésének jelentős szolgálata ez a köyv. Erdély történelmének a jelen szempontjából legtanulságosabb kora kétségtelenül gróf Apor Istváné. A példaadó szerepben pedig alig találnánk alkalmasabb személyt nálánál. A kiváló szerző e tények tudatában minden vonatkozásban azon volt, hogy az 1690-es évek hozta változás korát és szereplőit *történelmi magatartás*ukban, hivatás-érzetükben s ügyesbajos dolgaikban egyaránt világosan állítsa elénk. Ez a majdnem az aprólékosságig menő vizsgálódás, amire a levéltári kutatások amúgy is könnyen csábítanak, olyan gyakorlati irányú eredményeket hozott, amelyekért csak hálás lehet a történelem sorsfordulatát élő és kutatóember. A művelődés-, a gazdaság-, a hadtörténelem Bíró Vencel művével gazdag adathalmazra tett szert. Az olvasó pedig egy korszak felejthetetlen olvasmányát kapta; mert az adatok hova-tovább elmosódnak, de az Apor István körül kikristályosodott prizma sugárkévéje világítani fog a magyar történelem borongós napjaiban.

Dr. Clauser Mihály.

Laus Podagrae *(Azaz Az Köszvénynek Ditsireti.)* Közzétette: Turóczi-Trostler József. Gyoma, 1936. Ranschburg biz. 28. l.

Az «új életre hozott» régi magyar szövegek inkább a szakközönséget érintették eddig. Turóczi-Trostler kísérlete azonban már a nagyközönség figyelmére is számot tarthat. Ez a tréfás XVII. századi költemény, avagy mai szemmel nézve versezet, antik eredetű, Lukiánosra megy vissza. A magyar költészetben helyet foglaló kopaszság, bor és víz dícsérete stb. közt mindenesetre nagy népszerűségnek örvendhetett a köszvény «magasztalása», amit talán az is bizonyít, hogy ma csak egy csonka példányban ismeretes régi kiadása. A ma is derűt keltő kis művecskéért «néhány polturát ne nehezteljen adni, ki ez újsággal akar részeltetni».

—ry.

Három irodalomtörténeti dolgozat.

Házy Albert újszerű köntösű, újszerű szellemű sorozatának (Adalékok a tudományok szociológiájához) első füzete (Miért korszerű Az Ember Tragédiája?) Madách remekművéhez nyujt néhány találó, érdekes megjegyzést s a címben feltett kérdésre feleletül megállapítja, hogy «Az Ember Tragédiája korszerű minden korban és társadalomban, amely válságokat él át». Házy második füzete (A XVI. század társadalomszemlélete Selneccerus Miklósnál és Szegedi Lőrincnél) a németországi protestantizmus vajúdó korába, a martinisták és philippinisták harcának idejébe vezet. A társadalmi átalakulást hirdető, parasztlázadásokat szító áramlatnak már vége, Selneccerus is a meglevő társadalmi rendbe való békés beilleszkedést hirdeti Theophaniájával, Éva egyenlőtlen gyermekeiről szóló mese feldolgozásával. Ezt a mesét magyarítja Szegedi Lőrinc, a Wittenbergában tanult tudós pap, aki szintén letért elődeinek harcos útjáról és a világi hatóságok jóindulatát keresi s az adott társadalmi keretekbe való békés beilleszkedést hirdeti. Házy nagy olvasottságra mutató, gazdagon alátámasztott dolgozata értékes adalék a XVI. század ismeretéhez.

Egészen más jellegű munka Csap-

láros István pécsi doktori értekezése : Theophile Gautier és a magyarok. A szerző nagy lelkiismeretességgel kutatta fel adatait, melyek az Émaux et camées szerzőjének kapcsolatát bizonyítják magyar zenészekhez (elsősorban Liszthez), magyar festőkhöz (Zichy, Madarász, Munkácsy stb.), táncosokhoz és elsősorban a magyar tudománynak tett szolgálatot híres magyarok, főleg Zichy több kiadatlan levelének közlésével. Összeállítja Csapláros Gautier munkáinak magyar vonatkozásait (Paquerette, Janko le bandit, Valerio albumának ismertetése) és a magyar kritika vélekedését Gautierről. Végül összeállítja Gautier magyar fordításait. A tanulmány rámutat a francia író rokonszenvére a magyarok iránt, megállapítja, hogy Gautier tudatában mint exotikus, romantikus ország élt hazánk. Kár, hogy a szerző megállt az adatgyüjtésnél s egypár, kézenfekvő megállapítástól eltekintve csak nyers adathalmazt nyujt. *Sárkány Oszkár.*

Daykáné Sipos Margit: Magyar mezőkön. Nagykőrösi Arany János Társaság kiadása.

Egyszerű történetek egyszerű emberekről. A férjfogó paplan, a nehezen várt és nehezen megkerülő kislajbi, a vízibornyú története és sok más ehhez hasonló híven tükrözik az alföldi parasztember naiv világát. A szerző a nagy problémákat elkerüli, de ezeket a mindennapi kis eseményeket igen jól rajzolja. Alakjait szereti, noha érzi a műveltebb ember fölényét a falusival szemben. Innen ered megértő humora is, amely sohasem lesz éles vagy támadó gúny. Történeteinek csattanóját szándékosan laposítja el, mondatai is kerülnek minden irodalmibb, feltűnőbben művészi fordulatot. A kötet elején Móra Ferencről emlékezik meg. A tehetséges tanítvány hódol az elhúnyt mester emlékének. *(f. i.)*

Dr. Wild Lajos: Tizenöt év Braziliában. *(«Vasárnap» Könyvkiadó. Arad.)* — A magyar könyvpiacon egymást érik az exotikus országokkal foglalkozó munkák. Dr. Wild Lajos könyve a sok között is figyelemreméltó eredeti nézőpontjával, szenzációkra nem pályázó, de mégis érdekességeket és tanulságokat nyujtó mondanivalójával. A szerző erdélyi származású orvos, akit a sors kisodort Braziliába és az aradi «Vasárnap» hasábjain «Braziliai levelek» címen számolt be élményeiről. A közönség megkedvelte, sőt sürgette is ezeket az írásokat, amelyek lassan könyvterjedelművé sokasodtak. Wild Lajos mint orvos, kutató, vadász vagy túrista, bejárta egész Braziliát, ismeri a nagyvárosi életet, a fazendák, az indiánok, az őserdők világát. Brazilia vadregényes tájai, az ottani emberek tőlünk elütő furcsa életmódja elevenednek meg számunkra tanulságul ebben a könyvben, amelynek színes és ízes magyarsága is előnyére válik a szerzőnek.

M. L.

Sidló András : Magányos úton. Nyugtalanító kötet. Nemcsak a szétszabdalt forma, az igen hosszú és az igen rövid mondatok miatt, hanem a tartalma miatt is. Látszik, hogy fiatal író első kötete. Van benne a szokásos pózolásból, talán kevesebb az első kötetekre kirótt mennyiségnél, de van benne őszinte keresés is. Keresi önmagát és helyét a világban és gyermeki csodálkozással jön rá, hogy ittott már megtalálta a helyes utat. Van a kötetben korunk rohanásából is meg a mohóságból is, amely nemcsak korunkat, hanem a szerző fiatalságát is elárulja. Forrongó egyéniség Sidló Andrásé, aki nyitott szemmel jár a világban és szomjas lélekkel fogadja be a különböző benyomásokat. Mondanivalója még nem alakult ki sem formájában, sem tartalmában, de aránytalanságában és dadogásában nagy távlatok rejtőznek, amelyek még meglepetést szerezhetnek irodalmunknak.

J. I.

S Z E M L E

Z E N E.

A JÚNIUSI HETEK. VERDI BEMUTATÓJA.

A júniusi hetek keretében került bemutatásra Operaházunkban *Verdi* «*Simone Boccanegra*» című operája. A teljesen kiérett, jól ismert Verdi stílus után rendkívül érdekes volt megismerkedni ennek a stílusnak egy korábbi állomásával, bizonyságául a nyílegyenes céltudatosságnak, amellyel a zseni művészi eszményeinek megvalósítására törekszik. A mű eredeti formája 1857-ből való, tehát még az «Álarcosbál», a «Don Carlos», az «Aida» előtti korszakból. A szerző 1881-ben újra átdolgozta. Átütő sikere így sem volt, aminek oka főképp a bonyolult cselekmény laza felépítésében rejlett. Jelenleg Werfel szövegátdolgozásában került színre, aki igyekezett az egymásután következő jeleneteknek határozottabb szerkezeti összefüggést adni.

A «Simone Boccanegra» mind szövegében, mind zenéjében még erősen magán viseli azt a forradalmi, hazafias, nemzeti szabadságot és egységet hirdető szellemet, amely Verdit fiatalkori művein (Nabukodonozor, Lombardi, Attila stb.) keresztül, az olasz forradalom maestro-jává avatta. A Verdi muzsika ritmusának hatalmas koncentrált ereje, céltudatos akarati jellege — ami ebben a művében is feltűnik, — szinte hivatott volt arra, hogy a korabeli szétdarabolt, sőt idegen uralom alatt nyögő olasz államok nemzeti egysége való vágyódását csak még erősebben felkeltse, kifejezze, hirdesse. Verdi egész lényével annyira a néphez tartozott, a népben gyökerezett, hogy művészete is csak ennek a népléleknek kifejezője lehetett. Ő is, mind nagy kortársa, Wagner, akkor kezdi művészi pályafutását, midőn a nemzeti egységre való törekvés a legerősebben él ebben a lélekben és mindketten akkor írják meg leghatalmasabb műveiket, midőn ez az egység hosszú küzdelem után mind az olasz, mind a német államokban létrejön. A «Simone Boccanegra» is a benső egységre figyelmezteti az olasz népet, amely földön annyira hagyományos volt a viszálykodás, pártoskodás, városok, családok között dúló évszázados gyűlölködés.

Az olasz operák örök főtémája, a szerelem, itt csak epizód jelleget nyer, a cselekmény súlypontja a XIV. század genuai köztársaságának pártoskodása, amely a két főszereplő személyében ütközik össze. Boccanegra, a plebejus vérből származó genuai doge legfőbb törekvése a pártoskodás megszüntetése, a béke, az egyetértés előmozdítása. Vele szemben áll Fiesco, az arisztokrata párt vezére, aki már azért is legnagyobb ellensége Simonenak, mert leánya, szívére hallgatva, követte az akkor még szegény sorban levő plebejust, akitől leánya is született. Fiesco elrabolja lányát Simonétól és várában fogságban tartja. A gyermek nyomtalanúl eltűnik.

Az előjáték — komor éjtszakai kép egy középkori olasz városrészből — azon a napon játszódik, midőn Fiesco fogságban meghalt leányát gyászmenet kíséri át a templomba, s a fájdalomtól megtört Simont a győztes plebejuspárt megválasztja a városállam doge-jának. Már itt megcsodálhatjuk azt a jellemző erőt, amivel Verdi énekszólamot, zenekart egyaránt a dráma szolgálatába állít. Simone és Fiesco összecsapásában különösen szembetűnik a zene-

kar nagyszerű indulat kifejező színessége, az énekhangban az emberi érzések szembeállítása : a hideg gyűlölet és bosszú Fiesco, a kedvesét és elrabolt gyermekét síratő szenvedő Simon alakjában. Megkapó ellentét ezzel szemben az új doge-t vállára emelő plebejusok ujjongó kórusa, amellyel a függöny összecsukódik.

Az első kép komor színei után jóleső látvány az első felvonás derűs, finom színekben feltűnő olasz tengerparti képe. Húsz év telt el azóta. Grimaldi Amália, egy arisztokrata család örökbe fogadott leánya, várja itt szerelmesét, a fiatal nemes Gabrielit. Álmodozó éneke, mintha a természetből nőne ki, annyira egy a tengeri kép hangulatával. Amália kezére Paolo, a sötétlelkű kancellár is pályázik, de váratlan esemény jön közbe. A doge meglátogatja Amáliát és egy régi fényképről kiderül, hogy Amália tulajdonképpen az ő elveszettnek hitt gyermeke. Örömteljes érzelmes melódiákban találnak egymásra apa és leánya. Milyen messze áll már itt Verdi a csupán bel-cantora törekvő régi olasz operastílustól, mennyire döntő a vonalak szépsége mellett a kifejezés őszintesége ! — A felvonás azzal a jelenettel végződik, hogy a doge visszautasítja a kancellár kérőt, aki bosszút esküszik ellene.

A legszebb színpadi kép következik most, a doge tanácsterme, körül vörös-fekete színű öltözetekben a tanács tagjai ülnek a doge súlyos, arany köpönyegben méltóságos teljes díszében. Simone zenei jellemzése ebben a felvonásban lép a legélesebb körvonalakban előtérbe. Férfias bátorsággal száll szembe a lázongó tömeggel s elválasztja az összecsapó pártokat. Megkapó a doge békedala, melyben szinte zokogó fájdalommal tör elő szívéből a kérdés : «Miért nincs a földön béke, miért ont az ember vért?» A dal szuggesztív kifejező erejével magával ragadja az egész embertömeget s bámulatos az a művészet, ahogy Verdi gyönyörű színkeveréssel szélesíti ki a formákat : a baritonszólóhoz egymásután csatlakozik a szoprán-tenor-basszus (Amália, Gabrieli, Fiesco) szólama és az egész hatalmas kórus. Maga a férfias akarat és hajthatatlan erő jut kifejezésre a zenekar hatalmas akkordjaiban, a drámai recitatívoban, midőn Simone fejedelmi méltósággal sújt le az összeesküvést titkon szítő kancellárra.

A győztes doge nem élvezheti dicsőségét. A kancellár rágalmával, hogy Amália a doge kedvese, felbujtja Gabrielit a doge megölésére. Amália megakadályozza a végzetes tettet és felfedi titkát. A doge megbocsát a neki életét felajánló Gabrielinek és neki adja leányát. Ebben a felvonásban a tenor jut nagyobb szerephez. Verdit, mint mindig, itt is a könnyek, a szenvedés indítják a legszebb áriák megírására. Gabrieli áriája, amelyben Amália vélt hűtlenségét panaszolja, vetekedik a Verdi-operák legszebb tenoráriáival.

Az utolsó képben beteljesedik Boccanegra tragikus sorsa. A halálraítélt kancellár lassan ölő méreggel megmérgezte, ez rágja, öli lassú haldoklással. De halála előtt mégegyszer szembekerül a régi ellenséggel, a húsz év óta álruhában rejtőző Fiescoval. Zseniális az a mód, ahogy Verdi az első felvonás kettősével szemben itt minden gyűlöletet, bosszút, ellentétet lágy melódiák fájdalmas, könnyes szépségében feloldott. Fiesco leleplezi magát Simone előtt és ő, aki sohasem tudott szeretni, most a nemes és ilyen szomorú végre ítélt ellenféllel szembe meglágyul és sírva borul a karjaiba . . . Átszellemült zenekar, a vonósok remegő harmóniái kísérik a jelenetet. Az esküvőről jövő fiatal pár már a végső percekre érkezik, ismét kórussá kiszélesített gyönyörű quartett zárja a jelenetet, amely után herold jelenti a népnek a doge halálát.

Híven Verdi többi műveihez, itt is a komor, sötét színek uralkodnak.

Dehát nem ilyen az élet is, felelte Verdi, midőn ezt egyszer szemére hányták. S kérdjük nem azért-e olyan szívhez szóló a Verdi muzsika, mert legszebb melódiáit a zokogó lélek diktálta? A nagyszerű drámai erő és az érzés őszintesége adott igazi értéket a «Boccanegra»-nak is. Operaházunk kitűnő előadása és a pompás nagyvonalú rendezés, díszletezés (Oláh Gusztáv és Márk Tivadar műve) sokban hozzájárult sikeréhez. *Pallo Imre* a címszerepben mély, egyszerű, meleg emberi ábrázolásával, énekének nagy kifejező erejével, *Székely Mihály* (Fiesco) zengő basszus hangjával, nemes stílusú alakításával, gyönyörködtette a hallgatóságot. Amália szerepében *Rigó Magda* csengő, szép szopránja egy kissé a finomságok rovására érvényesült. *Halmos János* a hősszerelmes, *Komáromy Pál* a kancellár ellenszenves szerepében aratott sikert. — *Failoni* karmester teljesen otthon volt a Verdi-stílus hű tolmácsolásában. *Nádasdy Kálmán* fordítása hozzáértő munkája.

* * *

A gyermekkar és a Fidelio. Két szabadtéri előadás tette még változatossá a júniusi hetek zenei eseményeit. Az egyik *2000 iskolásgyermek hangversenye* a margitszigeti pólópályán kitűnően sikerült. Igazi szemetgyönyörködtető, üde, színes látvány volt a különféle iskolák — polgári, tanárképző stb. — felvonulása. A leányok friss, magyaros, nyári ruhákban, egy-egy csoportjuk különféle népviseletben, túlsúlyban voltak. Ég és föld ölelkezni látszott a lemenő napsugár aranyos ragyogásában, hogy mennél méltóbb keretet nyujtson a derűs, daloló, kis csoportoknak. S midőn pompás rendben, egymásután léptek fel az egyes iskolák a póló-pálya Duna felé eső szélén felállított tribünök elé emelt dobogóra, hogy elénekeljék az új magyar gyermekkórusirodalom remekeit, még az is, aki többször hallotta őket, új elragadtatással és örömmel adózott a szebbnél-szebb produkcióknak. A hangverseny végén minden iskola kórusa egy közös kánon-éneklésben egyesült: a jobb és harmonikusabb magyar jövő álma erre a pár percre, mint élő valóság állt előttünk. Ezeknek a gyermekeknek már *lelki kincsük* a magyar dal, a hovátartozás érzésének egyik legerősebb művészi kifejezése. Hangversenyük nemcsak erős nemzeti propaganda értéknek bizonyult, hanem a maga üde, természetes közvetlenségében még látványosságnak is versenytársa lett az Operaház szabadtéri előadásainak.

Operánk az idén a fővárosban tartotta meg ezt az előadást. A választás a tavaly Tatán nagy sikerrel előadott «*Fidelio*»-ra esett, mert cselekménye legjobban volt beilleszthető Vajda-Hunyad festői környezetébe. A rendezők *Oláh Gusztáv* és *Nádasdy Kálmán* meg is tettek minden lehetőt a játszótér kuliszákkal, különféle világítási effektusokkal való ötletes beállításában; az utolsó tömegjelenetben különösen remekeltek. De ha még el is tekintünk attól, hogy a látási lehetőségek a nézőtéren — legalább is az első előadáson — igen gyöngék voltak — a nagyobbik baj az volt, hogy Beethoven csodálatosan mély, nemes operastílusa teljesen kútba esett a szabadtéri keretekben. Ez a zene olyan koncentrációt követel a hallgatótól, amit ilyen környezetben, ahol a legszebb finomságok elvesznek a nagy térben s csak a hangsúlyozottabb részletek érvényesülnek — lehetetlen megvalósítani. A szabadtéri előadásoknak éppen az az értelme, hogy mennél több ember számára tegye hozzáférhetővé a művészi produkciót, így mindenben az erős, kiabáló színek túlsúlyát kívánja. Ilyen színeket azonban hiában keressünk az asszonyi hűség zenei apotheozisában, Beethoven Fidelio-jában, melynél fenségesebb zenét keveset írtak az operairodalomban.

Prahács Margit.

KÉPZŐMŰVÉSZET.

KIÁLLITÁSOK.

A festők és szobrászok rendjét ezúttal negyedszer szólította a Műcsarnok falai közé a júniusban zárult *nemzeti képzőművészeti kiállítás*, amely a művészi életbe tudvalévően felülről, hivatalos helyről történt beavatkozás eredménye. Az ilyen beavatkozásnak nem vagyunk ugyan lelkes hívei, de a nemzeti tárlattal oly gondolat vetődött fel, amely személyi érdekeken, kisebb nagyobb frakciók jelszópolitikáján felülemelkedve kívánta szolgálni a művészi kultúrát s az életet egy nagymultú, élettől azonban nem túlságosan duzzadó intézmény körül. A nemzeti tárlat nem akart és nem akar egyebet, csak azt, hogy a Műcsarnok, amelynek kiállításaihoz minden valamirevaló díj és kitüntetés sorsa van kötve s amely annak ellenére, hogy régi évtizedekből származó presztizse érzékenyen megfogyatkozott, a közönség szemében ma is a legszélesebb publicitást jelenti: időnként nyitva legyen a képzőművészek összessége számára. Minden értéket befogadjon, ha az valóban érték, tekintet nélkül arra, hogy elv, irányzat és «izmus» dolgában a művészet melyik parcelláján helyezkedik el, függetlenül attól, hogy a művész hány éves, kit tart és kit nem ismer el tekintélynek, jár-e kávéházba, melyik egyesület tagja s milyen a hajszíne. A nemzeti tárlat annak a műcsarnoki állapotnak frontvonalát törte át, amely hosszú évekre visszanyulóan tarthatatlan volt. Amiatt is, mert a művészi értékfogalmat csak az egyre jobban távolodó, régi irányzatok művészeire, az úgynevezett konzervatívekre korlátozta, de méginkább azért, mert az idesorozható jó művészek kis csoportja mellett élénk és szapora csapatait juttatta levegőhöz az iskolás jelentéktelenségnek, a hig konvenciónak, a szerény polgári szobadísz szerepében kimerülő iparszerű festésnek s ráadásul ez az állapot jelszavas védelem alá bujt, azt próbálta elhitetni, hogy a magyar szellemű, a nemzeti művészet ott van, ahol ő van.

Ebbe az éles művészetpolitikai hadállásokra vezető helyzetbe hozott megoldást, legalább is enyhülést, kedvező változást a «miniszteri eredetű» nemzeti kiállítás, amely ha az elvek, hitek és meggyőződések harcát nem is szüntetheti meg — erre, amíg a harc eszmei téren marad, nincs is szükség — megadta a lehetőséget, hogy a különböző utakat, régi mécsesek mellett új tüzeket mutató mai magyar művészetről a Műcsarnokban átfogó és tárgyilagos kép bontakozhassék ki. Az persze külön kérdés, hogy a felvonuló művek légiójában ez a gondolat, ez a célkitűzés miként jelentkezik.

Ami a mostani, a negyedik ily tárlatot illeti: a zsűri kétségkívül ügyelt a színvonal komolyságára. A rostavizsgát igyekezett szigorúra fogni, de még mindig szép számmal adódtak munkák, amelyeknek jelenlétét bajosan lehetett megokolni oly tárlaton, ahol nem annak a feltüntetéséről volt szó, hogy kik foglalkoznak festészettel, hanem a művészi termelés — értékeinek keresztmetszetéről. Főleg a baloldali termekben találkoztunk képekkel, amelyek olcsó és rég idejemult receptfestés emlékét idézték s bizonyos irányban tett kompromisszumnak tüntek. Holott a nemzeti tárlatot, ha igazán feladatot akar betölteni, nem zavarhatják a «jó szív» vagy más szempont jegyében történő engedmények. Reprezentáló helyzetjelentéssé a jelenkori művészetről csak akkor válhat, ha színvonala minél tisztább. Röviden: a nemzeti tárlat annál nemzetibb, minél jobb. Hogy katalógusa nem fog felmutatni,

miként most történt, kétszáz kiállítót s több mint ötszáz képet és szobrot: ettől az ügye távolról sincs veszélyeztetve. Másik megjegyzésünk, hogy az egyénileg maximálisan kiállítható darabok számát a legjelentősebb művészeknél fel kellene emelni háromról legalább ötre. Ez a tárlaton való részvételüket is inkább ambícionálná. Ugyanakkor persze nem ártana feltételként kimondani, hogy a nemzeti tárlaton korábban már másutt bemutatott mű nem szerepelhet, csak újdonság. Meg kellene gondolni azt is, vajjon a jelenlegi, az évenkint való megrendezés helyett nem lenne-e célravezetőbb, ha a tárlatra két-három évenkint kerülne sor. Szerintünk ez a nagyobb időköz inkább tenné eseményszerűvé, fokozná vele szemben a várakozást.

Általánosságban a kiállításról annyit mondhatunk, hogy a különböző törekvéseket tekintve, a képzőművészetnek körülbelül egész területére kiterjedt, bár a legszámottevőbb festő- és szobrászegyéniségek pontjain korántsem volt teljes. Oly mesterek például, mint Csók, Vaszary, Koszta, Rudnay hiányoztak. A fölötte heterogén természetű anyag elrendezésének nem könnyű és elég kényes feladatát *Csánky* Dénes, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója végezte. Legszerencsésebb hatású az első terem volt, ahol az egész kiállítás legjobb festői értékvonalának képviseletében *Szőnyi* István, *Iványi Grünvald* Béla, *Bernáth* Aurél, *Márffy* Ödön, *Fényes* Adolf, *Aba-Novák* Vilmos, *Szüle* Péter, *Burghardt* Rezső munkái kerültek együvé, valamint a második terem. A kiállítás részletezésére itt nincs módunk, csak neveit sorolhatjuk fel a kiemelkedő, bár azért nem egyszintű, kvalitásbeli eltéréseket mutató festői és grafikai művek alkotóinak: *Egry* József, *Kontuly* Béla, *Berény* Róbert, *Molnár* C. Pál, *Istókovics* Kálmán, *Glatz* Oszkár, *Basilides* Sándor, *Bornemisza* Géza, *Boldizsár* István, *Diener-Dénes* Rezső, *Heintz* Henrik, *Hollós Mattioni* Eszter, *Emőd* Aurél, *Barzó* Endre, ifj. *Czene* Béla, *Knopp* Imre, *Herman* Lipót, *Vidovszky* Béla, *Márton* Ferenc, *Szlányi* Lajos, *Bosznay* István, *Vass* Elemér, *Mikola* András, *Jeges* Ernő, *Tihanyi* János Lajos, *Patkó* Károly, *Remsey* Jenő, *Kirchner* Jenő, *Vörös* Géza, *Zádor* István, *Udvary* Pál, *Biai Vöglein* István, *Diósy* Antal, *Baransky* E. László, *Feszty* Masa, *Hende* Vince, *Hesky* Iván, *Kaveczky* Zoltán. A plasztikai anyagban, az újabbak közül számos erős szobrásztehetség hiányzott. Kiemelkedő darabok: *Medgyessy* Ferenc, *Beck* Ö. Fülöp, *Sidló* Ferenc, *Ohmann* Béla, *Ligeti* Miklós, Boldogfai *Farkas* Sándor, *Beck* András, *Cser* Károly, *Forgách Hann* Erzsébet, *Sóvári* János, botfai *Hüvös* László, *Kocsis* Andor, vitéz *Szabados* Béla, *Martinelli* Jenő szobrai. *Ispánky* József, *Mikus* Sándor, *Madarassy* Valter, *Pinczés* Imre érmei. Egy kis teremben *Árkay* Bertalan, *Tálos* Gyula, *Gregersen* Hugó, *Szivessy* Tibor, *Gyenes* Lajos korszerű építészeti tervei kaptak helyet.

* * *

A Szépművészeti Múzeum grafikai osztálya, amelynek élén *Hoffmann* Edith dr. áll, — the right woman on the right place — évek óta céltudatosan rendezi kiállításait, a connaisseur-ök gyönyörűségére s egyenesen nevelő hatást gyakorolva a közönségre. A múzeum gyüjteményéből, amelynek alapját egykori magánképtárának igazgatójával, a német származású *Fischerrel*, aki maga is jeles grafikusművész volt, a fényes ízlésű *Esterházy* Miklós herceg vette meg: szinte úgy kerülnek elő ezek a sorozatok, mint valami mesebeli bőségszaruból. Hol valamely technikai eljárás fejlődésfolyamatába engednek bepillantást, hol egy-egy kultúrkorszakra, valamely nép grafikai művészetének történeti vagy modern fejezetére, máskor annak a multból a mába érő

egyetlen menetrendjére szorítkoznak. Most a *német grafikusok* kerültek sorra, pontosabban : a fametszet és rézmetszet német művészei, a legrégibb nyomoktól máig. A legrégibb nyomok egyszersmind szülőföldjét is jelentik ezeknek a technikáknak, amelyeknek történetében a német grafika minden más nációt megelőz.

A sorozat elején a XV. század közepéről való, vallásos tárgyú lapok állnak, névtelen mesterek, köztük az *E. S.* jegyű, a végén *Liebermann*, *Thoma*, *Pechstein*, *Jäckel*. Az idő közel ötszáz esztendő, amely alatt a német grafika megszakítatlan útja sokféle változatot mutat, de a csúcspont a XVI. században meredezik. Azt a régiót, ahová a német grafika ekkor feljutott, túlszárnyalni nem tudta senki. Ez a virágzás a nagy alkotóegyéniségek előállásának végső fokon megmagyarázhatatlan rejtélyén túl összefügg azzal is, ami magának a faji temperamentumnak, a német művészi képzeletnek elsősorban a formán, a vonallal történő kifejezésen, a rajzlátáson nyugvó alaptermészete. *Schongauer* Mártonnal vezet az út erre a magaslatra, amelynek legmesszebbre látszó hegyorma a középkori misztikumot és a reális természetérzést, a gót és renaissance lelket egyesítő *Dürer*. A múzeum rendkívül gazdag, majdnem teljes *Dürer*-gyüjteményéből, vagy ötven fametszet és rézkarc sorakozott a kiállításan. Csupa válogatott darab, amelyek előtt lehetetlen volna kritikailag arról szavazni, hogy melyik a «legszebb».

A Dürerrel egyidőben, vagy valamivel utána működő művészek, Hans *Baldung*, *Burgkmair*, Albrecht *Altdorfer*, *Cranach*, ifjabb *Holbein* is jellemző lapokkal szerepeltek. Csupa nagy mester, akik még más jelentős művészekkel *(Beham*, George *Pencz)*, az úgynevezett kismesterekkel együtt a német grafika aranykorszakát jelentik. Továbbmenően a XVII. és XVIII. századra vonatkozó grafikai lapok következtek, az utóbbi századnak *Chodowiecki*, *Schadow*, *Bartsch* a legjobbjai, de ezek a régi nagyokhoz képest, már lehanyatlott idők. A XIX. században *Menzel*, *Rethel*, *Leibl*, Käthe *Kollwitz* kezén kel új életre a német rézkarcoló művészet. Ebből, valamint a modernkori grafikából a kiállítás már csak ízelítőt adott.

* * *

A Júniusi Hetek kulturális eseményeinek egyike volt a *modern monumentális kiállítás* a Nemzeti Szalonban, amelynek középső nagyterme erre a célra *Árkay* Bertalan építész tervei szerint teljesen átalakult. Kis fülkékre oszlott, ahol interieurszerű beállításban kapott elhelyezést az oltárt díszítő kép, a falba komponált szobrászmunka, a keramia és drapéria. A festészet, szobrászat és iparművészet, illetve díszítőművészet együttesének a falakkal, az építészettel összefüggéseket tartó szerepére, ahhoz esetleg szervesen kapcsolódó rendeltetéseire utalt a kiállítás. Oly feladatok irányából mutatott meg tehetségeket, amelyekre jó idő óta csak ritkán nyílik alkalom. Főként a gazdasági viszonyok miatt, de van egyéb körülmény is, ami az ily együttműködést, a festészetnek és szobrászatnak az építménnyel kapcsolatos feladatait s így a modern monumentális formanyelv megszületését hátráltatta. Ez a gátlás a háború utáni, új építészek bizonyos különítmények szélsőséges dekorációellenessége. A «sachlich»-stílus nevében, ellenséges magatartás a festészet vagy szobrászat bármiféle jelenlétével szemben, nemcsak kívül, a homlokzatokon, hanem a belső alakításnál. Hamis tantétel, amely csak az új építészet forrongó és formakereső éveivel magyarázható s ma már, mint várható volt, haldoklik.

A római magyar intézetben régebben és újabban izmosodott művészek alkotásai vettek részt a kiállításon. Freskótervek, oltárképek, plasztikák, iparművészeti munkák, amelyek a párizsi világkiállítás magyar pavillonja, a margitszigeti új strandfürdő, a szegedi Hősök kapuja, a jászszentandrási, komáromi templom, a pécsi temetőkápolna, a városligeti jáki-kápolna számára készültek. A tisztult arányokban szerkesztett, a nyugalmat modern könnyedséggel párosító párizsi magyar pavillonról a tervező *Györgyi* Dénes rajzai adtak képet.

A formanyelv nagyvonalúságát, a kifejezés tömörségét jelentő monumentalitás fogalma azonban a kiállítás anyagának csak kisebb részére illett: a művek többsége «alkalmazott művészet» volt, vagy művészet «alkalmazottság» nélkül. *Aba-Novák* Vilmosnak, *Medveczky* Jenőnek a párizsi pavillon részére készült falképtervei, *Ohmann* Béla, *Abonyi Grandtner* Jenő, *Löte* Éva, *Antal* Károly szobrai: ezekben, ha nem is egyforma határozottsággal, azért leolvashatóan szóhoz jutott a monumentális vonás s emellett persze, díszítő rendeltetésükből következően, bizonyos «alkalmazottság» is meghatározta természetüket. Határozottan nagyvonalúak, minden építészeti rendeltetés nélkül *Borbereki* Zoltán szobrai, viszont például *Diósy* Antalnak népművészeti ízű, sárközi gyermekrajzoktól inspirált, a párizsi magyar pavillon étterme számára készült falképe csak «alkalmazott művészet» — monumentalitás nélkül. Festői munkákkal még *Kontuly* Béla, *Molnár C.* Pál, *Pekáry* István, *Hollós-Mattioni* Eszter, *Jeges* Ernő, *Hubay* Andor, szobrokkal *Madarassy* Walter, *Dózsa Farkas* A., *Pátzay* Pál, *Buzy* Barna, Boldogfai *Farkas*, *Marosán* Lajos szerepeltek. *Árkayné Sztheló* Lili a színes üvegablak — költője. *Kovács* Margit, *Gádor* István, *Markus* Lili agyagművészeti holmikat, *Pekáry* István stílusos, élénk színhatású szőnyegeket, *Szabó* Éva ízléses kéziszőtteseket, *Mayer* Antal képzőművészeti főiskolai tanár növendékei mozaikokat, ablakterveket mutattak be. A kiállítást a tudományegyetem neves művészettörténeti professzora, *Gerevich* Tibor rendezte.

Dömötör István.

Paul Fort új verseskötete. *(Joies désolées et Tristesses consolées. Páris, Flammarion-kiad. 1937.)*

Paul Fort, a «költők fejedelme» hihetetlenül termékeny művész: fenti kötete harmincnyolcadik a «Ballades Françaises» sorozatban. A hatvanöt éves költő nem akar megöregedni, énekel tovább, mert a hallgatás halált jelent. Örökön fiatal, akár csak Francis Jammes, a mai francia líra másik nagy és kiváló reprezentánsa. Paul Fort fiatalsága azonban nemcsak állapot, hanem ellenkezőleg állandó fejlődés és mozgékonyság, amely együtt nő az évekkel. Ha a hatvanöt éves költő visszanéz, ugyanolyannak látja magát, mint fiatalkorában; se mondanivalójának súlyosságából se eredeti formaművészetéből nem vesztett semmit. «Húsz éves koromban komor és szigorú voltam, mint egy pápa... Öreg idők, amikor öreg voltam én is» — mondja egy helyen saját magáról...

Paul Fort múzsája ma is vidám és fennen szárnyal s különös öröm ez ma, amikor az «időszerű» francia líra posványos és a szomorú hangokra van hangszerelve. Paul Fort múzsája gyorsan és élénk szárnycsapásokkal lendül, a ritmus öröme biztosítja a forti művészet egészségességét s megakadályozza, hogy a képzelet elpárologhasson. Pedig nem könnyű Laforgue utódjának lenni; Fortnál az irónia nem volna elég hogy megakadályozza az érzelmek érzelmességbe való fordulását. «Énekelek, tréfamester vagyok — mondja Paul Fort — méghozzá nem minden előzékenység nélkül». A francia költészet mindegyik korszakának megvan a maga nevetséges vonása (persze kitűnő oldalaik mellett!), amit az irodalomtörténészek, a kommentárok nyilvántartanak. Ha a költészet megszökik a múló divatok elől, ha nincsenek gyenge oldalai, akkor nem tud népszerű lenni. Paul Fort költészete ezekkel az igazságokkal szemben az a kivétel, amely erősíti a szabályt.

A költői szárnyalás azonban egyedül nem elég; magasra is kell jutni. Paul Fort ebben a kicsiny kis kötetben Apollinaire színvonalára emelkedik. Apollinaire finom visszhangját érezzük az «Art vif de Paris» soraiban: «Paris, vitesse de l'Europe, infiniment léger, Paris, lourd de sa tour Eiffel?... Touche aussitôt le but prescrit, notre univers lourd de cervelle, son art volant droit à l'esprit. — Quais, Ponts, Louvres, Sainte-Chapelle, plus rapide, que l'hirondelle».

Csak igazi költő írhatta le ezeket a sorokat: «Dis-moi, soleil d'aurore, ami terrains vagues, faisant pourpre velours, grises graminées». Hogy a «Chants à la Bien-Aimée» felejthetetlen sorairól ne is beszéljünk.

Paul Fort költészetének legnagyobb értéke érzéseinek robusztus frissesége. Mintha nem is egy öreg poéta énekelne, hanem az élet hajnalán útnak induló fiatal. Kár, hogy Paul Fort-t nálunk kevesen ismerik s a formai nehézségek miatt nem igen akad fordítója sem — pedig lehetne tanulni tőle.

Galambos Gruber Ferenc.

David Garnett: A róka-asszony. Ember az állatkertben. (Külföldi regényírók. Franklin-Társulat, Budapest.)

David Garnett angol írónak két új regénye fekszik előttem. Mindkettő egy-egy valószínűtlen tényhez köti meséjét. «A róka-asszony»-ban egy fiatal asszony, névszerint Tebrickné, Sílvia, esküvője után rókává változik. Férjét igen meglepi és leveri ez a szerencsétlenség, de azért továbbra is másíthatatlan ragaszkodással szereti állat-feleségét. S hogy elhárítsa bol-

dogságuk elől a vélt akadályokat, elküldi személyzetét, lelövöldözi kutyáit, majd idegenebb vidékre költözik feleségével. Ám minél jobban kerüli a külső világot, annál hamarabb rá kell ébrednie boldogsága legmélyebb feltételére : a lelki kompromisszum szükségére. Silviát egyre erősebben csábítja a vágy amaz élet felé, melyet új rókalétének megfelelő törvények diktálnak. Türelmetlenné lesz Tebrickhez, ki iránt eleinte hálát érzett. Végül megszökik tőle és csak mint öt rókakölyök anyja tér vissza egy pillanatra. A férj most már nem oly elutasító felesége új életstílusával szemben ; leereszkedik a rókacsaládhoz, mert örömét leli társaságukban. Különös boldogsága kevés ideig tart. Egy vadászat alkalmával a kutyák karjai közt marcangolják szét védelmébe vett róka-nejét és sebesítik meg súlyosan, de nem halálosan őt magát is.

Íme a mesei jelmezben a legvalóságosabb élet adta lélektani probléma feszeng. A szerelem problémája. Az író józan éleslátással mutatja meg két egymáshoz került lélek boldogságának akadályát : egyéni elkülönültségüket. Végül is ez akadályt ártalmatlanná teszi a férfi szerelmének elemi erejű gravitációja. De gyanakszunk, hogy ahol oly körülhatároltan eltérők a lelki élettörvények, ott nem tarthat sokáig az egyoldalú megalkuvás árán szerzett boldogság. A regény siet elkerülni a probléma végső következményeinek levonását kívülről jövő megoldásmódjával : a rókának kutyáktól való szétmarcangoltatásával. Pedig mennyivel értékesebb lett volna belső, lelki megoldás alkalmazása !

Két egymástól elkülönülő egyéniséget említettünk. Tehettük, hiszen Garnet az asszonynak rókává változását nemcsak testi, hanem lelki értelemben is pontosan jelzi. Szóbanforgó regényének éppen ez a mesei-lélektani «kettős könyvvitel» ad különleges érdekességet. Igaz, minket inkább talán az emberi vonatkozás érdekel a rókából s e szempontokból igen jó megfigyelőnek bizonyul. Ettől függve és függetlenül azonban az állati jellemvonások rajzában is gondos és életrevalóan invenciózus.

Szintén fantasztikus külszínű, de már közvetlenebben lélektani jelentésű regény az «Ember az állatkertben». Cromartie John és Lackett Josephine szerelmesek egymásba. A leány takargatja szíve megejtettségét, kegyetlenül bánik a fiatalemberrel. A fiatalember rosszul bírja a szenvedést. Josephine tartózkodó modorát arra magyarázza, hogy szerelme nem talál viszonzásra annál. Egy állatkerti sétájuk alkalmával előtárja kétségét. Heves vita támad közöttük. Fejéhez repül többek közt, hogy ketrecbe kellene zárni. Elkeseredésében szaván fogja Josephinet. S amit indulatosan megfogadott, attól a szótartás konok szeretetével nem is áll el : felvéteti magát az állatkertbe. E furcsa tette révén sikerül megaláznia a leányt. Josephine megtörten kéri, hogy térjen vissza hozzá. Majd mikor látja Cromartie makacsságát, hajlandó ő is annak ketrecébe költözni. Huzavonájukat az állatkertfelügyelő dönti el, ki jóindulatúan kiutasítja ketrecéből a házasságtervét bejelentő, szerelmével immár megbékélt Cromartiet.

Mint látjuk, a szerelmi konfliktust lényegében ugyanaz a lelki ok idézi fel, amely «A róka-asszony»-ban : a szerelmesek egymásnak meg nem felelő természete. Csakhogy «A róka-asszony» egyéniségük különbözőségéből, az «Ember az állatkertben» pedig egyéniségük egy közös uralkodó vonásából : túlzott büszkeségükből származtatja le férfi és nő összeférhetetlenségét. Azt nyilvánítja ki ez utóbbi regény, mily démonivá, boldogságmérgező hatásúvá szabadulhat fejlett önérzet a szerelemben. Garnett finom pszichológiával szemlélteti, hogy a Cromartie John- és Lacket Josephine-féle fenségesen álarcos lelkek számára csupa gyötrelem a boldogság, mert kölcsönös érzelmi kiszolgáltatottságukat megtévesztően leplezni próbálják magatartásuk vadságával. A külvilág előtt még inkább készek megalázkodásra, mint a szerelemben.

És éppen e gondolatok determináló erejének átérzése folytán kapja meg az «Ember az állatkertben» azt a mély lélektani távlatot, melynek lehetőségétől «A róka-asszony»-ban a kívülről jövő megoldásmód megfoszt. A cselekmény ugyan jelen esetben is külső beavatkozással : az állatkertfelügyelő kiutasító rendelkezésével záródik. A szerelmes pár elhagyja az állatkertet s kéz a kézben, elvegyül a «névtelen tömeg közé». Látszólag happy-endbe csöppenünk keserű problémánk vonzásköréből. De csak látszólag ! Valójában fogva tart Josephine szava, melyet még az állatkertben intéz Cromartiehoz : «. . . jobb,

ha együtt vagyunk boldogtalanok, mintha külön-külön!»

Egyébként a külső mesekompozíciót mind «A róka-asszony», mind az «Ember az állatkertben» számos érdekes észrevétellel, helyzetvázolással, ember és állat szellemes összevetésével teszi művészileg jogosulttá, bizarságaiban és némely bántó naturalizmusa, groteszksége ellenére is termékennyé.

Asztalos Dezső.

Aldous Huxley: Két vagy három grácia. Fordította: Hevesi András. Budapest, 1936. Franklin.

Tíz éve adta ki Huxley a kötet e két darabját, a *Két vagy három grácia*-t és a *Spencer bácsi*-t. Egészséges kiadói érzékre vall, hogy most a szerző, e két kis írása szólal meg nyelvünkön, melyek őt éretté lett írói egyéniségében, elhatároló sajátságaival mutatják be.

Aldous Huxley a természetes folytatója és bizonyos fokon betetőzője, vagy írjuk inkább így, lezárója az angol elbeszélő irodalom egyik nagy vonalának. Annak a vonalnak, amely Richardson Grandisonjával és Pamelájával indult el és kitekintése az életnek mindig csak arra a tájára esett, amely közvetlen empiria volt számára. Amit valósággal, szinte kézzelfoghatóan tapasztalt, átélt. A polgári regény vonala az, melynek végében most Huxley és műve áll. A képzeletnek mindig kis kilengésű játéka ez a regény, hiszen az empirián nyugvó elvek nem is engednék a valóságtól való határozottabb elszakadást. A téma tehát adott — az alakuló, fejlődő és mindinkább egészülő angol polgári társadalom egy-egy helyzetképe. Iróik exogén elméleteket tanulnak meg, hogy azokra Londonban, vagy a szigetország valamelyik másik pontján szemléltető példákat keressenek. Ha pedig kész példákat nem találnak, kísérleti úton, mintegy laboratóriumban, próbálják meg igazolni tételeiket.

Huxley is az empiriának törhetetlen híve. S ha néha-néha az olvasó mégis azt hinné, hogy fantaziál, az is csak külsőségeiben megtévesztő «regényesség». Bizarr, de mindenképen igazolható az a megállapítás, hogy Huxley nem hisz annak, amit nem lát a két szemével és hogy igazsága felől meggyőződést szerezhessen, inkább kísérleteket folytat. Regényei, de kisebb írásai is kísérletezések az emberekkel. Valamit feltétlenül igazolni akar, például azt, hogy az embereknek két fajtáját ismeri, az érdekes és izgató lelkeket és azokat, akik unalmasak. Ezt a tételét az igazság érvényére kívánja emelni, mert bár először van az elmélet és a tétel, az empiria törvénye szerint a tapasztalásnak igazolnia kell azt. Huxley a vizsgálódás bonckése alá veszi az embert, akiről tudata van és akit tapasztal és addig jár a nyomában, figyeli, feladatok elé állítja, akadályokat dob az útjába, míg végül is a kísérletének alávetett ember, akarva-nem akarva, tételének bizonyságául szolgál. Igy műveli Huxley a szépirodalomban azt, amit biológus nagyatyja a tudományban művelt. S az unoka is moralista, de óvatosabb és ügyesebb is. Tehát érdekesebb. Az az élet, amely az írót, ma, ott Londonban körülveszi, valóban nehezen volna morálisnak nevezhető s Huxleynak ezt tudomásul kell vennie. Ennek az életnek a láttán talán kicsit összerezzen, mert nem közömbös előtte. De nem akarja megjavítani, helyesebben nem vállalkozik a prófétai szerepre. Mert angol, ismeri emberi erőit s az angol lélek különben sem prófétai attitude. Csak tételeit formálja egyre sietősebben erről az össze-vissza, erkölcstelen világról, amely mindennek ellenére olyan hihetetlenül mulatságos. Tele szájjal lehet rajta nevetni. A kísérlet tehát nemcsak a tétel bizonyításáért érdemes, de a szórakozásért is. Hiszen olyan nevetséges ez az élet s

még az unalmas emberek is megnevettetnek, vagy legalább is érdekessé válnak, ha egyszer bántás éri őket és kizökkennek mindennapi járó szalagjuk mellől. Huxley a tudományos kutató érdeklődésével szemléli a folyamatot, nem pedig úgy, mintha ez az élet az ő sorsa és végzete is volna. Nem nyilvánít véleményt és éppen ezzel mutatja meg állásfoglalását. Az egyes dolgokról felsorakoztatja a különböző emberi vélekedéseket s hogy belelásson azoknak mélyébe és megtudja összetételüket, tréfát űz belőlük, kicsúfolja azokat. Igy állítja a reakció torzító tükrébe az emberi képleteket. Huxley sűrűn szórja el azt a félmondatot, hogy az erkölcs őrei ezen, vagy azon megbotránkoznának, de . . . de ő nem tartozik az erkölcs őrei közé. S bár tőle távol áll ez az immorális élet, de olyan mulatságos, hogy felesleges megbotránkozni rajta. Más kérdés, vajjon Huxley e passzív moralitása nem a hipokrizisnek egy másik fajtája-e, amit pedig szinte minden sorában pellengérre állít. Az azonban kétségtelen, hogy az unoka — inkább ösztönösen, mint tudatosan — a nagyapa hagyományait követi.

A *Két vagy három grácia* menete többször is kisiklik, valahányszor a szerző újabb meg újabb elméletet és tételt kíván bebizonyítani. Az unalmas emberekről szóló tételével kezdi és egyszerre eszébe jut a tétlen és tétova asszonyról való tétel, akit a semmittevés és a gyerekes akaratlanság bűnbe sodor és az olvasó csóválhatja a fejét, vajjon mi szükség volt az unalmas emberek meglehetősen terjedelmes leírására. Még szembetűnőbb a szerkezeti törés a *Spencer bácsi* című elbeszélésben. A szerző ismét tétellel kezdi : Különösen ragadnak meg a lélekben egy életen keresztül a gyermekkorban szerzett hiedelmek. Spencer bácsi a mű egész első felében mellékalak, a középpontban a gyermek-szerző áll. S aztán Huxley egyszerre elutaztatja önmagát és a nagybácsi meglehetősen banális történet hősévé válik. Általában a cselekmény fordulatai kezdetlegesek és talán éppen innen van az, hogy Huxleynek még ezek a rövidebb lélegzetű írásai sem egyöntetűek. A felejthetetlenül szép, megható lapokat furcsa moralizálás, azokat meg kedvetvesztő, gyilkos lélekszétszedés, kiválasztott alakjainak vesszőfuttatása követi.

Ez így együtt Huxley, különkülön, — akár egyik írói jellemvonása híjján — talán ki sem tudná magát fejezni. S így ma érdekes és feltétlenül gondolkodtatja az olvasót. De vajjon egy-két évtized multán nem a kortűnetet és a divatot látják-e majd benne?

Hevesi András fordítása meglepően jó. Eleven, élettel teljes, mintha nem is fordított könyvet olvasnánk. Alig van kifejezése, amely helyett kedvezőbb kínálkoznék, mint például vidéki városkák gyötrelmes kövezetét nem macskaköveknek, hanem macskafejűköveknek mondjuk nyelvünkön. Az ilyen valóban apróság azonban kevés van a fordításban, de azt sem szabad elfelejtenünk, hogy Hevesi András fordítói tolla alatt Huxley egyik legsajátságosabb és talán legértékesebb írói jellemzője, az erős zenei felépítettség sem vész el. A longresi harangjáték leírása így magyarul legalább olyan szép és zenei, mint az eredetiben.

Dénes Tibor.

Paul Geraldy : Szerelem. *Fordította: Benedek Marcell.* (Reanissance-kiadás.)

Oly sokat írtak már a szerelemről, vallomásokat és metafizikát egyaránt, de a végén a legtöbb esetben kitűnt, hogy voltaképpen önmagukról írtak. Különösen szembetűnő ez a finom,

lírikus Geraldynál, aki ebben a kis könyvecskéjében könnyed aforizmák formájában cseveg az ismeretlen érzésről, a férfi és nő viszonyának legkényesebb titkairól.

Geraldyt színműveiből ismeri a nagyközönség és sikere valójában itt gyökerezik ; aki ezeket ismeri az nem kap egészen új mondanivalót a *Szerelem*ben sem. Ez a kis prózai munka is épúgy ellágyul és szétgyűrűzik finom, sejtelmes lírává, mint az *Aimer* vagy a *Christin*. Örök problémáját, a szerelmet, ebben is csak megérezheti, hogy végül is tehetetlenül és poétikus szép szólamokkal tegyen pontot csevegései végére. Mert amint maga is kifejezi : «a szerelmet sohasem találja meg az ember, de aki a szerelmet keresi, annak minden egyéb megadatik». Ezek szerint a *Szerelem* is csak vallomásokat akar adni, feleleteket egy fiatal embernek, akit még «bolond érzékenységek» gyötörnek. Itt is, mint az *Aimer*ben, a szerelem leggyönyörűbb korszakát a balzaci harmincéves asszonyban találja meg, aki igazán szereti a szerelmet és aki Geraldy előtt bizony nem más, mint egy szalon-állat. Ő maga a szívügyek szellemes mestere, lehiggadtan ad tanácsokat : «tanítsd a szívedet . . .» «Sohase szégyeld előttük vágyadat, az asszonyokat sohasem botránkoztatja meg a szerelem. Hogyan kívánhatod, hogy megadják, amit akarsz, ha te magad szégyelled?» «Ne áldozd fel a szerelemnek méltóságodat» stb. Meglepő fordulatok, sokszor bizarr képzelgések, paradoxonok teszik érdekessé ezt a nyolcvanhét pontba foglalt aforizmagyüjteményt. Ezen a ponton Wilde tanítványa. A szerelem maga is az idegek játéka lesz ; vagyis H. G. Wells elgondolása érvényesül, melyben az ideg magyarázza meg két nem egymáshoz való viszonyát.

Paul Geraldy itt is költő, mint a *Toi et Moi*-ban. Nem is akar más lenni. Nyelve, szaggatott monológjai mögött a lírikus költő rejtőzik.

Nem annyira a szerelem könyve tehát ez, mint inkább a szerelmeseké, sőt egyenesen csak azoké. Hideg ész és szív számára költészet, tehát haszontalan fecsegés, lágy szívűek számára pedig valóság. Háta mögött egy jó adag hízelkedéssel, kendőzéssel és simogatással. Természetesen a legszellemesebb és legbűvészibb formában.

Kiss Tamás.

Jean Győry : Étude sur la Chanson de Roland. Paris. 1936. E. Droz kiadása.

A Chanson de Roland problémája a francia irodalomtörténetírásban olyanforma szerepet játszik, mint nálunk talán a hun-monda kérdése. Az érdeklődés középpontjában áll, politikai és nemzeti szempontok vegyültek a vitaanyagba. A Budapesten is tanító Becker Fülöp Ágosttól kezdve az olasz Rolláig szívesen szóltak hozzá a kérdéshez a legnevesebb külföldi romanisták. A franciák közül is a legnagyobb nevű szakemberek érdeklődését kötötte le ez a téma.

Abban az időben, amikor Wolff a homérosi kérdést azzal a szellemes ötlettel oldotta meg, hogy nem is volt Homéros, hanem több homérosi költemény, amelyeket aztán Iliás és Oddyssea címen állítottak össze, minden nemzet naiv époszát hasonlóan igyekeztek felbontani. Felbomlott így a Niebelungen-lied is, ilyen sorsra jutott a Chanson de Roland is. Gaston Paris, a híres középkor kutató állította fel az azóta annyit támadott cantiléna-elméletet. Eszerint a Roland-ének is több-kisebb világi jellegű dalból állott, eleinte líraiabb színezetűekből, idővel epikus jellegűekből, amelyeket aztán egy énekbe szerkesztettek össze. Felmerült a germán-román ellentét kérdése is. Az ének keletkezését egészen az ősi időkben, Nagy

Károly uralkodását követő évtizedekben képzelték el, amikor még nem olvadt össze a frank-germán és a gall-római elem a francia népben. Az elmélet szerint csak a germánok kezdeményezhették az epikus költést, mert a szkeptikus, római tudós irodalmi hatáson átment kelta gallokról nehéz ezt feltételezni.

Amikor azonban kritikai szellők kezdtek fujdogálni, rossz napok következtek az ilyenfajta elméletekre. Éppen az említett Becker kezdte kritikai szemmel nézni ezt a szép légvárat, ami aztán elmélyültebben folytatott a nagytehetségű Joseph Bédier. Feleslegesnek tartja az egész cantiléna-elméletet, amelynek feltételezésére semmi komoly ok sincs az elmélet szépségén kívül. Ellenben rámutatott azokra a legendás elbeszélésekre, melyek az egyes búcsújáróhelyek, különösen a középkorban nagy népszerűségnek örvendő compostellai Szent Jakab sírja felé vezető útvonal egyes állomásai körül kialakultak. Közelfekvő gondolat, hogy minden ilyen szálláshely igyekezett a zarándokokat mennél hosszabb ideig lekötni s ezért megprobálta érdekes eseményeket fűzni, vagy a történelmet meséssé növelni egy-egy történelmi emlékkel, vagy sírral kapcsolatban.

Igy már nyoma sem maradt a népi eredetű naiv éposznak, a Chanson de Roland az irodalomtörténetben is az lett, ami a valóságban is lehetett: irodalmi hagyományokon alapuló naiv alkotása a papoknak és esetleg a jongleuröknek.

Győry János már nem beszél jongleurökről, ez a szó elő sem fordul tanulmányában. Általában magatartása igen szerencsés. Nem vitatkozik, hanem elődja saját elméletét. A szakemberek úgyis észreveszik, mi az eredetiség munkájában, a nemszakembert meg úgy sem érdekli, hogy erre vagy arra a részletre vonatkozólag kinek, mi az álláspontja. Vagy ha érdekli, a bőséges jegyzetek erről is felvilágosítják. Győry Bédier eredményeiből indul ki, de nála nem a kritikai munkán, hanem a pozitív kutatáson a hangsúly.

Talált egy középkori legendát, melynek felfogása, szerkezete erősen hasonlít a Roland-énekére s mivel időben is megelőzi, meg nemzeti nyelven (provencal) írták, valószínű a feltevés, hogy hatott a későbbi szerzőre. Sámt Foy legendája ez, aki szintén a pogányok elleni küzdelemben játszott fontos szerepet és a harcos kereszténység védőszentjének tekintették. A keretet ettől a legendától veszi át az ének szerzője. A részleteket már újabb anyagból, az első keresztes hadjáratot leíró krónikából és gestákból kölcsönzi. A krónikákból tanulja el a papi szerző a csatarend, a hadsereg felvonultatásának leírását, a gestákból inkább a gondolatok (küzdelem a hitetlenek ellen, lovagi világnézet) és az elbeszélő részek (csataleírások) áramlanak be az énekbe. Ezenkívül a Biblia és a középkorban divatos sybillikus művek hatnak a halálgondolat keresztény felfogására és igen szellemes párhuzamot von a csaták leírása és a skolasztikus viták módszere között.

Tulajdonképpen nehéz a könyv értékeit a tartalom alapján érzékeltetni. Eredményeit a szakkritika valószínűleg még megrostálja, de minden kritikát ki kell, hogy álljon a középkor alapos átéléséből fakadó számos, szellemes gondolat és finom megfigyelés. Mindehhez járul nagy olvasottsága, amely fitogtatás nélkül állandóan érződik.

Fábián István.

A Napkelet minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: Kállay Miklós.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.